

TARTU ÜLIKOOL
Filosoofiateaduskond
Eesti kirjanduse õppetool

Külliki Kuusk

UKU MASINGU LUULE SUBJEKTIST:
„MINA“-POEETIKA LUULEKOGUS
„UDU TOONELA JÕELT“

Magistritöö

Juhendaja: dotsent Ülle Pärli

Tartu 2008

SISUKORD

Sissejuhatus	3
1. UKU MASINGU KEELEFILOSOOFIA SEOS MINA-TUNNETUSEGA	9
2. UKU MASINGU RELIGIOOSNE EESTLUS	20
3. “MINA” POEETILINE STRUKTUUR MASINGU LUULES	31
3.1. “Mina” mentaalne ruum: “Teine mina” ja arhailised hinge kujutelmad	31
3.2. “Mina” tekstuaalne struktuur: Tekstuaalne “mina” ja tekst kui “teise mina” avaldus	44
4. “MINA“-POEETIKA AVALDUMINE TEKSTI STRUKTUURIS	58
4.1. Kordus kui teksti ülesehitav võte	58
4.2. Korduse tunnetuslikud aspektid tekstis	65
4.2.1. Kordus ja “mina” tunnetuslikud kvaliteedid	65
4.2.2. Kordus ja teksti ülesehituse tunnetuslikud kvaliteedid. Semantiline parallelism isikupära loojana	71
4.3. Kordus ja parallelism kui Masingu luule poeetilised koodid	78
5. “MINA” MÜTOPOEETILISEST RUUMIST	88
Kokkuvõte	100
Kasutatud kirjandus	106
Summary	114

SISSEJUHATUS

Selle uurimustöö alguseks võib lugeda 2000. aastat, mil „Ilmamaa“ kirjastuses alustati Uku Masingu (1909-1985) luulepärandi väljaandmist 6-köitelise „Luule“ sarjana ja asusin lugema I köite korrektuuri. See oli mu esimene lähem kokkupuude Uku Masingu luulega. Esmased muljed Masingu luuleloomingust kujunesid kogude „Roheliste radade raamat“ (1926-1934), „Udu Toonela jõelt“ (1930-1943), „Aerutades hurtsikumeistriga“ (1934-1950) ja „Kirsipuu varjus“ (1948-1949) põhjal, mis Masingu „Luule“ I köitesse olid võetud. Sellest ajast on ka „Udu Toonela jõelt“ jäänud mulle üheks sümpaatsemaks lugemiskogemuseks, olen tundnud selle raamatuga suuremat hingelist kokkukõla. Kui Masingu luulelooming on temaatiliselt jaotatud 6 köite vahel, siis oli selle 4 luuleraamatu kõrvususest tekkiv sünergia I köites ilmselt see, mille kogemine ei saanud jätta „muljet avaldamata“.

Nõnda võikski öelda, et käesolev uurimus Uku Masingu luulest kasvas välja luuleraamatute korrektuuri- ja tekstitoimetamise tööst. Vaatamata sellele, et olen olnud Masingu „Luule“ kõikide köidete trükkitoimetamise juures, on enim lähedaseks jäänud just I luuleköide. Selles köites on õnnelikult kokku saanud luuleraamatud, mille aluspõhi on hoopis erinev näiteks Masingu tuntuima luulekogu „Neemed Vihmade lahte“ (1935) omast. „Roheliste radade raamat“ on Uku Masingu kõige esimene luulekogu, millel on ometi mingi tunnetuslik side hilisemate Masingu luuleraamatutega „Udu Toonela jõelt“ ja „Aerutades hurtsikumeistriga“. Nõnda on „Rohelised rajad...“ I köite avakoguna ka lüüriline eelhäälestus järgnevatele raamatutele – kui Masingu „eelõitseng“ –, mis nägi trükivalgust hiljem, pärast „ametliku“ esikkogu ilmumist, nagu Marie Underigi puhul.

Luulekogu „Udu Toonela jõelt“, mis algselt oli Uku Masingul kavandatud pealkirjaga „Eino eleegiad“, eristub teistest tõepoolest oma *eleegilisuse* poolest. Selle luulevalimiku itkude ja palve- ja tänulaulude heldimuslik jutustamislaad rajaneb religioosel osaduslikkusel elutundelise hoiakuna. Selle ürgse tunnetuse kaudu võis Masing tunda *meelekerget* maailmaga suhtlemisel ja kogeda Jumala ilmutust. Nõnda

teostus loominguline elu ja *elusamus* ehk ärkvemal olek elamisviisina. (vt. Masingu vastavaid mõistekasutusi: Masing 1998 (1967): 134-137; Masing 1998 (1982): 381)

Selle luuleraamatu lähemale vaatlusele innustaski soov avastada aluspind või süvakihid, millest kasvab välja Masingu luule omanäoline poeetiline müüdilinea-maagiline maailm ja mis seda maailma toimimas hoiab. Nii kujunes käesoleva uurimistöö teemaks **Uku Masingu poeetiline mina-tunnetus luulekogus „Udu Toonela jõelt“**. **Poeetikakäsitlus põhineb Uku Masingu poeetilise teksti struktuuri ja Masingu mõtteilma vaheliste seoste analüüsil**. Seejuures ei saa ma jätta rõhutamata isikliku kontaktipinna olulisust Masingu luule lähivaatluse puhul, seda ka üldise eeldusena. See tähendab ühisosa tunnetamist nende luuletekstides sisalduvate mentaalsete või eetilise-moraalsete hoiakute suhtes ja oma isikliku tundekogemuse sidumist autori omaga. (Vt. ka Masing 1998 (1968): 254) Ühine tunnetuslik alus avab ehk kergemini seoseid nii luules kui elus, mis muidu lukku ja leidmata jääksid. Uku Masing on seda tunnetuslikku sidet nimetanud *communicatio*, mille eesmärk ja tulemus on *communio*, üksteise mõistmine, osadus inimeste vahel. (Masing 2003 (1968/1969): 29)

Uurimistöö allikaline baas.

Käesolev poeetikaanalüüs põhineb Uku Masingu luulekogu „Udu Toonela jõelt“ 2. redigeeritud ja täiendatud trükil, mis on välja antud 2000. a. „Luule“ I köites. Nimetatud väljaandes on lisatud luulekogusse 10 teksti, mis „Udu Toonela jõelt“ esmatrükis 1974. a., ilmselt autori ja kirjastaja vahelisel kokkuleppel, puudusid. „Udu Toonela jõelt“ luulekogu tekstid pärinevad üldisest luule algkäsikirjast, mis kronoloogilises järjestuses hõlmab luuletusi aastaist 1933 – 1945. Algkäsikirja põhjal koostas Masing hiljem 6 luulevalimikku. Mõeldes tulevastele tekstikriitilistele uurimustele Masingu luulest on nimetatud algkäsikiri filoloogidele hindamatu allikmaterjal.

Uku Masingu artiklid, esseed ja monograafiad lingvistilistel ja religioonifilosoofilistel teemadel moodustavad Masingu luuleloominguga orgaanilise terviku. Nõnda on Masingu luulekogude kõrval käesoleva uurimuse seisukohalt olulised põhiallikad ka tema usundi- ja keeleteemalised loengud „Eesti usund“ (1. tr. 1995; 2. tr. 1998), „Keelest ja meelest“ ning „Taevapõdra rahvaste meelest ehk juttu

boreaalsest hoiakust“, mis on ilmunud kogumikus „Keelest ja meelest“ (2003), „Üldine usundilugu“ (2000), samuti artiklid ja esseistika kogumikest „Vaatlusi maailmale teoloogi seisukohalt“ (1993), „Pessimismi põhjendus“ (1995) ja „Meil on lootust“ (1998). Analüüsides muutusi Masingu mina-tunnetuses oli teemakäsitlusest tulenevalt oluline arvestada Masingu artiklite-esseede-monograafiate kirjutamisega, niisamuti ka luuleloomingu puhul. Seega on käesoleva uurimuse tekstiviidetes näidatud allika ilmumisajaga kõrvuti sulgudes ka kirjutamisega.

Masingu-uurimise võimalused on viimase kümnendi jooksul oluliselt paranenud, kuna tema teosed on põhiosas trükitud avaldatud ja vabalt kätte saadavad. Samas kasutan ainekäsitlusel ka käsikirjalisi allikaid, Uku Masingu kirju Felix Oinasele ja Vello Salole, kellega peetud kirjavahetus on oluline neis käsitletud loomingu- ja sühholoogiliste küsimuste suhtes. Nimetatud kirjavahetused pakuvad ka laiemat filoloogilist ja kultuuriloolist huvi ning väärriks kahtlemata trükitud avaldamist. Temaatilise mitmekesisuse huvides olen toetunud ka mõnedele Uku Masingu käsikirjalistele märkmetele.

Uurimistöö metoodika

Uku Masingu poeetilise enesetunnetuse sõnastamine lähtuvalt tema luuleteksti struktuurist ning mõtlemisviisist ja mentaalsusest tingis käesoleva poeetika-uurimuse keskendumise „mina“-poeetika analüüsile. „Mina“-poeetika vaatlemise käigus Masingu luules osutan ka subjekti-objekti („mina“-„sina“; „mina“-„tema“) suhetele tekstis, kuid probleemi laiem käsitlus peab jääma tulevaste uurimistööde teemaks. Samas oleks subjekti-objekti suhete ja toimemehhanismide uurimine, tuginedes nt. Émile Benveniste'i käsitlustele, Masingu luule analüüsimisel edaspidi kahtlemata edasiarendamist vääriv teema.

Siinkohal tahaksin rõhutada, et iseloomustades Masingu luulet teatava eluhoiaku ja mentaliteedi väljendajana tuleks sellesse ka suhtuda mitte ainult kui poeesiasse; mitte näha selles üksnes poeetilist teksti, vaid vaadelda seda ka usundilise või siis kultuuriantropoloogilise fenomenina. Seejuures toetan seisukohta, et Masingu luule ajaloolise tähenduse mõistmiseks ei piisa vaid ühe teadusdistsipliini raamidest. Masingu luule varjab eneses väga mitmeid kihistusi, on tähelepanelikkuse ja hoolivuse küsimus, kui paljusid nendest märgata ja nimetada osatakse. Masingu tekste

võiks lugeda nii folkloristi, lingvisti, teoloogi, psühholoogi ja miks mitte ka loodusteadlase või sotsioloogi pilguga.

Käesoleva töö üks lähtepunkte on interdistsiplinaarse uurimuse rakendamine, seega olen tekstianalüüsil kirjandusteaduse meetodite kõrval praktiseerinud ka folkloristlikku ja usundipsühholoogilist vaatepunkti Masingu luulele, kasutades nt. Arvo Krikmanni, Madis Arukase, Aino Laaguse, Ülo Valgu ja Kristi Salve käitlusi folkloorsete tekstide poetikast. Uku Masingu keeleteoreetiliste seisukohtadest ülevaate andmisel ei ole võimalik teha seda sõltumatult Masingu religioossetest vaadetest, milles pakub palju tuge Arne Hiobi doktoritöö „Uku Masingu religioonifilosoofia põhjooned“ (2000).

Tekstiteoreetilistest allikatest toetun Masingu religioosse poeetilise keele struktuuri avamisel Robert Alteri, Janet M. Soskice'i, Juri Lotmani, Jaan Unduski, Roman Jakobsoni, ja osaliselt ka Paul Ricoeuri käsitlustele. Nimetatud autoreid iseloomustab funktsionalistlik või fenomenoloogiline lähenemisviis, mis pööravad tähelepanu tekstile kui teatava mentaalsuse või mõtlemisviisi kandjale.

Siinse poetikakäsitluse funktsionalistlik lähenemisviis on eeldusena tingitud ka uurimismaterjali, Masingu luule mitmekülgsusest. Sellest lähtuvalt vaatlen teksti kui protsessis kujunevat nähtust, mis sõltub teksti autori mentaliteedilistest, usulistest ja tunnetuslikest aspektidest ning seega ei sobi käesoleva analüüsi dünaamikaga vaid tekstikeskne vaatlusviis. Teiseks tingib sellise lähenemisviisi ka käesoleva uurimistöö eesmärk arvestada „mina“ poetika vaatlemisel ka Masingu mina-tunnetuse ajas kujunemist, küpsemist, nähtavaks-saamist ning mõju loomingule ehk kujundikeele arengule luuletekstis. Lisaks välistab funktsionalistlik lähenemisviis romantilise luuletajakuvandi loomise ja asetab tähelepanu keskmesse mitte niivõrd Masingu individuaalsuse luuletajana, kuivõrd tema luule toimimise tema maailmavaatelistel seisukohtade ja religioossuse kontekstis. Selle subjekti-keskse vaateviisiga soovin ma veelkord rõhutada, et Masing ei ole luuletaja nn. iseenesest, luule on osa tema religioosest toimimisalusest ja loovalt elamise viisist.

Masingu luule senine kriitiline uurimine seis on koondunud praegu valdavalt tema loomingulise tähesüsteemi kahe ääreala (loominguloolises mõttes), „Neemed Vihmade lahte“ (1935) ja „Saadik Magellani pilvest“ (1959-1963) ümber. Eesti kultuuris oligi Masing kuu tuntuks „Neemede“-maailma ja selle luulekoguga samas

ajas ilmunud Rabindranath Tagore'i luule tõlgete kaudu. Sellise kuvandi kinnistumist nii lugejates kui kriitikas tingis „Arbujate“ antoloogia (1938), kus Masingu tekstid „Neemed Vihmade lahte“ kogust ilmusid. Masingu kirjanduskriitiline järjepidev käsitlemine katkes poliitiliste tõmbtuulte käes sama kiirelt kui algaski. Olen Masingu retseptioonilugu lähemalt vaadelnud artiklis “Eesti kirjanduskriitika kõnelused Uku Masinguga. Monoloog või dialoog?” (Keel ja Kirjandus 2002, nr. 6, lk. 385-400) Uku Masingu kui religioosse luuletaja käsitlemise diskursus eesti kirjandusteaduses on alles kujunemas. Lauri Sommeri magistritöö „Uku Masingu käsikirja „Saadik Magellani pilvest“ mentaalne, ajalis-ruumiline ja elulooline taust“ (2003, ilmunud „Loomingus“ 2004, nr. 4-6) ja sellele eelnenud bakalaureusetöö „Mõnest Uku Masingut kujundanud jõujoonest. Ekstaasi ja teksti suhe“ (2000, ilmunud „Loomingus“ 2001, nr. 4-6) on esimesed monograafilised Masingu-käsitlused eesti kirjandusteaduses, mis on esikohale seadnud Masingu luule religioossuse ning avardanud seeläbi ka religioosse luule uurimise diskursust. 1996. aastast pärineb ka Uku Masingu luule värsivormi käsitlev uurimus, Aile Ruussaare bakalaureusetöö „Uku Masingu luule meetrika“. Nimetatud käsitlused on olnud ka asendamatu baasmaterjal käesoleva poeetikaanalüüsi teostamisel ja Uku Masingu poeetilise keele uurimisel. Käesoleva analüüsiga Uku Masingu poeetilisest mina-tunnetusest luulekogus „Udu Toonela jõelt“ taotlen hoida ja jätkata järjepidevust Masingu religioosse luule uurimisel eesti kirjandusteaduses.

Uurimistöö ülesehitus

Käesolev uurimistöö jaguneb 5 peatükki.

Sissejuhatava osa moodustavad 1. ja 2. peatükk, kus tutvustan Masingu keeleteoreetilisi seisukohti seoses tema tunnetusliku relatiivsuse arenguga ja religioossuse seost rahvustundega. Nimetatud peatükkides püstitatud probleemide selgitamine on oluline järgneva tekstianalüüsi teostamiseks ja Masingu „mina“ poeetika mõistmiseks.

3. ja 4. peatükk moodustavad uurimistöö analüütilise tuuma. 3. peatükis selgitan „mina“ poeetilise struktuuri ja Masingu tunnetusliku relatiivsuse avaldumist loomingus, otsides seoseid Masingu mentaalsuse ja maailmavaatelistel seisukohtadega.

4. peatükis vaatlen „mina“ relatiivsuse mõju teksti struktuurile ja iseloomustan teksti peamisi ülesehitavaid mehhanisme.

5. peatükk on poetikakäsitlust kokkuvõttev osa, kus rakendan „mina“ poeetika analüüsi tulemusi Masingu luuletekstidele ja iseloomustan sellest lähtuvalt teksti semantikat *nägemuslikkuse* aspektist.

Käesoleva töö valmimisele on loovate mõttevahetuste, toetava sõna ja abiga allikalise baasi leidmisel kaasa aidanud Vallo Kepp, Lauri Sommer, Anneli Sepp ning Hando Runnel ja Kristi Salve Uku Masingu Kolleegiumist. Nendele kuulub minu suurim tänu.

1. UKU MASINGU KEELEFILOSOOFIA SEOS MINA-TUNNETUSEGA

Eluaja kestel arendas Uku Masing soome-ugri keelte baasil välja oma keeleteoreetilised seisukohad alternatiivsena SAE (*Standard Average European*)¹ mentaliteedile, nimetades need etnolingvistikaks või metalingvistikaks. 1968.-1969. aastal valmis „Vanemuise“ teatristudio juures peetud loengute alusel monograafia „Keelest ja meelest“ (ilmunud 2003). Masing nimetas 3 metalingvistilist printsiipi, mille alusel vaatleb ta keeli kui teatud psühholoogilis-filosoofilisi koordinaadistikke, keeled on võrreldavad eri tüüpi kaardiprojektsioonidega (Masing 2003 (1968/1969): 61; Masing 1998 (1963): 287); iga keel on sellisel moel üks võimalikke reaalsuse koopiaid, mis ei määra ainult inimese tunnetust, vaid ka inimese tajud ja kogemused on keelest sõltuvad; nõnda on iga keelkond ka meelkond, sest „ükski ‘keeletõelus’ pole objektiivne” ja „kõik nad on relatiivsed“ ja „ükski nimetus ei ütle asja olu”, ta “on ainult viitamiseks” (Masing 2003 (1968/1969): 62, 75), sest „reaalsus ise on transtsendentne. Meie endast iialgi välja ei saa ja meie ei saa iialgi ühegi asja sisse“. (Masing 2003 (1973-1974): 352) Inimese kognitiivsust keskmesse asetades jõudis Masing omas ajas keeleteoreetiliste seisukohtadeni, mida moodne kognitiivne keeleteadus kinnitas alles veerand sajandit hiljem. (vt. Tenjes 2004: 160)

Metalingvistika kolmandas teesis võtab Masing kokku teooria olemuse: “ükski „keeletõelus“ pole teisest kõrgemal või madalamal, täiuslikum või puudulikum” ja põhimõtteliselt annab see kõigile kolmele printsiibile läbitunnetatud religioosse aluse. (vt. Masing 2003 (1968/1969): 62)

Masingu keelelise relatiivsuse printsiip sõltub Masingu maailmavaatelistest relativistlikust hoiakust, mille aluseid on uurinud Arne Hiob oma käsitluses Masingu religioonifilosoofiast (vt. Hiob 2000: 12-35). A. Hiob märgib, et: „MASINGu põhiväide seondub siin tema arusaamisega, et mõistus kujundab tegelikkust (vt. Hiob 2000: 23)

¹ SAE = ingliskeelse termini *Standard Average European* järgi (Masing 2003 (1968/1969): 22) või SKE = *Standardne Keskmine Eurooplane*. (Masing 2003 (1973-1974):239-244). Masing astus vastu nende terminitega Lääne kultuuri standardiseerimise ja üldistamise, kausaalse mõtteviisi vastu, mis vaatab mööda tõsiasjast, et „erinevate maailmade rahvastel on erinevad kujud“ ja „kogedes teisi maailmu me võime eneste maailma vaadata säärastena nagu ta on“. (Masing 2003 (1973-1974): 244)

Kaasasündinud värvipimedus ja kõõrdsilmsus, mis muutsid kõik ümbruse kaheldavaks ja suhteliseks ning ja kinnistasid teadmist juba lapsena, et maailm ei ole see, mis ta näib. A. Hiob väidab, et: “/---/ olulisemad komponendid tema tegelikkusemõistmisest olid mingil viisil olemas juba varemgi, siis paistab, et maailmavaade või -pilt on olnud talle ärkamisest primaarsemgi.” (Hiob 2000: 24) Samas, relativistlik maailmavaade sai kujuneda üksnes Jumalast antud võimega asjade “sisse” minna, intuiitiivselt taibata nende sisu. Liiatigi on Hiob samas jätkanud: “Juba 13-aastaselt uskus MASING hingede rändamist (vt. V, 3).” (Hiob 2000: 24) „Mulle tundub, võib-olla põhjused on isiklikud, kaunis kindel, et lapsel pole üldse aimu perspektiivist ja selle nägema hakkamine on kaunis kohutav sündmus, maailm pole enam see, mis ta oli. Samuti on hästi teada, et laps ei lahuta ruumi ajast ja peab vahel suure vaevaga õppima selgeks vahe „eile“ ja „homme“ vahel.“ (Masing 1993 (1940): 351)

Aja- ja ruumiperspektiivid avardusid muinasjuttude, Mowgli-lugude, Manfred Kyberi loomajuttudega, 10-aastaselt loetud H. Wells'i raamatust “Sabatähe aastal” saadud impulsid jäid “verre või hinge” kogu eluks (vt. Masing 1960ndad), “Kodumaa taimed” rajas veelgi teid uutele tunnetusvõimalustele, taimenimede uurimine juhatas tee ladina keele juurde. Vanad Idamaad ja usund äratasid samuti tunnetuslikku huvi (vt. Masing 1998 (1974): 363-364). Tagore reis Euroopasse, Tutanhamoni haud – neil oli “lüütiline-katartiline toime”. Masing on hiljem märkinud, et 1919.-1921. aastail, gümnasistina oli suur mõju tema maailmapildi kujunemisele Einsteini relatiivsusteoorial ja Plancki konstandil. (Masing 1972) Imselt on olnud need Masingule olulised mõttesuunajad ka tema tunnetusteoreetiliste seisukohtade kujundamisel. Teadussaavutused füüsikas ja keemias vaid suurendasid maailma irratsionaalsust, nii et Masingule „terve füüsika on ainult religioossete „tõdede“ ümberrakendamine materiaalsesse ilma, on teatud liik panteismi“. (Masing 1995 (1930):55) Ja lõpuks, silmanägemisest tingitult: “Et kahtlesin oma kõlblikkuses astronoomiale, siis teoloogia õppimine tundus loomulik.” (Masing 1998 (1974): 364).

Esimesel kursusel Tartu Ülikoolis 1926./1927. aastal alustas Masing klassikaliste keelte, heebrea, araabia ja süüria keele õppimist, võttis samas loenguid keelepsühholoogiast. Peagi valmisid ka esimesed tõlked: araabia keelest “Tuhande

ühe öö muinasjuttudest” (1927, ilmunud 2007). Araabia ja süüria keelest jutlusetekste, artikleid ilmus “Eesti Kiriku“ 1929 ja 1930. aasta numbrites.

Oma esimeses intervjuus ütles Masing ajakirjale “Kevadik”: “Ülikooli õpingud? Jah... kahjulikud nad igatahes ei olnud. Müstikaga ja eksootiliste asjadega, millega ennem kokku ei puutunud, tuli siin enam tegeleda... Aga üldiselt – kõik enneolnu kasvas siin ainult natukene suuremaks. Soodustav mõju langeb ülikooli raamatukogu arvele.” (Masing 1939: 9)

Semiidi keeltega tegeledes jõudis Masing esimeste eristusteni keelkondadevahelistes suhetes: „Imelik on, et vabastav ja valgustav tegur mulle oli peaaegu seesama, mis WHORFil: seemikeelte tundmaõppimine. /---/ Oli tulu sumerikeelestki kindlasti, kuid seda ma ei püüdnud kasutada. /---/” (Masing 2003 (1973-1974): 60) Masing pidas muuseas hädavajalikuks, et filoloogid tunneks lisaks euroopa keeltele ka mõnda semiidi või ka türgi, indiaani, tiibeti keelt, mis oleks erinev indo-germaani (ladina) grammatika reeglitest ja „seetõttu nendega tutvumisel silmad avanevad igasuguste iseärasuste nägemiseks“. (Masing 1998 (1974): 369) Oma keeleteoreetiliste põhiteesideni jõudis Masing ajas paralleelselt Edward Sapiri ja Benjamin L. Worfi keelerealtiiivsuse hüpoteesiga. “Võin lisada enda sõltumatult nendest ja samuti aastast 1928/29.” (Masing 2003: 60)

Aastakümnete möödudes on Masing kolleeg Felix Oinasele meenutanud oma keelefilosoofiliste seisukohtade kujunemise aega: “*Semikeeled lõhkusid ontlikku indogermaani laadi maailmanägu, Freud kehtivat psühholoogiat, Einstein, Jeans, Eddington seni kehtinud kosmost ja kosmoloogiat. Kõiki neid õppisin päris hoolega. Seepärast ei ole vist kuigi imelik, et ysna hõlpsalt libisesin teise mina maailma ega pidanud seda syndmust millekski eriliseks või vastuvaieldavaks. Ette juba olin veendunud, et “normaalse” kõrval on muidki, ainult polnud veel kogunud, millised need on.*” (Masing 1982) Tähelepanu äratav siin Masingu märkus teadusliku uurimistöö kõrval tekkivast tajumuutusest, iseenesestmõistetavast “libisemisest teise mina maailma”. Kahe esimese ülikooliaastaga oluliste tunnetusteoreetiliste avastusteni jõudmine ei ole jõukohane ilmselt igapähele. Tundub, et silmanägemise puudulikkusest tingitud kahtlemine nähtavas maailmas mõjutas ka Masingu filosoofilist kahtlevat põhihoiakut. Felix Oinaselegi kinnitab ta eelmainitud kirjas: “*Mine tea, ehk silmist sõltuvalt, paralleelide ristumist silmapiiril hakkasin nägema alles koolipõlves (ei mäleta aga, kuidas silmapiirini ulatuv, aedadega piiratud kodutänav tundus enne seda), värvid tulid alles pärast vajaliste sõnade õppimist, enne*

kõik oli pruunjaslilla, heledam või tumedam. Kyllap oli nõnda igal pinnal, et õppimata ei saanud esimest maailma. Kui ta siis enam-vähem oli saanud selgeks, algas ta muut(u?)mine kaheldatavaks.” (Masing 1982)

Stipendiaadi-aastad Tartu Ülikooli usuteaduskonna doktorandina Saksamaal 1930.-1931. a. ja 1932. a. olid eneseotsingu ja eneseleidmise aastad. Senise keeleoskuse täiendamine Berliini ja Tübingeni ülikooli kaasaja parimate arabistika ja etiopistika professorite juures (vt. Kasemaa 1995: 722; Gross 1997: 23) ja Berliinis sumeri ning akadi keele kõrval ka preanimistliku mõttelaadiga tutvumine, indiaani ja polüneesia keeli õppides aitasid Masingul leida ühendussilla(d) keele grammatilise süsteemi ja inimese kognitiivsuse vahel. Kontaktid teiste keeleteadlaste uurimustöödega olid sel ajal harvad: “On võimalik, et leidsin tuge mõnest SAPIRi puhtfiloloogilisest tööst indiaanikeelte kohta, kuid alles kümme aastat hiljem Boudouin de COURTENAYst ja veerandsajandi pärast WHORFi ja SAPIRi sisulistest arutlustest.” (Masing 2003 (1968/1969): 60-61)

Saksa ülikoolides ja raamatukogudes õppetööl omandatud teadmiste jõud ja vägi avaldub 1931.-1933. a. artiklites. Isiklike seisukohtade kujundamisega käib kaasas tugev vastandumine nooreestlastele. Masingu keelefilosoofilise mõtte algus vastandub omaaegses Eesti kultuuriruumis valitsenud inglise-prantsuse orientatsioonile. Tema esimene sõnum stipendiaadi-aastalt koju jõudes on: “Eestlased olla ja eurooplasteks saada, tähendab surma, eestlased olla ja asiaatideks saada tähendab elu.” (Masing 1993 (1931 b): 47) Sama ideoloogiline vastasseis, mida siin veel on kohane ka antieuroopluseks nimetada, avaneb küsimustes: “Miks pole keegi mõelnud, et kriis on inimeses, et Euroopa ja eurooplased on elanud oma aja ja nüüd hakkavad surema? Ja miks ei mõtle keegi, et selle surma esimene märk on kriisid?; Mis õigusega raiutakse laste ajju: “Olgem eestlased, aga saagem eurooplasteks!”? Kas need, kellele see lause on olnud püha ja puutumatu dogma, on küsinud kunagi: mispärast me siis peame saama eurooplasiks? Miks me peame saama selleks, mida me ei ole – sest see lause eeldab ju, et me pole eurooplased.; Mis on aga meil tegemist indogermaanlaste, ajaloo kõige hilisema produktiga? Miks me ei tohi seda olla, mida oleme?” (vt. Masing 1993 (1931 b): 43-47)

Põhjused ei ole muidugi üksnes keelelised. Neist pöördumistest kumendab läbi ka Masingu protest õpinguaastail Saksamaal kogetud totalitaarvõimu valitsemismeetodite ning Euroopa suurriikide kolonialistliku mõttelaadi vastu, mis hävitas nt Mehhiko ja Peruu põlisrahvaste kultuuri.

„Kaheldatavus kõiges” tingis Masingu intuitsiooni teravuse ka teadustöös. A. Hiob on täheldanud Masingu tollal käsikirja jäänud kirjutise „,Pessimismi põhjustavad nähted“ (dateeritud 20. veeb. - 6. apr. 1930. – 56 lk., ilmunud: Masing 1995), selle varasem versioon oli „Pessimismi põhjendus“ (dateeritud 23. veebr. - 8. märts 1930. – 30 lk.²) kohta: “Sealsamas kerkib esile ka ajaloo skematiseerimine sümbioosi, analüüsi ja sünteesi kaudu. Samas nimetab ta juba BERGSONi, intuitsiooni, arutleb aegruumi ja dimensioonide üle“. (Hiob 2000: 24)

Masingu pessimismis võib sotsiaalse fenomenina näha ka (o)positsioonilisust ja radikaalsust, mis oli segatud juba gümnaasiumi-ajast pärineva vasakpoolsusega. Masingu pessimism religioosse hoiakuna saab nähtavaks just keelelisel pinnal, rahulolematuse keeleliste väljendusvahendite piiratuse pärast asetab Masingu sõna müstilisse ruumi: „inimesele on iga välisobjekti adekvaatne tunnetus võimatu“ ja „inimene, kes end tahab avaldada, on olulisilt külgedelt tunnetamatu“. (Masing 1995 (1930): 50, 51) Samas, kristlasena jääb ta siiski Otsijaks, näha-soovijaks, et iseennast inimesena tundma õppida. (vt. Masing 1995 (1930): 76.)

1931.-1932. aasta jõuluaegses ümbruses kogetud ekstaatiline nägemuspilt lumehelvestest pani imestama ja jahmatama ühtaegu; konventsioonidest ja eelarvamustest vaba tunnetuse saavutamine tähendas vabadust, jumalariiki, teist maailma, õndsust. Nähtu erakordus ja kogemuse intensiivsus tõi kaasa nihked ruumis ja ajas: „Tegelikult on maailm endine, kuid ometi ei ole ena midagi endine, on võõristav ja meeldivalt kummaline.“ (Masing 1998 (1982): 379) Piiril-seismine on teadvusseisund, kus muutuvad inimese „mina“ piirid, „mina“ ei ole enam vaatepunkti keskmes. See nihkumine teiseendab ka objektiivse reaalsuse liikumisteks, protsessideks, sündmusteks.

Esitan alljärgnevalt loetelu Masingu 1930. aastatel avaldatud lingvistika-alaseid probleeme käsitlevatest artiklitest, kus olulisematena tuleb rõhutada „Hüpoteetilist eesti keele psühholoogiast“ (1933), „Eestlaste usulisi eeldusi ja nende tähendus teoloogiale“ (1934) ja „Eestipärasest ristiusust“ (1938) kui teisenenud tunnetusaluselt väljakasvanud lingvistilis-religiooside tekste. Tunnetuse teisenemine on nähtav ka pärisnimeliselt, varasema Hugo Masingu asemel on viimatinimetatud artikli puhul

² Viide pärineb Anneli Sepa koostatud Masingu tööde bibliograafiast (vt. Sepp 1999)

autoriks Uku Masing. Nimemuutmine Hugo-Albertist Uku Masinguks toimus 1937. aasta 18. jaanuaril.

**Teema variatsioonidega mitte ainult mollis, vaid ka duuris. // Olion 1931, nr. 12.*

**Hüpoteetilist eesti keele psühholoogiast. // Olion 1933, nr. 3 (39).*

**Juudid ja aarialased: Juutidele on loom vallutusobjektiks, aarialastele esivanemaks. // Vaba Maa 1933, 22. okt., nr. 248.*

Ilmus ka: Mis eestlastel Vanast Testamendist on õppida: meil on liiga paju euroopalikku minki. // Postimees 1933, 24. okt., nr. 249 (Kokkuvõte ettekandest "Vana Testament ka eestlastele" AUSis 20. okt. 1933).

Eestlase Jumal pole sakslase Jumal: ettekanne Vaimse kultuuri päevadel 26. veeb. 1934. // Vaba Maa 1934, 28. veebr., nr. 49.

**Eestlase usulisi eeldusi ja nende tähendus teoloogiale. // Usuteadusline Ajakiri (1934, 30. okt.) nr. 2; (5. dets.) nr. 3; nr. 4.*

**Eesti hingest. // Tänapäev 1935 (mai), nr. 2.*

**Prof. E. Tennmann: „Hinge surematus“. // Vaba Maa 1936, 21. märts, nr. 106.*

**Ed. Tennmanni "Maailma usundid" ja raasuke eestluse ideoloogiat. // Vaba Maa 1935, 7. nov, nr. 66.*

**Eestipärasest ristiusust. // Protestantlik Maailm 1938 (apr.), nr. 1.*

1933. aastal pöördus Masing eesti ja soome-ugri rahvaste folkloori ja usundi uurimise juurde ning üldfilosoofilise kultuuri ja religiooni seoste käsitlemise ning keelepsühholoogia juurde. Pärast Saksamaalt naasmist asus ta tööle Tartu Ülikoolis õppejõu-ametikohal. Igapäevakohustuste kõrval valmis „Eesti ja soome usundi“ (1934-1940) ja “Polyneesia usundi” (1937) loengukonspekt usuteaduskonna üliõpilastele. Suurematest töödest jääb sellesse perioodi veel heebrea keele grammatika õpiku koostamine (1937) ja doktoriväitekirja I osa valmimine (1938).

Konsultandina Suure Piibli väljaandmise juures töötades tõlkis Masing Vana Testamendi luuleteosed ja prohvetiraamatud. (Kasemaa 1995: 11). Suure Piibli redigeerimisel³ süvenemine heebrea luule semantikasse kõrvuti eesti rahvaluule usundiliste taustade uurimisega (nt “*Sedaka* ja *sedek* psalmides” (Usuteadusline Ajakiri 1933, nr. 3, lk.89-93; nr. 4, lk. 104-116; “Ristitud mets” (Eesti Kirjandus

³ Vello Salo on märkinud, et Masing oli peamine vastutaja piibli uue tõlke väljaandmisel, Voldemar Veski oli keeleline toimetaja ning praost Harald Põllu roll seejuures pole mainimisväärne. (Salo 1979: 11)

1934, nr. 8) sai Masing võrdlevalt käsitleda ja kogeda nende tekstide leksikas ja semantikas sarnast arhailist mütoloogilist-müstilist hoovust, mille maagilist elementi iga tagasipöördumine üha võimendas.

“Masing tegi intuiitivsest tajust yhe oma tunnetuse keskme,” on nimetanud Lauri Sommer Masingu-uurimuses tema loomingu peamisi tunnusoone. (Sommer 2000: 896) Masingu „mina“ filosoofilis-religioossetest alustest kõneldes tuleb vaadelda seda mitte ainult kui intellektuaalset, vaid ka tunnetuslikku fenomeni.

Artiklis “Hüpoteetilist eesti keele psühholoogiast” (Olion 1933, nr. 3) ütleb Masing: “Eestlane ei taipa mitte mõistuse ega klassifitseeritud kataloogi järele, vaid kuidagi intuiitivselt, ta ei eralda end maailmast, vaid saab ka enda asetada maailma.” (Masing 1993: 53) Eesti keele mentaalset aluse sõnastamise taustal kõlab ka Masingu enda tunnetuslik suhe maailmaga. Eristades iseloomulikku eesti keele struktuurile (ja seega eristavat indoeuroopa keeltest), esitab ta samas ka kolm keelepsühholoogilist huvipunkti:

- 1) sõnade etümoloogia ja kasutamine (*käsi*-näide, selle kasutamine abstraktse mõistena on religioosne (osalt Vana Testamendi mõjul) tänapäevani: *kätte tasuma, külma käes, tuule käes, päeva kätte, koerte kätte*);
- 2) grammatiline sugu puudub, mis tähendab, et maailm ei ole objektidena määratud, vaid ollakse ise osa maailmast, üks objekt teiste hulgas (*saab asetada enda maailma*). Puudub ka tuleviku vorm, sellest keele staatilisusest, mis annab võimaluse liikuda üle aja piiride, mitte heidelda ajaga, saavutada igavik, kui selleks vaid soovi on;
- 3) kõige olulisemaks tunnuseks eesti keele grammatikale on sihitise käänded (nominatiivne, akusatiivne, partitiivne objekt), kus Masing oletab, et eestlane asetab rõhu tegevusele, mitte objektile. Tähtis on tegevuse intensiteet, *enese asetamine tervenisti mingi tegevuse valdkonda (kuidas see juhtub?)* (Masing 1993 (1933): 51-55)

Masingu esimest keealaste artiklite puhul on oluline tema semiidi keelte õpingute kontekst. Tõepoolest, keeleoskusega tekib võrdlusalus ning iga sõna „täendusväljade rohkus viib kõnelejat relatiivsuse antud vabaduse poole ja mõjub tagasi ka ta emakeele kasutamisele“. (Sommer 2003b: 37) Masingu teesides on nimetatud kõik eesti keelele omane, teisisõnu indoeuroopa, *resp.* indogermaani keelte grammatikast erinev: eesti

keeles puuduvad grammatiline sugu ja verbi tuleviku vorm. Need keele omadused tõstavad keele grammatikast tähtsamale kohale mentaalsuse ehk toimimisviisi keeles ehk küsimuse: kuidas? Olulisele kohale on tõstetud just vaatepunkti küsimus ja vahetu kogemuse osa selles. Masing seostab keele kõnelemise nimetamisega, mis on maagiline akt. Seetõttu on tähtsad nii sõnade päritolu (etümoloogia) kui nende tähenduslikud suhted. Siin on seletus ka Masingu vaenulikkusele eesti keele germaniseerimise suhtes.

Keele grammatiline struktuur on teatava mentaalse hoiaku ja mõtlemisviisi väljendus. „Aga keel omakorda on tingitud mingist ürgsest ümbrusest ja on nende tunnete väljendus, mis inimesel oli selles. /---/ Sest keel on rahvale midagi sarnast, mis inimesele esimene mälestus.” (Masing 1993 (1935): 162)

Keeleteoreetilise kuidas?-küsimuse esitamine sai võimalikuks vabanemisega oma „mina“ piiridest, mille ajendas ilmutuskogemus, tajunihe. Keel tähendas pärast seda Masingule *keskkonda*, elamist keeles. Masingu keeleteoreetilised seisukohad lähtuvad kõnealusel artiklis keele religioossest olemusest. Eesti keele sakraalsus väljendub kasvõi grammatilise soo puudumises, mis välistab juba keeleliselt „mina“ objektistamise ja sellest tulenevalt on eestlane mõtlemises vaba antropotsentrist. Küsimine „kuidas?“ tähendas religioosse hoiakuna nõudmisi ja hinnanguid eelkõige iseendale inimesena, selles sisaldub ka ainus eetiline kategooria inimesele: „Kuna i n i m e s e l on vajadus teise inimese järgi” ja pole õigust nõudmisi esmajoones esitada teisele (vt. Masing 1993 (1934/1935): 106); “/---/ inimene ei leia oma keelest ainult temas kätkevat, vaid tahestatamatult sedagi, milline ta ise tahaks olla, mida ta arvab, et temast tuleks arvata jne. Inimese oma keele „tõelus“ on talle taoliseks kimbuks paratamatult nagu ta oma „mina.“” (Masing 2003 (1968/1969): 140-141).

Küsimusesse „kuidas?“ on kätketud seega Masingu filosoofiline ja religioosne toimimisalus.

Masingu ideoloogiline võitlus eestipärase vaimsuse eest kandus 1935. aastaks üle tunnetusteoreetiliste fenomenide ja keele kognitiivsete aspektide uurimisele. Tunnetust keskmesse seades rõhutab Masing iga keelekõneleja subjektiivset keeletaju, mis pärast keel „ei jäta avaldamata mõju ta minale, annab inimesele ü h e e s i m e s i j a p õ h i l i s i kujusid“. (Masing 1993 (1935): 162) Antieurooplusest hoiakuna pole nüüd enam vajadust kõneleda. Masing on hiljem tunnistanud kartust valemistõistetud saada oma vasakpoolse meelsuse tõttu, sest „ei tahtnud kuidagi sattuda nende hulka,

kes oma privaatusundit tollal upitasid rahvuslikuks või ürgsoomeugrilikuks, ehkki keelest aina enam avastasid laensõnu ja rikastasid teda vastsete tõlgelaenudega või mistahes igermaani keele sõnade ja mõistete kopeerimisega. Aga põhjalikum tutvus teiste sugrikeeletega, indiaanikeeltega, osalt ka austroaasia/neesia omadega kustutas sellegi hirmu viimaks.” (Masing 2003 (1973-1974): 60-61)

Masingu keelelise relatiivsuse teooria on vahetus seoses tema „mina“-kontseptsiooni arenguga. Kui siinjuures mõelda Masingu luuletuste kirjutamisele igapäevaselt nn pävikupidamise viisil, võime vaadelda “kuidas?” küsimust loomingu mentaalse alusena, intensiivsuse ja vitaalsuse mõttes. Loomingki on eelkõige surma ületamine elususe, igapäevase intensiivse elamise kaudu. Luuletajana oli Masing looja, kellele luulevorm oli vahend väljendada elamise intensiivsust, elusust. “Kuidas?” on Masingu mõistmises ka iga inimese individuaalne eetika-küsimus: kuidas midagi tehakse? Sellina küsimisviis peab püsima vahendi rollis, mitte saama eesmärgiks omaette, sest nõudeid ja tingimusi võib esitada ainult iseendale, mitte teisele inimesele.

Keele mõistmisel intuiitvise kogemuse baasil, „puhta olemise“ kaudu, kus ei elata mõistetest ja sõnadest maailmas, vaid meeltes, oli Masingu mõttekaaslane teoloog Eduard Tennmann. Masingu antud iseloomustust tema teoloogilistele vaadetele võib vaadelda parafrasina Masingu keelefilosoofialegi: “Ta väitis, et kõik usulised nähted sünnivad vaid inimese minas, immateriaalses substantsis või monaadis. Uskus, et Jumal on inimeses niisama täielikult nagu peegelduv päike kastetilgas, kuid ometi polnud Jumalat väljaspool inimest. See on mingi imelik liik usku, mida võib nimetada igasuguste nimedega, sest see on niihästi müstika kui ka ratsionalism. Võib olla, et õigeim nimetus oleks: eestlase psüühilisile eeldusile vastav ristiusu kuju /---/.” (Masing 1993 (1936): 193-194) Kõneldes eestlase religioossusest tähendab Masingule kõneleda „eestlase psüühilisile eeldusile vastavast“ keelefilosoofiast.

Semiidi ja soome-ugri keelte võrdlev analüüs (millele lingvistid hakkasid tähelepanu pöörama alles 20. sajandi lõpus) tähendas tegelikult Masingu mina-tunnetuses teed, mis oli „lahti „uuele sünteesile““. Masingu „uue sünteesi“ ideed on A. Hiob põhjalikult käsitlenud, näidates, et mõiste aluspõhi tuleneb semiitlikust ja boreaalsest mõttelaadist. Mõisteni „uus süntees“ jõudis Masing 1950. aastatel „Üldise usundiloo“ õpiku I osa kirjutamisel. „Nii jõuab MASING ka nende keeletõeluste kõrgema hindamiseni relativismi ja dünamismi tõttu: “Iga keeletõelus loomulikult on *reaalsuse*

üks võimalikke nägusid ehk maske ning ükski neist pole 'väärtuslikum' või 'õigem' teistest". (Masing 2003 (1968/1969): 105 *via* Hiob 2000: 27)

„Uue sünteesi“ lätted on aga 1940. aasta suves, kui Masing jõudis „Usuteaduslikus Ajakirjas“ veel enne poliitilisi kataklüsmi ja ajakirja sulgemist sõnastada eelloogilise (ruumilise, mütopoeetilise) mõtlemisviisi tuuma, mille eesmärk on ületada oma „mina“. Kuna teadvuse ja „mina“ suhe on ebamäärane ja seda pole võimalik olemasolevate mõtlemisvahenditega kirjeldada, usub Masing oma kontseptsioonis tulevikuinimese võimalusi minalisusest vabanemiseks tajuvõime igakülgset suurendamises, seni latentsete meelte kasutamises, mida me praegu rakendame fantaasia ja sugereerimisvõime kaudu. (vt. Masing 1993 (1940): 347-348) Inimese „mina“ on praegu veel jooneline (eesmärgistatud) või pinnaline (piiritletud), tulevikus peaks need omadused kaduma. Tulevikuline, aegruumiline mõtlemine eeldab ka nende omaduste kasutamist, mis meis on *potentsiaalselt* olemas lapsepõlvkogemustest, püüdes „teadlikult mõelda nõnda, nagu laps mõtleb eelteadlikult“. (Masing 1993 (1940): 352). „Võib-olla, et meeledki muutuvad ärksamaks, kuigi inimene väliselt ehk jätab tuimema mulje, sest kõige liikuvam ja agaram olend on siiski see, kes mõtleb jooneliselt.“ (Masing 1993 (1940): 353). Inimene tõuseb kõrgusele, kus igasugused käsud ja konventsioonid muutuvad tühisteks, kasvab inimese spontaansus, ollakse „rohkem vaateleja, rohkem ise Jumalate seast“. (Samas.) See tähendab elamist sümbioosis loodusega, Jumalaga, saada rohkemaks kui inimesed. „Sinna kuuluks säärane mõtlemine, mis igal juhul arvestab universumiga, vaatleb maailma kuidagi *sub specie aeternitatis*.“ (Masing 1993 (1940): 350) Kui inimesed õpiksid mõtlema aegruumiliselt, jõuaks Masingu taotluslik maailmakord olemuselt anarhismi.

Masingu keelefilosoofiliste seisukohtade seos eelloogilise mõtteviisiga tähendab otseviiteid Masingu mina-tunnetuse sidususele semiitliku ja boreaalse mõttelaadiga. Masing luges ennast mentaalselt kuuluvat kultuurkonda 5000.-2000. e.Kr, olles eestlasena osa INI- või boreaalsest kultuurist, „kuhu kuulusid soomeugrilaste, indiaanlaste ja arvatavasti polüneeslastegi esivanemad” ja “siberi rahvaste” esiisad. (Masing 2000: 37) Uskudes inimese hinge igavesse eksistentsi aegruumis uskus Masing ka inimese hinge jumalikkusesse: “*Et ma ei saa uskuda hinge preeksistentsi või kreatsioonismi, seda Sa ehk tead. Ja sakslaste vastu on mul just see, et nad inimese killustavad meeledi veel vähemaks osadeks kui need, milledest ta koosneb tõepoolest ning mis peavad saama tervikuks. /---/ /---/ usun keha surematust*

sama palju kui hinge surematust nende lahutamatust ja segamatust. Ja kui keegi ütleb, et keha hävineb vanadusega ja võib olla vigane jne., siis kehtib sama hinge kohta, mida nad ülistavad nii. Aga mina usun, et Jumal ise teab, millisena ta säilitab keha, millisena ta hinge, mitmendal eluaastal inimene kõige täpsemalt vastab sellele, mis ta on tahtnud temalt.” (Masing 2006 (1938): 306)

Masingule tähendas see sisuliselt opereerimist kahe mõtteviisiga ajas ja ruumis. Kuidas?-küsimine on sisuliselt ka eelloogilise mõtlemise väljendus ja annab Masingu keelemõistmisele šamanistlikud jooned. Masing ütleb 1938. a. artiklis “Uue teoloogia võimalusi”: “Aga kui mõistus vabaneb seltskonna surve alt, siis võib juhtuda, et ka keel vabaneb, ja võime moodustada säärase keele, mis ütleb ära selle uue, mis meil on öelda /---/. Keel peab muutuma jällegi selleks, mis ta oli siis, kui ta varal võidi veel väljendada, pühaks ja salapäraseks asjaks.” (Masing 1993 (1938): 252) Sisuliselt sama on Masing korranud enese kohta keelte õppimisel: „Prof. A. von Bulmerincqi juures aastast 1926 õppides semiitide keeli ning ühtaegu ladina ja kreeka keelt, meel paratamatult avanes ja mõistus vabanes.“ (Masing 1998 (1974): 364). See on Masingu „mina“ mõistmises oluline lause: „mina“ on öeldud *meele* kaudu. „**Mina**“ **tekstis on meelte funktsioon.**

Eelloogiline mõtlemine rajaneb allegoorilistel mõtlemisseostel ja opereerib aegruumilises ühtsuses. Igaviku leiab inimene surmas, kui küsimus on asetatud õieti: “Kuna inimkond ei ole leidnud küllaldaselt veenvat vastust pärimisele: mis elab meist igavesti, siis on kindlasti kogu pärimine vale. Küsiti dualistlikult, sest oldi harjunud kõikjal kohtama dualismi /---/. Ei mõeldud, kas üldse surma korral tohibki küsida samuti dualistlikult ja egoistlikult.” (Masing 1993 (1939): 307; 308) Sarnaselt, Frazeri järgi assotsiatsioonide kõrvutiasetsevuse ja sarnasuse printsiibil, kujuneb ka inimese minateadvus lapsepõlves. “Laps on veel lähemas ühenduses maailma hingega kui vana, tal pole aja raiskamiseks veel niipalju tühiseid, tähtsaks peetud asju.“ (Masing 1993 (1936): 199) Kristlasena surma ligioleku teadvustamine oli Masingule ka realselt ette asetatud tuberkuloosi põdemise kaudu 1942. aastast: ””Džunglilindude” ja “Udu Toonela jõel” lõpetamisel ehk koostamisel olin juba tuberkulootik, tollal enamvähem kindlasti varstine sureja.” (Muru 2002: 813). See tähendab nihkumist eemale tavatunnetusest, liikumist oma “mina” teadvustamise suunas, igaviku seisukohale, eraldades “enda sellega muust maailmast”. (Masing 1993 (1940): 345)

2. UKU MASINGU RELIGIOOSNE EESTLUS

1930. aastate keskpaigaks oli Masing jõudnud sügava religioosse keelemõistmiseni. Ta tegeles sel perioodil intensiivselt eesti ja soome-ugri rahvaste usundi ja maailmapildi uurimisega, koostas usuteaduskonna värske õppejõuna loengukonspekti eesti ja soome usundi kohta, tegeles soome-ugri rahvaste -- soome (ja Skandinaavia, Karjala) lapi, liivi, eesti, mari, mordva, handi-mansi -- keele ja usundiga. Saksa ja soome rahvaluuleteadlaste andmetele lisaks luges ta "Vana Kannelt" ja "Setukeste laule" ja kirjutas neist välja lugematul hulgal rahvalaulude kontaminatsioone. Loengukonspekt on ilmunud raamatuna "Eesti usund" (1995), kus Masing väitleb Annisti, Eiseni ja Looritsa seisukohtadega.

Mõistes andmete puudulikkust eestlaste muistse usundi rekonstrueerimiseks ei takistanud see Masingut siiski soomeugriliku maailmapildi uurimise jätkamist. Olukorras, kus eesti keelt mõjutanud võõras saksa mentaliteet on eestlase pannud häbenema oma loomust ja oma usu eripära, kirjutas Masing 1934.-1935. a. artikliteseeria pealkirjaga "Eestlaste usulisi eeldusi ja nende tähendus teoloogiale", kinnitades, et "terve siin esitatud mõtteviis pole pärit saksa vastseist teooriaist ega taotlegi sama, mis need. Sest need tahavad uut usku, ma ainult loomupärast, mitte õpitud vagadust." (Masing 1993 (1934/1935): 108) Oma-võõra tunnetusel põhinev keelemõistmine ja indoeuroopalikule (indogermaanlikule) mõtteviisile vastanduva dominandiga artiklid jäid 1920./1930. aastate vahetuse ümbrusse. Masingu religioosus täitub 1930. aastate keskel uue sisuga, mida iseloomustab intensiivsus, jõulisus ja vitaalsus nii hoiakutes kui ka nende väljendamisel.

Vastandumine euroopakesksusele ei olnud oma eesmärgilt nüüd enam niivõrd lammutav kui ülesehitav. Sellest perioodist pärinev Masingu parafras nooreestlaste loosungist "eestlased olla ja eurooplasteks saada tähendab surma, eestlased olla ja asiaatideks saada tähendab elu" lähtub eestluse mõtestamisest kristlikult, kui elu ja surma küsimusest. Masingu keele- ja usundifilosoofilised artiklid on edaspidi sügavalt läbitunnetatud religioosel alusel, need on olulised ka Masingu „mina“-tunnetuse mõistmisel. Sel ajal alustas Masing ka pikema käsitlusega Maltsveti usuliikumisest „Prohvet Maltsvet“, mis ilmus 6-osalisena „Usuteaduslikus ajakirjas“ aastail 1934.-1937.

Üldisest kultuurielu euroopakesksest hoovusest kõrvale kaldudes oli Masingu ainuke mõttekaaslane ja võiks öelda ka hingesugulane *eestipärase ristiusu* idees usuteaduskonna professor Eduard Tennmann, kelle uurimisvaldkonnaks oli preanimism. 1935. aastal kordab Masing oma keelefilosoofia keskset „kuidas?“-küsimust Tennmanni raamatut „Maailma usundid“ retsenseerides: “K r i s t l u s e s t o n p a l j u k i r j u t a t u d , k u i d n ä i b , e t s i i n e s i m e s t k o r d a e e s t - l a s e s e i s u k o h a l t . K r e e k l a s i l e o l i k e s k s e k s k ü s i m u s e k s : “ M i s m a p e a n t e g e m a , e t m a õ n d s a k s s a a k s i n ? ” E e s t l a s e l e p o l e s e e t ä h t i s e s i j o o n e s , v a i d : “ M i d a m a p e a n t e g e m a , e t v ä l i n e J u m a l s a a k s m i n u J u m a l a k s ? M i s s u g u n e m a p e a n o l e m a ? ” K r i s t l u s e o l u s e i s a b s i i n s e l l e s , e t i n i m e s e s s e a s u b e l a m a J u m a l . ” (M a s i n g 1 9 9 3 (1 9 3 5) : 1 8 7)

Kristluse mõtte ja Kristuse mõistmiseni jõudmine tähendab Masingu mõistes ristiusu kohandamist eestlase usundilistele pärimustele sobivaks, mis vabastab saksapära mõttemallidest: “Rahvalaulu mentaliteedi tõttu peaksime olema võimelised mõistma kõiki sääraseid asju, mis ka on mõeldud figuratiivselt, kuigi mitte just meie moodu. Peaksime olema võimelised nägema idamaiste juttude taha.” (Masing 1993 (1938): 237).

Masingu mõistes keel ja rahvus olid Eestis 1930. aastateks üleromantiseeritud, eestlaste identiteet saksastunud ja sellisena kaotamas omapära. Samas annab just emakeel rahva religioossusele ainuomase sisu, keeles väljendub ka rahva usutunne. Masingu eesmärk oli sünteesida eesti rahvausund ja kristlus, et anda eestlusele sisu pärimusliku elamiskultuuri ja kristliku lunastusõpetuse ühenduses. Siin võime leida ka Masingu luule usutundele iseloomulikuks peetud *maamehelikkuse* lätted.

Artiklis „Eestlase usulisi eeldusi ...“ iseloomustab Masing eestlase usutunnet kui intuiitiivsel taipamisel põhinevat kontakti ümbritsevaga, milles eestlane „tunneb end liblikana ja liblikas iseennast ja kõneleb sellepärast ainult liblikast“. (Masing 1993 (1934): 94) Tajukirjeldustes eestlane ei võrdle end teisega nagu indoeurooplased, vaid kõrvutab. Seejuures muutub „mina“ ja välismaailma vaheline piir häguseks, uduseks ehk piirituks. Ratsionaalsele analüüsile see suhe ei allu. Niisamuti on ka Jumalaga: „eestlasele on ta õhk, milles inimene elab, ilma milleta läbi ei saa, nagu valgus, mis kasvamisel on vajalik.“ (Masing 1993 (1934): 100) Seesugust ekstaatilist maailmasuhtumist peab Masing omaseks ka eesti rahvalaulule.

Ekstaatiline piireületav suhe ehk ühtsustunne looduse, maailmaga vabastab eestlase minakesksusest. See on teine rahvuslik omadus, mis väljendub kaastundes ja

alandlikkuses osaduslikkusena mõistetult. „Et saavutada see ühtumine, pole vaja võidelda, pole vaja hävitada „mina“ ega püüda seda, vaid tuleb „mina“ piiratust ja ta esemete ning nähetesisalduvust ignoreerida, deklareerida, et piirid pole kitsad.“ (Masing 1993 (1934): 101) Eestluse sidumine idalikuga, taoistliku, budistliku, algkristluse jt. tunnetusega tulenes Masingu taotlusest taasäratada eestlase ürgse tunnetuslaad.

Pärast teoloogist koolivenna Jaan Kiiviti tõrjuvat suhtumist kõnealusesse artiklisse vastab Masing kirjas 29. detsembril 1934: *“Aga selles Sa küll eksid, et ma selles eestlaste loos midagi veel olematut ajan taga, sest mul endal on vastupidine tunne. Olen kirjutanud endast ja tõestisteks otsind tsitaate siit ja säält. Ja mõne asjaga on koguni nõnda, et ma nüüd alles taipan, et olen sedamoodi nagu kirjutasin sääl. Piiridest näiteks, millede ignoreerimine toob ekstaasi: teadsin, et see teoreetiliselt peab õige olema ekstaasi kohta ja võib olla, et mul kusagil mälus oli mingi sarnane juhtum endaga, mille olin unustand. Nüüd tean, et see ikka õige oli, kui inimene peab piirid enda ja Jumal vahel, häbeneb seda, mis oli tal ja tahab aina teisiti olla, siis muidugi kuul on kuul ja tema ja Jumal vahel pole ainustki ühenduspunkti. Tuleb lihtsalt olla kohtlase südamega oma Jumala ees ja siis ta tuleb.*

Ja nii on kõigi nende asjadega ning muud ei ole midagi. Olen päris kindel enda teel ja miski mind ei heiduta sellelt, ei teadused, ei tarkused, inimesed ega nende arvamised, sest need kõik on relatiivsed ja ainult mu Jumal kõnnib oma kindlat ja igavest rada. Ja me lähme Alma Kaaluga⁴ ikka usklikumaks ja viimati vast meist ehk saavad inimesedki.” (Minu joonimine. – K.K. Masing 2006 (1934): 263)

Masingu kirjelduses eestlase ekstaatilisest usutundest on tõepoolest idalikke jooni. Emotsionaalses puhangus „Olionis” 1931, nr. 5/ 6, kus Masing hüüdis: “Ei ole kusagil muinasjutulikumaid muinasjutte kui “Tuhande ja ühe öö” juttudes ning kusagil imelisemaid biograafiaid kui “Laulikute raamatus””, on samuti kantud idalikust vahetust tunnetusest. (Masing 1993 (1931): 37) Selle veendumuse tunnetuslik taust on pärit ilmselt juba koolipoisieast, Rabindranath Tagore loomingu lugemisest, tõlkimisest ja jäljendamisest saadud mõjutustes. Tagore oli Masingule ilmselt oluline toetuspunkt omaenese ’mina’ kujundamisel. Tagore oli Masingule hingesugulane,

⁴ Alma Kaal = luuletaja Aira Kaal. – K.K.

kelle loomingu toel arenes Masingu isiklik luulekeel ja kujunes välja religioosne toimimisviis. (Vt. Masing 1993: 198)

Idaliku mõttelaadi arusaadavust eestlasele kinnitab kasvõi Tagore-tõlgete populaarsus eestlaste hulgas läbi aja. Siin muutub lausa sümboolseks fakt Masingust eestlaste maailmapildi mõjutajana Tagore tõlgete kaudu eesti keelde. – Koos Tartus „Looduse“ kirjastusel ilmunud Tagore „Gitandžali“ ja „Aednikuga“ „Nobeli Laureaatide“ sarjas 1936. aastal ilmus Masingu tõlkenäiteid samal aastal ka ajakirjas „Eesti Noorus“ (nr. 12, lk. 295-296), kus Masing esineb pseudonüümi all Hugo Lepik. Masingu tõlgetest on ilmunud mitmeid kordustrukke, „Nobeli“ sarja väljaande 2. trükk ilmus juba 1940. aastal, väliseestlaste väljaannetena „Orto“ ja „Maarjamaa“ kirjastusel 1950. ja 1970. aastatel. 1960. aastatest avaldati katkendeid Masingu tõlgetest ka Nõukogude Eestis koolilugemikes, kordustrukkidena ilmusid „Aednik“ ja „Gitandžali“ 1970. aastatel ka „Loomingu“ Raamatukogu“ väljaandel. Taasiseseisvunud Eestis avaldas Masingu Tagore-tõlgete uue redaktsiooni „Ilmamaa“ kirjastus 2006. ja 2008. aastal ilmus esmatriikis samuti „Ilmamaa“ kirjastusel Masingu 1947. aastast pärinev tõlge Tagore luulekogust „Hinge sosistused“.

Uku Masinguga ajas kõrvuti seostas eestlaste mentaalsust idalikuga ka Oskar Loorits (vt. monograafiline käsitlus „Eesti rahvalaulu elutundest“ (1938) (Loorits 2000: 164-181)), Andres Ehin, uurides võrdlevalt Masingu-Looritsa seisukohti, on nimetanud neid põhiolemuselt lähedasteks (Vt. Ehin 1999), kuigi Masing seda ise vaevaliselt tunnistas.

Eestlasi seob idaliku kultuurikontekstiga keelestruktuur, tunnetuslikult on haakuv suhe ümbritsevaga ja eestlaste pärimuslik elamiskultuur. Eestlase mentaliteedi iseloomustuseks nimetab Masing näitena vahetut ja distantsivaba, isa- või venna-suhet Jumalaga (vt. Masing 1993 (1938): 236), kus “võrdlused tõepoolest pole enam võrdlused, vaid sarnastused”. (Masing 1993: 94) Selline eestlase usutunde intensiivsus on eri aegadel väljendunud Järva-Jaani prohvetikuulutustes, Maltsveti kõnedes Valgest Laevast ja unenägude looduskirjeldustes (Masing 1993: 93-95). Ekstaatilisest luulest kõneledes nimetab Masing neid luuletusi lauludeks. 1920. aastatel luulekogud avaldanud uus religioosete luuletajate põlvkond paistis silma just ekstaatilisusega. Ilmusid Peeter Singi „Luuletused“ (Keila, 1924), David Lendi „Puurilaulud“ (Tallinn, 1926), Evald Männi (prosaistina Ain Kalmus) „Inimese laulud“ (Tallinn, 1928),

Heinrich Grüüni „Laste lilled“ (Rakvere, 1929), Marie Normani „Kaunid vaimulikud laulud“ (Rakvere, 1930), Ester Andri „Viit“ (Tallinn, 1930).

Eestlase ekstaatilist ühtsustunnet loodusega kirjeldades nimetab Masing seda eestlasele omaseks juba rahvalauludeski. Elati sümbioosis/osaduses loodusega, mis määras suhte ümbritsevaga ja Jumalaga -- alandlikkus ilma aukartuseta, käskudeta: “Sest eestlasele on kindel, et Jumal käitleb teda nagu tema Jumalat ja teisi inimesi.” (Masing 1993 (1938): 241) Eestlasele on maailma tingimatu toimimisprintsiip headus, armastus ümbritseva vastu: “Need, kes eksivad maailmakorra vastu, langevad ilma muuta välja juba sellest osadusest, millesse oleme asetatud.” (Masing 1993 (1938): 242) Selles peitubki Masingu *eestipärase ristiusu* tuum, idaliku ja boreaalse mentaliteedi ristumispaik.

Toomas Liiv on nimetanud Masingu poemi „Valge laeva laul“ luulekogust „Neemed Vihmade lahte“ „rahvusliku ristiusu kõige loitsivamaks manifestatsiooniks“ ja „tõeliselt vanatestamentliku rahvusideoloogia“ väljenduseks. (Liiv 2001) Liivi seisukoht lähtub rõhutatult *eestlusest*. Eestlase *religioossuse* avaldumise näitena võiks selle kõrvale asetada luuletuse „Enesesajatus“ luulekogust „Udu Toonela jõelt“, mis kõlab kui Masingu eestipärase ristiusu apoteeos.

*Heldeke! Kuipalju loomi koolnud, et kasvaksid sina,
kui mitu päikesekiirt on kulunud su silmade pääle,
kui palju suviseid tuuli naerma toond manava hääle,
kui mitu õitsema peavad laibale sinavat lina!
Kas nad on sinuga rahul? Olla võib, kedagi muud
sinust nad ootaksid vaikselt! Tead, iga sureja turi
saatuse sellele heidab, kelle öö pärast ta suri
päeval, mil lehti veel paksus, loomata veel sygiskuud.*

*Asi ei ennast ju taipa, see siis peab leidma ta nime,
kes teda armastab, hukkab, Jeesusel alati meeles,
et me ta käigule põhjus. Tasuna jäädavas keeles
ytlema selgesti peame asjule asjade ime.
Kuigi nad vaikivad tolmu, aga nad paluvad tummalt,
kuigi nad sulguvad rajal tõrksate lastena vahel,*

rohekast kamarast saadik ootamas põlvede ahel,
sõna et vallandaks sihi lõpmatus venivalt lummalt.
Aga, oh, kuigi me mõistaks ytelda sisemist tuult,
seda, mis synnist on valmis, sõnaks vaid muutumast põikab,
oleme taaruvad tombud, segadust igayks hõikab,
polegi purjus, kui tyhjus sõnade auruks saab suult.

Heldeke, kui palju elu kadund, et kasvaksid sina
paremaks sellest, kes olid. Sureja lunib ja usub
enese hukustki abi. Mis kyll ta võpatust rusub
enam kui näha, et valu paikamaks polnud ta tina,
raisati söötmiseks keha nõnda kui tuhatki teist:
selleks, et ogarad saaksid hoobeldes edasi tappa
seniks, kui surma kord Jumal pigistab nendele sappa,
moondab nad rasvaseiks tõugeks, vaablaste toidu teeb neist.
Selleks, et totakad vurled austaksid kehtivaid radu,
kiitleksid hakates vastu, ninakalt kraavides vantsiks
mõisteski mitte, et nõnda varisend riike on sadu...
Igayks katkeb, et pääseks see, kelle pärast ta murdub,
suuremaks kasvaks ja õigeaks, pakataks õndsuse algus,
õilmitseks lõhnama lootus teistest, mis tuhale valgus,
siis juba, kui alles idu pehkivaist lehtedest kurdub.
Mäletad, syda, ei tohi olla su tuksetel hall,
hõiska, sest pilvi sa tunned, istusid pihkudel lõuna,
palju sa hingelist tapnud, kuimitu koorinud õuna,
igayks, kelle sa söönud, poodud on Jumala Tall.

Heldeke, kui palju kõuke käinud, et tuleksid sina;
Joldia jäämere kaldail, Jyriöö uhkuse aegu
mõteldi: "Jõuetud meie, patused, rumalad praegu,
pojad meil kindlasti seda, mida ei söendanud mina!"
Kainigi Eeva ju hyidis selleks, kes tulema peab,
ei ole sajandeid otsa lahkujad järglasi pannud
saviks, mis olid nad ise, võõbata ootuse kannud,-

seda, et jõnglane kullast, mõrtsuka nainegi teab!

*Jumal kyll ärritas korra, - ei nemad kuulnud Ta sõnu,
jätsid Ta aetavaks hääleks, laste ja surnute kanniks.
Lapsed kuid austasid vanu, Jeesus sai kibedaks anniks,
tõbise unelmaks, kes ei soovinud lapsi ja kõnu,
Noorukid õppisid vanust, Jeesus sai kahtlaseks anniks,
tõbiste unelmaks, kes ei väärigi lapsi ja kõnu,
millega õigeid ja vagu kroonida tõotand Jehoova,
kellele paremaks pojaks nentima peab TEDA yllas,
et oma õiguseks võiks ta ujuda riisunud kyllas,
orjastand santide kamba, patuselt sööva ja joova.
Naerad, mu syda, oh, nuta! Sinagi magad kord und,
laisk olid elama ise, mangusid heldemaks Loojat
otsekui vanemad pojast oodates õndsusetoojat:*

*"Praegu on tõesti veel tyliks taevaseks õitsmise sund,
uuete põlvele lase saabuda kiidetud tund!"*

3./6. VIII 38 – 3. I 39

(„Enesesajatus“ // „Luule“ I, lk. 207-208)⁵

Masingu eestipärasest ristiusust kõneldes tuleb arvestada pärimuslikke ja religioosseid kogemusi, mis kujundasid Masingu maailmapilti, mis on sisuliselt põimingu soome-ugri ja vanaheebrea rahvaste maailmanägemisest ja andsid tema (luule)loomingule ka kultuurilise konteksti. Maapoisina Masing elas ja liikus eesti pärimusliku külakultuuri elavas traditsioonilises keskkonnas. Lapseeas loetud rahvalaulud ja muinasjutud, isalt päritud sõbra-suhe taimedega ja talupoeglik looduselähedus mõtlemises üldse ja usk Jumalasse andsid hingeuskliku elamismudeli. Masingu kodukohta (Raikküla-Rapla-Harjumaa) ajaloolis-vaimne ümbrus on läbi aegade kohalikes inimestes metafüüsilisi tundeid tekitanud. Võib ju Paka mäe ja Varbolat ainuüksi küllalt inspireerivaks lugeda, et Masingul koolipoisina tekkis

⁵ Siin ja edaspidi kasutan näitetekstide allikalise baasina “Udu Toonela jõelt” 2. trüki väljaandes Uku Masing “Luule” I. Ilmamaa, Tartu 2000.

sügavam huvi aastatuhandetaguste sündmuste vastu. Veelgi enam, vaba liikumise tunnetamine ruumis ja ajas andis julgust kahtlemiseks kaasaja ühiskonna reeglites kui ainuvõimalikes. Isa eestvõttel Masingute kodus peetud vennastekoguduse lauluõhtutega kujunes Masingu maailmapilt omalaadse ühendusena pärimuslikust ja ekstaatilisest elemendist, sidudes eestlaste hingestatud maagilis-poetilise mõtteviisi kokku usulise nägemuslikkusega.

Seda lapseõlve tundekultuurilist, kogemuslikku konteksti võib vaadelda ka pretekstuaalse raamistikuna Masingu hilisemale tegevusele luuletajana ja Tagore tõlkijana, teoloogina ja piiblitõlkijana, niisamuti lingvistina, folkloristina jne ja miks mitte ka fotograafina ja akvarellistina.

Kui mõelda luuletajate reale, kelle loomingu mõjusid enesele on Masing nimetanud 13. ja 30. eluaasta vahel – Gustav Suitsu „Tuulemaa“, Ernst Enno, Marie Heibergi, Marie Underi, Rudolf Reimani luule, samuti on ta viidanud August Alle „Üksinduse saartele“ ja Henrik Visnapuu hilisematele kogudele, s.o siis ilmselt luulekogule „Põhjavalgus“ (1938) ja ballaadide-kogule „Tuule-ema“ (1942) – võiks sellesse ritta lisada veel Masinguga tunnetuslikult samal alusel Juhan Liivi ja Villem Grünthal-Ridala. Nende luuletajate puhul võib samuti leida eestlasele omast usutunde idalikkust sõna voolavuse, piiride hajususe, avaruse-tunnetuse mõttes. Eneseotsingutes end „maailmavaevakandjaks“ nimetades, “kellel polnud oma meelt ega keelt”, leidis Masing otsitava müstilis-ekstaatilisete autorite kaudu: vaimse uuenemise tee algas Tagore, Rilke ja ekspressionistide juurest (Georg Trakl, Franz Werfel, Klabund, Else Lasker-Schüler). (vt. Masing 1972)

Oma ekstaatilise poetilise keele kujundamisel on Masing kõige enam kontaktipinda saavutanud müstikute Masfieldi ja Poe'ga. Kirjas Felix Oinasele jaanuaris 1982. a.⁶ tunnistab Masing et talle on mõjunud eriti E. A. Poe luuletuste varieeruv rütm. Selgituseks ja täpsustuseks lisan siia Poe kirjelduse rütmi ja meetrumi vaheldusest tema ehk kuulsaimas luuletuses „Kaaren“: „---/ läbi terve luuletise tarvitatud värsijalad (trohheused) koosnevad pikast silbist, millele järgneb lühike; stroofi esimene rida koosneb kaheksast sellisest jalast, teine seitsmest ja poolest (mõjult kaks

⁶ See kiri on identne artikliga „Kuidas ma luuletan“ (dat. 4. I 1982). -- Ilmunud: „Kuidas ma luuletan“ // „Tulimuld“ 1983, nr. 2 ja 3; „Kuidas ma luuletan“ (katkend artiklist). // Edasi 1987, 19. sept., nr. 216, lk. 4.-5; rmt: „Kuidas ma luuletan“. // „Kuidas kirjanikud kirjutavad: 33 loomelugu“ toim., kommentaarid: Felix Oinas. // Lund: Eesti Kirjanike Kooperatiiv, 1992. Lk. 52-61; rmt: „Kuidas ma luuletan“. // Meil on lootust. (Eesti mõttelugu, 19) Tartu: Ilmamaa, 1998. Lk. 371-386.

kolmandikku), kolmas kaheksast, neljas seitsmest ja poolest, viies samuti, kuues kolmest ja poolest. Igäüht neist värsikujudest omaette on tarvitatud ka varemalt, ja kui *Kaarnas* on algupärasust, siis see seisab nende liitmises stroofiks, kuna iialgi pole tehtud katseid millegagi, mis kaugeltki läheneks sellele kombinatsioonile.“ (Poe 1931: 88)

Artikkel “Eestipärasest ristiusust” (1938) on siinses käsitluses oluline tekst, mis maailmavaatelise seisukohavõtu kõrval kajastab ka Masingu väljakujunenud mina-tunnetust. Selle artikli metakeelelist või märgilist tähendust astendab veelgi ilmumiskoht – “Protestantlik Maailm” (nr. 1, lk. 4-9) Seda ajakirja andis 1923. aastast välja Tallinna Püha Vaimu koguduse õpetaja Theodor Tallmeister. Protestantlikult meelestatud väljaande asutas Tallmeister protestiks 1921. aastal vastuvõetud Eesti kiriku uuele põhikirjale taotledes kiriku edasiminekut protestantlikus vaimus, kõigi usklike kogudusena.

Artikli taustad selguvad taas Masingu kirjast sõbrale Jaan Kiivitile, mis viitavad Masingu seesmisele tunnetuslikule vabanemisele, mingis mõttes anarhismilegi: *“Oli kibe lugeda, et Sinu arvates kipun kallale ristiusule, sest omateada olen ikka kristlane ja ei kipu kallale muule kui ristiusus valetõlgitsusile, olgu nad kasvõi sakslaste omad. /--/ Ristiinimesele ei ole nüüd enam ühtki käsku ja on võimalik minna siit maailmast, kus on käske, maailma, kus on ainult vabadus.”* (Masing 2006 (1938): 302-303)

Samas tunnetuslikus ruumis on kirjutatud ka järgnevad artiklid: Monograafiline “Usundiloo mõttest” (1938), mis põhines ettekandel usuõpetajate Jaanuarikonverentsil 25. jaan. 1938. (vt. *Vaba Maa* (1938) 26. jaan., nr. 21, lk. 5), “Kristluse ülesandeid” (1939), “Surma metateooriat” (1939), “Usu ja teaduse suhetest” (1939/1940), “Taara päritolust” (1939).

Kui 1930. aastate algul on „mina“ implitsiitne, varjatud, siis nt 1936. aastate artiklites on „mina“ kohalolu suurem, kuid samas ka nähtamatum. Tunnetuse sügavus võimaldas ka intensiivsemat religioosset kogemust. Mida enam Masing kasvas tunnetuslikult kokku oma kodukoha, Eesti maastikuga, seda enam kasvas tema võõrus nii sisemiselt kui ka väliselt ajaloolises aegruumis. See irreaalne seos loodusobjektidega on olemuslik, ilma selleta „mina“ hajub ja pole enam tajutav. Selles tingimatus seoses peitubki meie rahvusele omane metafüüsiline maastikutunnetus – igatsus, ootamine. Eesti geograafiline, valdavalt tasandikuline maastik, rannikuala vastab meie mentaalsele maastikule, loob avarusetunnet. Sama

kõrguse- (ja ka sügavuse-) ja kauguse-tunnetust võib leida ka nt Villu Veski või Erki-Sven Tüüri muusikas.

Masingu maailmakäsituse seosed arhailise mõttelaadiga ja isikupäraselt mõistetud religioossus tundusid omas ajas ootamatud ja radikaalsed (tema negativismi tõlgendati kohati isegi fundamentalismina). Euroopaliku kultuuri (ja SAE) mõjuväljas tundusid ta ideed utoopilised, idealistlikud, unistuslikud “kunstiprojektid”. Muutustega minatunnetuses ja religioosse keelemõistmisega astus Masing põhimõtteliselt oma mütoloogilisse ruumi, mis heitis ka tema keelerelatiivsusteooriale teatava mütoloogilise varju. Masing tajus enese järjest süvenevat marginaliseerumist 1930. aastate eesti kultuurielus isegi: “Ühelt poolt võib mulle teha etteheiteks, et olen fanaatiline rahvuslane ja sellepärast mitte enam kristlane. Ma ei usu mingit “eesti Jumalat” ja see termin tundub sama naeruväärne kui eriliste omadustega kroonitud “deutscher Gott”. (Masing 1993 (1934/1935): 107) Masingu rahvuslik-ideoloogiliste vaadete kriitilisel analüüsimisel on ta põhihoiakut nimetatud sarnaseks gnostilisele, mis määrab Masingu autoripositsiooni (Ringo Ringvee, Hasso Krull, Lauri Sommer). Masingu ideed võivad väljastpoolt paista tõepoolest idealistlikud ja utopistlikud, kuid seesugune “kunstipärane“ suhtumine jääb Masingu puhul paratamatult ühekülgses. Masingu taotlused on teised, lähtuvad eelkõige religioosse veendumuse pinnalt. Kui aga “lugejad osalevad „mängult usu mängus“, mida autor neilt ei taotlenud, tekib *pseudofiktsioon*. Ilmikud võivad evangeeliumi lugeda *kui* fiktsiooni: see ei muuda pühakirja veel ilukirjanduslikuks väljamõeldiseks, sest loojad ei sisendanud avalikku mängult usku, vaid nende puhul vältimatult siirast usku.“ (Merilai 2004: 249) Igasugune keeleline tegevus ja looming oli Masingule saanud nüüd sakralseks sündmuseks, maagiliseks toiminguks. Eesti keele maagilis-müstilise kihistuse tunnetamine ja sellelt pinnalt *eestipärase ristiusu* sünteesimine oli maagiline akt, mis võis väliselt kaasa tuua Masingu eraldumise, marginaliseerumise Eesti 1930. aastate kultuurielu peavoolus. Eesti keeles sisalduva mütoloogilise ruumi avarus tingis ka paratamatult vastuastumise nooreestilise ideoloogia lapidaarsele maailmale.

1959. aastal Masingu luulelaadi John Masefieldi omaga võrreldes leidis Ants Oras samuti, et Masingul puudub euroopalik estetism ja kujutluste tasakaalukus ning happy end'ilik toon, mis võimaldas Orase sõnul Masingu ekstaatilistes elamustes võrreldamatult peenemal tundevarjundeil esile tõusta. (vt. Oras, 1966: 79-80)

Masingu eripära Euroopa traditsioonilisest mõttelaadist sõnastades avaneb ka Masingu luule isikupära, mis ei seisne mitte vihjelisuses, vaid “selle õpetet stiili liitumises ekstaatilise nägemuslikkusega, mida sarnasel määral pole ei Pound’il ega “Tühermaa” autoril, ning samuti viisis, mil see eruditsioon kogu aeg jääb läbipõimunuks koduseima, intiimseima ja universaalseimaga – Masingu tõelise mullas juurduva “maamehelikkusega”.“ (vt. Oras 1959: 208-210). Järjepidev Masingu loomingu jälgija ja uurija paguluses oli Ivar Ivask. Ants Orase kõrval oli ta ka Masingu luule vahendaja ingliskeelsele lugejale. Ivask uuris Masingu luule mentaalsust ja selle sümboteid. Ta oli püstitanud enesele suurejoonelise eesmärgi otsida eestipärast vaimsust, mida saab võrrelda maailmakirjanduse taustal. Soomeugrilikku vaimsust ta meie lüürikast aga ei leidnud, sest märkas selles juba liigselt euroopalikku ratsionaalsust ja vormirangust ning rahvuslikust alaväärsustundest ja vähesest eneseusaldusest kujunenud traagilist ajalookontseptsiooni. Ivask kirjutab luulekogu „Udu Toonela jõelt“ arvustuses, mis jäi raamatu ilmumisajaks sellele ka ainukeseks vastukajaks: “Masingul on väga terav meel, tundlik silm loodusfenomenide jaoks üllatades metafoorilise leidlikkusega – “Kui palju rõõme kinnaverpunaseid!”⁷ hüüatab ta – ja rikka sõnavaraga, virgutatud igat sorti lugemistest. Aga siiski võib ta keelt väänata iseäralikult isikupärasel viisil, ehmatades ellipsitega, ja rõhutada seda kõike liialt puhta riimiga – mida ei ole just eesti keeles ülekülluses – ta võib koormata lugejat ja jätta mõnikord mulje mehaanilisest monotoonsusest.” (*Minu tõlge*. K.K.; Ivask, 1975: 815)

Masingu nägemuste intensiivsuse lähteid leiab ta Jaan Oksa ja Marie Underi juures. (vt. Ivask 1959: 5-18) Masingu kui arbuja, loitsija suhestab Ivask aga 1930-ndate aastate vaimulähedusliku-metafüüsilise suunaga. Sellest lähtuvalt nägi Ivask eesti luule uut arengut alates Uku Masingu esikkogust “Neemed Vihmade lahte” (1935). Koos Laabani koguga “Ankrukett on laulu algus” (1946) märkis see luulekogu tema jaoks arbujaate uussümbolismi ja usklassitsimi kõrval eesti sürrealismi algteid. (Vt. ka Vulf 2002: 393-394)

Ateistlikel inimsuhetel toimivas tänapäeva ühiskonnas selgubki Masingu religioosne eestlus luules meile võib-olla läbi maailmakirjanduse.

⁷ Viide luuletusele „Sumeri naine“ II. – K.K.

3. “MINA” POEETILINE STRUKTUUR MASINGU LUULES

3.1. “Mina” mentaalne ruum: “Teine mina” ja arhailised hingekujutelmad

Uku Masing kirjutab Vello Salole 25. juunil 1980 luuletusest “Ei saa aidata lagunenu minna” (algse pealkirjaga “Uks pitsaris”), mis on luulekogu “Aerutades hurtsikumeistriga” avaluuletus, et „**mingi “nägemus” see oli iseendast**“. “Aerutades hurtsikumeistriga” on ajaliselt ja tunnetuslikult aluselt lähedane „Udu Toonela jõelt“ luulekoguga. Mõlema luuleraamatu tekstide „temaatiliseks“ keskmeks võib nimetada „mina“ relatiivsuse probleemi: inimese „mina“ ja ta suhet Jumalaga, alandlikkust Jumala ees. See kiri on nõnda dokument, mis ühel paberilehel koondab olulist informatsiooni Masingu „mina“-tunnetuse kohta, andes samal ajal ka viiteid „mina“-käsitlusele ja luule poeetilistele ülesehitusprintsipidele Masingu luules.

“Ja nyd see “Uks pitsaris”, mille mustand vist pole alles. Kunagi enne 1947 kirjutatud, rohkem ei tea praegu. Oli mulle endalegi varsti kõige raskem mu luuletusi, sest enamvähem symbolitesse taandunud assotsiatsioonid ei olnud enam taastatavad. Mingi “nägemus” see oli iseendast. Kui selliseist luuletada, siis ei haruta enam täiesti lahti. (Kord olen näinud “kolmainust nii selgelt, et ei kahtle tagantjärgi arusaamas, õnneks ei luuletanud sellest, sest see dogma pole mind iial vaevanud. Seepärast vist “selguski” nii. Teisi sihukesi hetki on olnud nominalismi-realismi, jumalinimese suhtes inimestega jmt.) – ma ei mäleta midagi kirjutamise kohast ega ajast. Teemagi tundub praegu segasevõitu. Mõtlesin, kuidas erinevad inimese minad, s.t., milline ta soovib/tahab olla; millise kardab end olevat ning, kes siis on see, kes nende vahel ehitab hurtsikut, millest võiks öelda, et see on “mina” vabana endapõlgusest ja endale “ahnitsemisest” unistuste varal. “Lootev lind” jt. On just viimane, kes on toonud valgust taevast, kuid vahelmine teab, et temast pole abi, on seega ta läkitanud mujale. Vangistatu on see mina, keda vahelmine põlgab, kardab ja haletseb, mingis mõttes “bioloogiline mina”, kelle kaudu sai “elusaks” taevane lootus(t)evalgus. – enne loobumist lootustest polnud vaja vangistada kardetavat, kolm kuidagi oli tervik. Vangistamine ise toimus kuidagi märgatamatult, vang taandus varjuks. (Vahelmine

mina on ilma varjuta olend, vari seejuures nagu Schlemihl, varihing jt.) vaheldamine on kuidagi “normaalne”, ometi olukorraga hädas, ei lohuta teda linnu viibimine kuskil lõunas, kuskil oaasis. Ta on mõtted, mis ei näe, sest need on surmameelevallas, kuigi ta end peab “johanniidiks” (s.t. Pyhavaimu aja algusse paneb Joachmi kombel, kuid ka ristiryitliks jm). Iga detaili ma ei mõista selgitada, aga – näiteks – teodoliit (mulle väga meelepärane seadis) tähendab, et vangla koht pole leitav; “kuid (nii, ei “kui”!) eha hõigu ahas lõik”, tähendab (peale mu naise nime), et ainult pimeduse-valguse vahel, ilma dualismita, pääseks vangi juurde, kui leiduks mingi teatamisvõimalus.” (Minu joonimine – K.K.; Masing 1980)

Masing kirjeldab kirjas Vello Salole „mina“ avaldumiskujusid, mis olemuselt on relatiivsed, sest pole korruga nähtavad, samas osalevad need kõik isiksuse „mina“-struktuuri loomisel ja kooshoidmisel. Käsitluses „Keelest ja meelest“ kinnitab Masing sama: „Inimesel on tõenäoliselt otsatu hulk „mina'sid“, mida võib kujutella lõikuvate „väljadena“. Omaette on igäüks neist lõplik tervik, kuid ükski ei saa esineda üksinda, ehkki üht või teist võib pidada teataval hetkel või perioodil domineerivaks.“ (Masing 2003 (1968/1969): 133, vt. ka: 134)

Masingu seletustest tsiteeritud kirjakohtas järeldeb, et „mina“ relatiivsuse tingib *vangistatud mina*, mis on lahutanud „mina“ ürgse algoleku, keha ja hinge ühtsuse, kus inimese mina on harmooniline tervik. **Hulga erinevate „minade“ vahel „ehitab hurtsikut“ vaheldamine mina, kes püüdleb algse terviku taastamisele, dualismi ületamisele „pimeduse-valguse vahel“.**

Kui meenutame, et Masingu metafoor „teine mina“ tähistab muutunud teadvusseisundit luuletamisel, mis tähendab vabanemist „esimesest minast“⁸ „nõnda, et kogu maailm on talle uus ja tema ise“, kogu maailm ja inimese „mina“ omandavad uued kvaliteedid; minakesksusest vabanenuna hakkab ümbrus kõnetama, reageerima „küllap umbes nõnda [nagu – K.K.] kunagi preanimistile“, siis võime üsna hõlpsalt leida seosed *vaheldamise mina* ja soome-ugri rahvaste arhailise maailmapildi vahel. “Mina“ oma luules kirjeldades ütleb Masing: „Kui tüdinesin (sageli väga paljudest) m i n a lasumistest luuletustes, hakkasin „igapäevast mina“ kõnetama „sina“ – see sõna mu luuletustes alati ei tähenda teist inimest --, aga mõnes vist jälle „sina“ on see, kes näeb uut, ja „mina“ on vana, kel ei ole erilist häädmeelt endast“. (Masing 1998

⁸ Vt. lähemalt Masingu terminite kasutust: Masing 1998 (1982): 378-379.

(1982): 378) „Teise mina” mõtteseosed rajanevad allegooriatel, mis on iseloomulik eelloogilisele, arhailisele mõtteviisile vastukaaluks loogilistel seostel opereerivale „esimesele minale“. (vt. Masing 1998 (1982): 377-378)

Arhailist soome-ugri usundilist maailmapilti rekonstrueerides loengutes „Eesti usundist“ kasutab Masing samuti „teise mina“ metafoori ürgsete hingekujutelmade kirjeldamisel: „Sel astmel oli inimene sama, mis hilisemal ajal Jumal, ta oli mitte ainult kõikvõimas, vaid ka kõikjal ajas ja ruumis, sest neid mõisteid polnud olemas veel, ta teine mina ei olnud seotud miskiga ja oli kõigiti vägevam kui tavalik.“ (*Minu joonimine* -- K.K.; Masing 1998 (1930-ndad): 90) On tähelepanuväärne, et „Eesti usundis“ juhuslikuna kasutatud metafoor sai aastakümneid hiljem Masingule ta loomemeetodi keskseks, paradigmaatiliseks terminiks.

Metafoorsed terminid *vangistatud mina* ja *vahelmine mina* on seega vasted „esimesele minale“ ja „teisele minale“ luuletamisel. Mõistuspärast seletust „teisele minale“ Masingu järgi ei ole võimalik anda, see põhines hingedeusklikus maailmas uskumisel ja sellesse suhtuti kui inimese teisikusse, mille asukoht on väljaspool inimese keha. Algselt puudus arhailises maailmapildis surma mõistegi, seepärast ei eristatud üksteisest ka inimese keha ja hinge. *Kehahingel* ja *vabahingel* (Masingul *hingushing*; siinses kontekstis ka *vahelmine mina*) hakati vahet tegema (sarnaselt ristiusuga) dualistliku maailmapildi tekkimisel animatistlikul ajal.

Et „teise mina“ kujutelm pärineb nn. soome-ugri usundi ürgsest põhjast, Masingu käsitluses animatismist veelgi varasemast, preanimistikust ajajärgust,⁹ hoiatab Masing, et „teist mina“ ei tohi segi ajada dualistliku keha ja hingega suhtega.¹⁰ „Teise minaga“ seostuvad jõukeskused inimese kehas nagu nt küüned, juuksed, käed, jalad, silmad, veri, higi, sülg või organites, nt süda. Sellele nn elundhingele kanti üle kõik inimese omadused, mis tähendas, et „kõnelda verest on sama, mis kõnelda inimesest“. (vt. Eesti usund (1998 (1930-ndad), Masing 69-76) „Teine mina“ ehk teisik oli inimesega identne, see oli inimese *projektsioon* väljaspool inimest. *Projektsioon*

⁹ T. Kulmar: „Preanimism eeldab kujutelmalaiba surmajärgsest edasielamisest teistsugusel kujul. Klassikalise preanimismi kohaselt käibib uskumus koos animatismiga, seega pidi tema õitsema olema arhailise usundi algusaegadel.“ www.folklore.ee/rl/pubte/ee/sator/sator1/kulmar.html

¹⁰ T. Kulmar on eesti muinasusundi hingefenomenoloogia probleeme uurides võrrelnud Oskar Looritsa, Ivar Paulsoni, Uku Masingu ja Mathias Johan Eiseni käsitlusi *keha-* ja *vabahinge* (kinnihinge ja irdhinge) kohta, märkides muuhulgas, et Masingu lähenemine eesti muinas-hingele on isikupärane, erinedes teistest just *irdhinge* käsitlusega vaadeldes seda ka *surnuteisikuna* vastukaaluks *elava laiba* teooriale preanimismis ja omistades *irdhingele kehahinge* ja *vabahinge* siduva funktsiooni. www.folklore.ee/rl/pubte/ee/sator/sator1/kulmar.html

tähendas seda, millisena nägid ja tundsid seda inimest teised, projektsioon jäi inimesest püsima ka pärast tema surma. (vt. Masing (1998 (1930-ndad): 91-94)

Inimese „teise mina“ ehk teisiku projektiivne olemus on seotud surmaga. Surmas saab teisik arusaadavaks. Samas, elu olemuslik põhi avanebki surma teadvustamise kaudu. „Kui nüüd aga surm on inimeses, siis on tema tunnetamisest samuti kasu kui kõikide muude inimomaduste tunnetamisest ning võib öelda, et alles mõtlemine surmale on see, mis teeb inimesed inimesteks.“ (Masing 1998 (1930-ndad): 116) Seesugune dualistlikku maailmapilti arvestav seletus oli arhailises mõtlemisviisis ülearune, sest „projektiivne hing kuidugi oli sama vähe seotud oma laibaga peale surma, nagu ta oli seotud kehaga eluajal, ta võis käia vaatamas oma endisi asulaid ja külastada mahajäänuid unedes või nägemustes, kas kurjana neile või hääna”. (Masing 1998 (1930-ndad): 94) 1940. aastate teisel poolel või 1950. aastate algul kirjutatud essees „Uskumisest“ ütleb Masing: “Arvasin paarikümne aasta eest, kui mul vahel oli harmooniatunne, kui olin mõnus mingi üksikasjaga (ja see avardub otsekohe kogu maailmale), et seisan kellegi surnu kõrval või tema sees. Uskusin, sellise tunde võimaldada suudavad vaid surnud, kes miskipärast hoolivad minust. Nüüd on taolist tunnet harva, aga ma siiski usun samuti. Võibolla, ma enam ei „meeldi” surnuile või on minu saanud kätte keegi, kes mind poolpooliti vihkab. Kui aga inimese vaim üldse mingil moel eksisteerib pärast surmagi, siis on mu meelest loomulik järeldada, et ta pole väljaspool maailma, et tal midagi on ütelda siingi. Võimalik ometi, et minu elu harmoonilisimad hetked on lahkete surnute kingid. Igatahes, ma ei tea, et ma neid oleksin kuidagi põhjustanud, ette valmistanud või olnud väärt.” (Masing 1995 (1930ndad): 205)

1930-ndail kirjutatud eesti ja soome-ugri maailmapildi uurimisel sõnastatud tõdemus, „siis on surm inimese oma, kui elu on olnud tema oma“, jääb Masingu lipukirjaks kogu eluks. (vt. Masing 1998 (1930-ndad): 117; Masing 2003 (1968/1969):133) Eestlane oma orjameelsuses on Masingu meelest selle arhailise mõtteviisi unustanud ja ka suhe surmaga on muutunud vaenulikuks. Füüsilisest orjusest vabana on eestlane nüüd iseseisvas riigis ikestatud vaimselt seltskondlikest konventsioonidest. Suhe surmaga tähendab nii preanimistile kui kristlasele elamist koos surmaga, mõeldes surmale, alatist teadlik-olekut surmast. Mõtlemine surmale on Jumalaga palgest palgesse vaatamine (2 Mo 33: 11), seeläbi ületab kristlane surma, seeläbi saab inimene ligi lapsele eneses.

1940. aastaks kõlavad Masingu keele- ja usundifilosoofilised käsitlused üheskoos kui usutunnistus, mis saab kinnitava lõpu artikliga „Mõtlemisest ja tulevikuinimesest” 1940. aastal. Masing defineerib selles sõnavõtus keha ja hinge lahutamatuse kaudu tunnetuse ja tahte ühendust inimese „minas“: „mu arvates nad on ühe asja kaks külge, psüühilise energia ümberlülitamise võimalused“ ja lisab selgituseks seoste skeemi: keha – elu, hing, alateadvus; teadvus – mina, mõtlemine, mõistus. (Masing 1993 (1940): 343-344)

Tagasi pöördudes Masingu Vello Salole kirjutatud kirja juurde, on Masing selle lõpus lisanud: *“Kirjutan jaanipäevast alates. Unustasin “mina” eksegeesimisel, et siis mõtlesin ka teist kolmikut: mis inimene oletab, et teised arvavad temast; see olend, kelleks ta teistele olla tahaks; see kelleks end kardab peetavat. Need ei yhtu esimese kolmikuga, mõjutavad ometi eelmise kolmiku äärmuste kohtlemist keskmise poolt.”* (Masingu joonimine. -- K.K.) Täpsustusi on Masing lisanud ilmselt „Keelest ja meelest“ loengute materjale üle sirvides, kus ta ütleb „mina“ relatiivsuse kohta sisuliselt sama: „Nõnda on “mina”: geneetiline kood; see, kelleks inimene arvab end; kelleks arvab teisi arvavat; kellena end näitab; kes tahaks olla; kes oma arust peaks olema; kellena ei taha näida (see „mina“, mida FREUD peab vaid alateadvusse tõrjutud tungideks); keele ja ümbruskonna kujundatu (see „mina“, mida JUNG nimetab kollektiivseks alateadvuseks); „mina“, kelleks väidavad teised; „mina“, kelleks teised arvavad inimest pidavat ennast jne. Ükski neist pole genuinne, õige „mina“, ükski pole paljas illusioon. Seepärast ei saagi inimesel olla „oma“ elu, ei saa ta surra „oma“ surma, sest kõik need erinevad väljad on „omad“.“ (Minu joonimine. – K.K.; Masing 2003 (1968/1969): 133) Masing möönab samas, et omaenese „mina“ terviku tunnetamine on inimesele siiski võimatu, „ta mõned väljad tegelevad teiste väljadega ja kogevad midagi – see on kõik”.

„Mina“ tunnetusliku relatiivsuse kirjeldus on seostatav ka arhailise „ise“ omaduste ja iseloomuga, mida soome-ugri keeltes kasutati inimese projektiivse teisiku (s.o siis „teise mina“) nimetusena ja kirjeldati sageli ‘varju’ analoogia kaudu. Ja “kuna vari olenedes päikesest oli väga muutlik, siis omistati muutlikkus inimesele endale ja üldistati, s.t. ise võis võtta sellise kuju, mis meeldis talle, esineda ka loomana ja linnuna või asjana.“ (Masing 1998 (1930-ndad): 91). Samas ei saa looma, lindu või asja vahetult samastada inimese endaga: „Ma ei usu, et inimene kunagi pidanuks oma üheks „väeks“ ehk hingeks varju, sest selle seos päikese või tulega pidi olema üks

esimesi kogemusi. /---/ Aga sellest ei järgne, et vari oleks hing.“ (Masing 2003 (1973-1974): 281) ¹¹

Inimesele jääb nõnda tunnetava ja tunnetatava „mina“ probleem lahendamatuks: „Ta on selge ainult sõnastikus, kus “mina” = “mina”, nähted, mida vihjatakse selle nimetusega, pole iial identsed.“ (Masing 2003 (1968/1969): 135) Samuti pole Masingule mõeldav ka mingi abstraktse „üldinimliku“ mina konstrueerimine, nii nagu ei ole olemas üldinimlikku keelt, moraali ega seksuaalsust. „Alles siis, kui neisse paigutatakse millinetahes võrdlemisi konkreetsete parameetrite koordinaadistik, siis alles on võimalik hakata väitma mingi „keele“ või „isiksuse“ kohta.“ (Samas.) Põhjuseks on, et sõnad on nn inimlikku päritolu, seega ka sõna suhe inimesega on „üldinimlik“ ja samas ka abstraktne, sest „neist iseendast ei saa tuletada mingisuguseid mitmekesisusi“. (Samas.)

Kasutades loominguulise protsessi kirjeldamisel „teise mina“ metafoori arhailiste hingekujutelmade kontekstis asetab Masing nõnda oma „mina“ mentaalse ruumi ja poeetilise struktuuri soome-ugri arhailise usundi ajajärku. Nii võib vaadelda Masingu luulet kui tunnetuslikku rännakut omaenese taju piiridele või kui kaasalulmist suures loomislaulus. Nõnda teostub loomingu inimese igavikuline tung ürgilmutuse kogemisele enese tuuma leidmise eesmärgil. „Küllap kõige olulisem ikkagi tema puhul oli see, et sellist vahetegemist, ilmalik ja vaimulik, religioosne, sekulaarne üldse ei olnud, kõik võis muutuda pühaks.“ (Kepp 2004)

1930. aastate künnisel kogetud esmailmutus tõi endaga kaasa muutused Masingu loominguulistes kvaliteetides, tekkis nii taandumisi kui uuenemisi. Uku Masingu luulekogu „Udu Toonela jõelt“ tekstide kirjutamisaeg 1930.-1943. aastani katab Masingu ühe loominguulise kõrgaja. Samas sisaldab see ajavahemik tunnetuslikult aluselt väga erinevaid luuletekste, niisamuti nagu erinevad kultuuriideoloogilised reaktsioonid 1930./1931. a. ümbruses keelepsühholoogilistest artiklitest alates 1934. aastast, millega Masing alustas sisuliselt sügaval religioosel alusel vaimse testamendi loomist.

11 Tarmo Kulmari järgi on *vägi* on loodusundeis kõike täitev ja ergastav ebaisikuline jõud. *Väe* mõiste võib tuleneda animatistlikust ürgusundist, eesti keeles kuulub see uurali keelekihistusse. (vt. Kulmar 2006: 74).

Kirjutamisajas avaldamata „Udu Toonela jõelt“ esmatrükk ilmus 1974. a. V. Salo „Marjamaa“ kirjastusel Itaalias. Selles puudusid algselt käsikirjas olnud 10 teksti. 2. aprillil 1973 kirjutas Masing kirjavastuses Vello Salole: *“Peaaegu veerand sajandit ajast, mil neid viimati lugesin; kirjutatud ymber mustandist enamvähem hoolimatult – ja mõnd artiklit olen kirjutanud ymber neli korda. Seepärast Udu Toonela jõelt on üks lohakus: esimesest tsüklist enamvähem korralikud ainult kolm viimast, kymme esimest ei kõlba sellistena.”* Kirjastaja täitis ehk liiga kergekäeliselt autori palved. -- Kirjaridadest hõngub Masingu resignatsiooni ja masendust, mis ei lubanud tal aastakümnete tagusele loomingule vaadata hoolivama pilguga.

„Udu Toonela jõelt“ 2. trükis on kõnealused 10 luuletust lisatud, neist osa pärineb „Roheliste radade raamatu“ käsikirjast ja on kirjutatud tõenäoliselt enne 1934. aastat. Need tekstid kuuluvad ajaliselt ja tunnetuslikult aluselt „Neemed Vihmade lahte“ (edaspidi NVL) maailma. – Leidub küll „mina“ vahetuid ekstaatilisi usuelamusi, kuid need jäävad endassesuletuks ja monoloogiliseks, Masingu „õige“ „mina“ on neis veel varjatud. Ka stiililiselt jääb „Neemede“-aegne luule enam vormiliseks ja kujundikasutuselt sümbolistlikuks.

1931. aasta algul kirjutas Masing „Mõningaid teoreetilisi refleksioone luule kohta, siis kirjutatud kui ma mõtlesin järgi enda viletsate värsside yle“. -- Oma loomingu kohta järeldusi tehes viis Masing tunnetusliku aluse muutused tekstis läbi esmalt luule meetrikas andes sellele psühholoogilistele-emotsionaalsetele seisunditele tekstilise vaste funktsiooni. -- „Rytm peab kaasas käima mõttega, /---/ peab andama edasi nende mõtete takti, mida väljendab rida. /---/ ja üks rida tohib ainult teatud juhtel koosneda ainult yheliikseist värsijalust (siiski on vaja anda yhe reaga teatud kindel olukord), muidu ta peab koosnema mitmesuguseist, tas peab olema tõus ja mõõn, teine rida ytleb sedasama aga kas teistsuguse tõusu ja mõõna asetisega või teistsuguse musikaalse kõlaga. Saadus on siis, et enam ei ole tähtsad sõnadesisud, vaid yldine kõlavus ja rytm sõna ei ela siis enam abstraktses sfääris (pole mõiste) vaid sõna on asi ja rytm on asjade vorm. Sama sõnaga võib siis asja näidata mitmest kyljest asetades ta igakord isesugusesse rytmilisse skeemi. Mu arvates on see ainus ideaal, aga muidu ei tohi teooriale mõelda värsitegemisel.“ (Masing 1931; vt. ilmumine Runnel 1988: 6)¹²

¹² Masingu tollal veel käsikirjaline meetrika-teemaline arutlus on huvitav ka ajalises kontekstis: 1920.-1930. aastatel tõusis üldiselt Eesti ajakirjanduses ja teadusväljaannetes värsimõõdu, rütmi ja ettekandmislaadiga seoses suurem poleemika ja arutelu.

Aira Kaal Masingule lähedase inimesena tajus Masingu luule intuiitivset-alateadvuslikku alust: „Ta nimelt ei kirjelda midagi, vaid rakendab kõik oma pildid ja võrdlused tundetooni määramiseks, mõttekäikude esitamiseks või lihtsalt alateadliku meetodi loomiseks.“ (Kaal 1936: 156)

Kuigi taotlused olid olemas juba varem, tulid vaimse uuenemise ja olulised mõtlemise muutused keeles avalikuks hiljem. Seda saame öelda võrdluses 1935. aasta tekstidega, mis rajanevad „mina“ dialoogilisusel, dialoogipartnereid võib „mina“ siin leida igalt poolt, maailm on hingestatud, „sinad“ kõnelevad ja kõnetavad, nendesse kontaktidesse on kätketud püüdlemine „mina“-„sina“ sünteesile, kokkukuulumisele Jumalaga.

1933. aastast kirjutatud luuletusi on Masing kronoloogilises järjestuses algkäsikirjast (hõlmab luuletusi aastaist 6. VIII 1933 – 19. IV 1945) koondanud hiljem 6 erineva teema ja tonaalsusega luulevalimikku. 1941. aastaks oli esmase ilme saanud „Lohe vari“ („Arkä(i)opteeryksi vari“), mille osas olid Uku Masingul 1930-ndate teisel poolel kindlad avaldamisplaanid. (Vt. Masing 2006 (1939): 309) Algkäsikirja alusel koostas Masing hiljem veel kõnealuse „Udu Toonela jõelt“ (algse pealkirjaga „Eino elegiad“), „Aerutades hurtsikumeistriga“, käsikirja kindlavormilised luuletused valis kogusse „Džunglilinnud“. Osaliselt on ta algkäsikirjast luuletusi valinud ka esimesse avaldatud luulekogusse „Neemed Vihmade lahte“, mis ilmus 1935. a. Samas algkäsikirjas sisalduvatest luuletustest kavandas Masing 8-ndatki lüürilist tekstivalimikku, mis tema vastavate märkmete järgi leheservadel koondati raamatuks „Ehatuule maa“ 1988. aastaks.

Käsikirja jäi 8 tekstiga lõpetamata poeem Jüriöö teemal „1343“ ja tsükliid „Miikaeli liturgiad“ ja „Roosikrantsi palved“.

Samal ajavahemikul (peamiselt 1934. ja 1938. aasta suvekuudel) valmis Masingul eraldi käsikirjana poeem „Hannolaul“. 1930. aastate II poolel valmis romaan „Rapanui“, mida samuti kavatses avaldada (vt. Masing 2006 (1937): 288) 1941. aastal tegi Masing ka haikutõlkeid.

Masingu loominguga avaldamislugu, õieti hilinev avaldamine või avaldamatajäämine nõuaks omaette uurimistööd, mis ei mahu aga siinse teemakäsitluse raamidesse. Masingu loomingu- ja kirjastamisloole on sarnaselt eesti kultuuriruumiga iseloomustav „katkestuste kultuur“. Poliitilised kataklüsmid 1940. aastate algul Eestis panid vabisema ka kultuurielu ning saabunud nõukogulikus reaalsuses oli välistatud

juba eos Masingu luule jätkuv ilmuminegi. Loominguanalüüsil on nõnda tulemusrikkam arvestada tema luulekogude järgnevust mitte ilmumis-, vaid kirjutamisaja järgi. Samas on ka ajalise järgnevuse loomine keerukas, sest mitme luulekogu aluseks on terviklik algkäsikiri ja luulekogud on tegelikult ajas paralleelsed. Kogude lõpetamisaeg tähendab sageli viimaste paranduste tegemise daatumit:

Kuni 1934:

Roheliste radade raamat: 1926–1934

Neemed Vihmade lahte: 1930 – 1934.

1343, lõpetamata poeem: 1933.

Udu Toonela jõelt: 1930– 1943.

Alates 1934:

Miikaeli liturgiad I – VI, lõpetamata tsükkel: 1934 - 1936.

Hannolaul: poeem: 23. 04. 1934–12. 06. 1940.

Džunglilinnud: 1934–1945

Aerutades hurtsikumeistriga: 1934–1950

Lohe vari (e. Arkäopteeryksi vari): 1935-1940-1941

Roosikrantsi palved I-XIV: IV - 19. IV 1936

Ehatuule maa: 1937–1941.

„Udu Toonela jõelt“ võime seega nimetada luulekoguks, mis märgib üleminekut

Masingu loominguloos. – Siin on luuletusi nii nn. roheliste radade perioodist kui ettevalmistavast „eelõitsengust“ ja nendega kõrvuti teiseneva luulekeelega tekstit 1934. aastast. Mõttekäigu illustreerimiseks mõningaid näiteid. –

Ilmutuskogemuse toel omandas Masing esmalt vilumuse kasutada keelt vahendina isiklike palvete, pöördumiste ja kõnetuste edastamisel, autori „mina“ kadumine tekstis tuli hiljem. „Osalt küll ka sellepärast, et kirjutamiseks polnud kunagi palju aega. Füüsilisest tööst või õppimisest vabad tunnid kulusid enamasti lugemiseks.“ (Masing, 1998 (1980): 377) „Mina“ lahustumine ümbritsevasse, tajupiiride hajumine eeldab seega eelnevalt nende avardamist.

1934. aastaga dateeritud luuletuste ülesehitus põhineb „Udu Toonela jões“ (edaspidi: UTJ) valdavalt temaatilisel liikumisel teesilt antiteesile ja sünteesile. Siin on selgelt äratuntav autori lüüriline „mina“, mis väljendub metafoorselt ja personifikatsioonide

kaudu (*hing Iisebeli süidame ahmatud* („Cathleen Burke“); vt. ka „Sumeri naine“ I, VI), põhineb vastandustel, antiteesidel ümbritseva suhtes. „Mina“ on vaatleja, vaatepunkt on püsiv ja sellest ka poeetilise kõne monoloogilisus.

*Aga seeder Liibanoni viimse kalju päält
olen mõeldes viivuks Sinu väikseid käsi.*

(„Mael“, lk. 96)

*Õhtul, kui eha heidab uinuma ajude alla,
pilk laterna valgel uduse näo.
Kaugusest meelde kustub lindenõiduv hääl,
aga homme juba unustatud eile,
mälestuski taevaste lillede sao,
hing tukub pilvede pääl.*

(„Manda d’Hajje“, lk. 97)

*Laisalt astus õhtu, palmelt piilusid datlid,
varsti magussoolased nagu Sinu suu,
mu igaveste unede lemmik.*

(„Sumeri naine“ VI, lk. 122)

*Päikest neelavad
maajumala värvi syndinud huuled
ning värinal mõtlevad ududele,
hallalume hebemeile,
mis kogemata tasakesi langevad
öö kangestunud sõrmede vahelt*

(„Tulbid“, 4. V 34, lk .133)

*Aeg tilgub mööda suurenevaid lehti
just lõhna kombel, mis ei taju piiri,
ei aima ka, mis jaoks ta äkki tehti
ja milleks õitel vaja pikki kiiri.*

(„Toomingas“ II, lk. 137)

*Ning too viimne õis, ladvas kustuv tähelind,
punane veel yksinduse õuduses,
eks ole temale täiesti võõras lennata ind!
Juba enne ta vaatab nõutuses,
kui jõuetu veri jätab jumalaga
peagi sureja sõnades: Maga, kaua nyyd maga!*

(„Altee“, 29. VII 34, lk. 153)

„Mina“ on „maailmavaevakandja“, kes võõristab igapäevast tervemõistuslikku argiruumi ja igatseb kuuluda mujale otsides vaimseid kaaslasi. Otsingud on meenutused nägemusrännakutest kosmagooniliste jumaluste juurde, kellega kokkukuuluvust tundes on nad jäänud siiski püüdmatuks: *siiski ma ei leia Sind; pole ammu näinud Sinu rõõmsat naeru; kui veel lumi oli Su huulil, / siis ma ei usaldand suudelda neid; Digitta ei uskunud mu verd.* Lillede üle kummardumistes kohtab sama Masingu ära-igatsust: *kus ma neid nägin tumepunaseid, /---/ kus on too hele aed?* („Tulbid“); *nyyd nad varsti lähevad paradiisi, / mida uskuma nemad mind saatsid* („Peonia“ II); *Kuis Jumal oleks saand meid nõnda kaueks luua, sest ometi ta samast mullast tegi meid* („Talimoon“ IV); *Võibolla, sulle sest on kyllalt, / et ma sind näen ja rõõmustan, / yksi nii nagu sina* („Nelk“).

Vaimne üksindus suubub alandlikkusesse ja pöördumiseks Jumala poole (vt. „Pöördumine“, 11. XI 34, lk. 132):

*Ja nyyd, ja nyyd! Pole ma liivagi kybe,
millest nautilus teha võiks pärli.
Olen vaid sulekiud, mille tuul viind kogemata
teispoole tydinud virmaliste rada.*

Masingu loomingut iseloomustavad NVL-ajast juba kristlik-müstilised motiivid ja mütoloogilised arhetüüpsed kujutelmad jumalustest,¹³ millele lisanduvad UTJ-s

¹³ Vaatamata sellele, et Ants Orasele Masingu esikkogus “läbi kogu teose käib pooleldi tabamatu mõttestik, mis kipub kaduma metafoorilise liiglopsakuse taha“, tekitas Orase täpne “Neemede...” retsenseerimine püsiva Masingu-kaanoni, mis elas edasi ka 1940./1941. aasta sündmuste järel pagulusse suundunud kirjanduskriitikute Masingu-käsitlustes ja mõjutasid tugevalt Masingu loomingu suhtes juba kujunenud mulje kivinemist ja kinnistumist. (Vt. Oras 1936: 700-702. lk. 701; Vt. ka Vulf 2002:389)

isiklikud, kodutalu Einoga seotud motiivid ja soomeugrilise (pärimusliku) taustaga kujutlusrännud taeva ja maa vahel või teispoolsusse.

Nt. läbi koduse toominga viide maailmapuule (Yggdrasilile):

*Ei lõika kellegi kisa pooleks aeda,
millest ripuvad karged kahlad
tolle puu, mis keerise kohal
kasvab leige mullaga rannal,
kuhu heidab purunenud paadist
tuul kodunt pageva laevuri maata.*

5. V 1934

(„Toomingas“, lk. 135)

*Kas Sa nyyd naerad kesk sygiseraju ja silmalaud ootavad sinna,
kus juurel lehitu pakatand paju seisab veli, kes Sinuga minna
põimides Huburi lilledest keed tahaks tänaööl Toonela teed.*

12. I 1937

(„Sumeri naine“ VI, lk. 125)

Eesti kirjanduskriitika tunnebki Masingut valdavalt NVL-maailma ja selle luulekoguga samas ajas ilmunud Rabindranath Tagore luule tõlgete kaudu. Sellise kuvandi kinnistumist nii lugejates kui kriitikas tingis „Arbujate“ antoloogia, kus Masingu tekstid NVL-st ilmusid. Oras on meenutanud: “Kunagi 1935. aastal keset Tartu semestritööde õhinat, sain oma toleaeagselt nooremalt akadeemiliselt kolleegilt, usuteaduse õppeülesannete täitjalt (või teaduslikult stipendiaadilt) Uku Masingult õhukesevõitu, kuid peene trükiga täidet ning lahke pühendusega varustet värsivihu, mõtisklema paneva päälkirjaga “Neemed Vihmade lahte”. (Oras 1959: 208) Masing oli teoloogina aktiivsest kirjanduselust kõrval, ega olnud ka „Veljesto“ liige nagu teised antoloogia-kaaslased. Organiseerunud oli ta ainult erialaselt, kuuludes Akadeemilisse Usuteadlaste Seltsi ja Akadeemilisse Orientaalseltsi ning tegutses ka nende seltside juhatustes. Orase seisukohavõtt väärrib kaasaegse kirjanduselu taustal seega veelgi enam tunnustust.

Polemiseerides Ivar Ivaskiga Masingu luule kriitilisse sulgu-jätmise küsimuses vastas ta: “Ajaj, mil eriti peagu kõikvõimsa Eesti Kirjanike Liidu tegelaste enamik Masingusse solvava alahindamisega suhtus, antologiseerisin ju mina teda esimesena,

paludes teda "Arbujate" jaoks esitada valimiku oma värsse, mis siis ses kogus ilmuski." Ja "nii kummaline kui see Ivaskile võibki tunduda, jääb faktiks fakt, et ma Masingut ja tema luulelaadi tol ajal tugevamini toetasin kui keegi teine." (Oras 1965: 61)

3.2. "Mina" tekstuaalne struktuur: tekstuaalne "mina" ja tekst kui "teise mina" avaldus

1935. aasta suvel kirjutatud kimp luuletusi, „Peonia“ II (27./28. VI 35), „Talimoon“ I (30. VI 35), „Avanemine“ II (2./14. VII 35), „Jasmiin“ I (1. VII 35) ja „Talimooni“ II osa (3. VII 35) UTJ II tsüklis „Teekonnal sydamesse“ **erinevad kujundikeelelt varasematest luuletustest**. Kogemuste omapärasuse (individuaalsuse) asemel on tähtsam nüüd nende läbitunnetatus (subjektiivsus).

1935. aastast on luuletekstides äratuntav umbisikulisuse suurenemine ajas, avatus olemisele, keskkonnale, keelele. Võime vaadelda siin „mina“ tunnetusliku relatiivsuse esiletulekut Masingu keeles, „**mina**“ on tekstis muutunud meediumiks, kanaliks. Kui varem tekitas see hirmu: *Kui ainult päike vähe teisiti paistab, / olen tundmatul maal, täis argust syda / ja julguseta käed.* („Taipamine“, 28. VI 34)), siis nüüd laulab Masing:

*Tuules võdiseb pärna ladva viimne oks
nagu minu syda, Jumal, SINU poole.*

(„Peonia II“, lk. 140)

*Ju närtsind lillad tolmukad, õis irdub varsti mulda,
mis hõõgus nagu laavamäed ja laulis õhtut hääd.
Jääb surmast mõru väike nupp, kes teab, et eal ei tulda
ta pärast seda aiateed, kus õitsid tulest pääd.*

(„Talimoon“ I, lk. 142)

*juba tyhja ruumi tuul mu lailab laugel, --
hetk veel olen hämar, lemb ja suvitähed,*

2. VI 36

(„Goesti Poetoe Aloes“, lk. 104))

Teksti tuleks seega Masingu käsituses vaadata kui erinevaid „teise mina“ projektsioone aegruumis. Masingu luuletekt „mina“ projektsioonide või „väljade“ vaatekohalt viitab neis tekstides lõpmatul hulgal erinevatele

reaalsustele, sh ka erinevatele „minadele“, mille tähendus on väljaspool keelt. Siin ongi võib-olla peidus Masingu võlu, ta ei kehtesta oma autorsust teksti üle, ei too seda tekstis nähtavale, tekst suundub minalisuse kaole ja sellega seoses ka teksti autor. „Teise mina“ „väljalisus“ on võrreldav Juri Lotmani eritletud *semiosfääri* mõistega, seega, erinevate “mina” projektsioonidega kaasnevad erinevad reaalsused, erinevad semiosfäärid. Need ei väljendu üksnes keelelisel tasandil, vaid sisaldavad ka muid visuaalseid ja helilisi väljenduskihte. “Mina” erinevad “väljad” toimivad nendes reaalsustes ja samal ajal ka loovad erinevaid maailmu. “Et semiosfääri kõik tasandid – inimisiksusest või üksiktekstist kuni globaalsete semiootiliste ühtsusteni – on justkui üksteise sisse asetatud semiosfäärid /---/.”(Lotman 1999: 33)

Masingu luule lugeja kogeb / „näeb“ neid projektsioone sõltuvalt sellest, millise Masingu „mina“ väljaga kontakti ta parasjagu saavutab. **Seega saame tekstianalüüsil kirjeldada „teise mina“ erinevaid avaldumisviise, „väljalisust“. „Teise mina“ luuletegevus on toiminguna sama nagu toimis ise, teisik arhailises maailmas, saades ümbritsevas nähtavaks projektsioonis (varjus).** Siia on varjunud ka viide vaadelda Masingu teksti/loomingut kui **kõneakti või lausungit**, mille tähendus ilmneb kõigi kõneaktis osalejate dialoogis.

Tunnetusakti pinnalt avaneb ka „teise mina“ tekstuaalsus. See väljendub kujundikeeles, mis semantilises plaanis osutab ka „mina“ tekstuaalsele struktuurile. NVL-iga võrreldes on tuntav UTJ uuenenud kujundiloo mehanism, metafoorsete seoste kõrval on tooniandvad metonüümilised tähendusülekanDED, mis väljendub kujundite metonüümilisuses ja perifrastilises stiilis. Seega võib seda tüüpi tekstide puhul järeldada, et **nende „autor“ on „teine mina“, tekst on „teise mina“ avaldus, tunnetuse tekstuaalne projektsioon.** „See olukord ise on mingi vabadus „esimesest minast“. Siit korraks jälle ilmneb, et „teine mina“ ei pea olema midagi müstilist või maagilist, vaid vaatlemine ebatavaliselt kohalt või teiselt pinnalt.“ (*Minu joonimine* – K.K.; Masing 1998 (1982): 383)

Vaatepunkti valimine tähendab siin vaatamis- või tunnetamisviisi muutust, mis määrab omakorda subjekti-objekti vahelise dialoogi iseloomu. Tavaliselt on see antud (sünesteetilise) motiivina teksti alguses. Seega „teise mina“ seisund tekstis avaneb tekstuaalse „mina“ vaatepunkti ja selle vahetamise jälgimise kaudu. Siin ei ole tegemist personifitseerimisega, kuna teisenevad „mina“ omadused, kuid „mina“ ümber ei kehastu.

Kui oleks keegi nii kerge nagu pudenev lumi,

/---/

(„Taanduja palve“, 29. III 37, lk.113)

Vaata, syda, nad juba lõhuvad punaseid telke

kõrbe läbi minevate sumerlaste viisi,

kes vägevat läände loojuvat vaatasid

kogu pika tee.

(„Peonia“ II, 27./28. VI 35, lk. 139)

Vargsi muiste puudutasin gamelangi

/---/

(“Goesti Poetoe Aloes”, 2. VI 36, lk.104)

Kes usub lõhnu, see kõnnib aastaid pikka teed

hämara ja päeva piiri,

/---/

(Jasmiin“ I, 1. VII 35, lk. 146)

Mäleta, ivike aega pea meeles mind, unine vend,

seni kui udusest vihmast saab janune, kangestav lumi,

/---/

(„Kukekannus“, 3. IX 36, lk. 157)

„Teise mina“ tundeintensiivset seisundit nimetab Masing ka *meelekergeuseks*. Seisundi eelduseks on meelte vastuvõtlikkus ja vabanemistunne, mis toob kaasa rõõmutunde. Ollakse ka ise selles, mida öeldakse. *Meelekergeus* loominguprotsessi iseloomustaja on seega mentaalne termin, millel on samuti konnotatsioonid arhailise maailmapildiga. *Meel* on Masingu käsituses ka projektiivse „teise mina“ üks arhailisi sünonüüme, mille paralleel mordva keeles on *vaim*, ta on veendunud, et „seda pääs asuvat

mõistlikku irdhinge nimetati meie keeles ja arvatavasti mordva ajast juba – „meel“¹⁴.
(Masing 2003 (1973-1974) : 282; vrđl. ka Masing 1998 (1930ndad): 93))

Masing väidab, et seoses saksa mõjudega 19. sajandil tähistab „meel“ eesti keeles intellektuaalseid protsesse, algselt on selle asemel olnud just projektsiooniga seostatav 'võimus': „Nii et sensuaalses mõttes, emotsionaalses mõttes ei ole seda sõna eluilmas kasutatud, kuigi „meel“ on muidugi soovi, tahtmist ja taolist tähendanud, sest nendeks on paratamatult vaja intellekti. (Masing 2003 (1973-1974): 283-284) Urmas Sutrop on väga ilusti seletanud, kuidas samad fenomenid ümbritsevad ja toimivad meie argipäevaski: „Hingushinges peituvat elujõudu rakendatakse puhumisega. Kui emad puhuvad oma laste valutavatele kohtadele, näiteks äralöödud varba või ukse vahele jäänud sõrme peale, siis ei mäletagi nad, et nad puhuvad lapse haigele kohale peale oma hingejõudu.“ (Sutrop <http://haldjas.folklore.ee/tagused/nr24/sutrop.pdf>) Seega on ka Masingu kasutatud „meelekergus“ (ja sellega seonduvad “lõbu” ja “mõnu”) intellektuaalne termin. Projektsiooni-mõiste sidumine inimese meeltega, tema tajuvõimega (*resp.* -intensiivsusega) võimaldab eeldatavasti väga rikkaliku valiku konnotatsioone Masingu „mina“ meelelisuse kirjeldamisel, luua Masingu „mina“ nn. *meelelisi* leksikone.

Masing mõistab *meelt* kui „ühe sündmuse eri aspektide“ väljendust, mille puhul pole vajadust eraldada tunnet, tunnetust ja tahtet. *Meel* hõlmab korraka nii „tundma-tunnetama-tahtma“. *Meele* eri funktsioonidena nimetab Masing *mõistust* (meelest ära – meeletu); *mälu* (meeles pidama, meelest minema); *tahet* (meelega tegema, meelega järgi/vastu); *dispositsiooni-hoiakut-meelsust* (pikameelne, kergemeelne, lahke / kurja meelega); *tunnet* (meel on rõõmus, raske); *käitumist sõltuvana meelsusest, tahtest, tundest*. (vt. Masing 2003 (1968/1969): 219-220 jj)

Masing valdas „teise mina“ ekstaasitehnikat sedavõrd, et suutis end ka teadlikult juhtida *meelekerge* seisundisse, kuigi „väliseeldused (eriti jõudeolu, tervis) ei tarvitsenud olla parimad“. (Masing 1998 (1982): 381) Tunnetuse ja tahte side *meelekerge* loomingu protsessis võimaldab rääkida ka selle akti tulemuslikkusest ehk esteetikast tekstis ja **vaadelda „teist mina“ intellektuaalse fenomenina. Nõnda kehtestab Masing oma luule poetikas soome-ugri arhailise usundi maailmapildi.**

14 Vt. Sutrop: „Kui alam- ja ülemsaksa keel alates 13. sajandist eesti keelt tugevalt mõjutama hakkasid, tegid saksa pastorid hingushingest hing saksa Seele (*psyche/anima*) vaste, vaimust aga saksa Geisti (*pneuma/spiritus*) vaste. Seega sai vaim (*tuikamis- ehk tuksumishing*) hingushinge hing omadusi. <http://haldjas.folklore.ee/tagused/nr24/sutrop.pdf>

Masingu muutunud teadvusseisund kirjutamisel kajastub teksti semantikas tekstuaalse „mina“ poeetilises kõnes, mis põhineb metonüümilistel tähendusseostel. – „Teise mina“ seisundis opereerib Masing arhailisele (ja eelloogilisele) mõtlemisviisile omase külgnevusseoste loomisega, **mis tingib ka tekstuaalse „mina“ poeetilise struktuuri.** Eelloogiline mõtlemine põhineb **metonüümilistel tähendusülekannetel.** Metonüümiat vaatlen siin toetudes R. Jakobsoni käsitlustele metafoorsusest ja metonüümiast “The metaphoric and metonymic poles”. (Vt. Jakobson 1956: 77-81), mille järgi metonüümilisi kõnekujundeid rajanevad tähendusliku ühisosa rakendamisel sama nähtuse eriliigiliste üksuste vahel. Kui **metafoori mõistetakse kahe objekti asendussuhtena või assotsiatsioonina sarnasuse alusel, siis metonüümia on asendussuhe või assotsiatsioon külgnevuse, läheduse alusel.** Krikmann seostab neid tähendusülekandeid ka keele maagiliste aspektidega, sidudes metafoori analoogiamaagiaga ja metonüümia kontaktmaagiaga. (Krikmann <http://www.folklore.ee/~kriku/RETSEM>)

Metafoore tuleks vaadelda eelkõige grammatilistes kategooriates, kus metafoorid liigituvad nende grammatilise struktuuri järgi, mitte traditsioonilise semantika alusel. Tähenduste grammatiseerumine on tingitud sõnasse kätketud kehalisest kogemusest, mis tekstis ka avaldub otseselt kujundite kehalisuses. (vt. Tenjes 2006: 272) Metonüümilised troobid on sageli sünesteetilised, loodud ekstaatilise tunnetusprotsessi tulemusena. Ehk: nagu järeldus 1. peatükis, “mina” tekstis on meelte funktsioon:

*Homme neid enam pole,
aga täna mu sõrmed on märjad meest
ja syda täis hallipilvelist õhtut,*

(„Niinepuu“, lk.151)

*Vaata, Jumal, mu vaesus on kole:
nyyd puistan pihkudelt maha
ka uimaseks tegeva lõhna,
sest mida kauem hoian teda silmnäo ees,
seda tundmatumaks ta saab*

(„Jasmiin“ I, 1. VII 35, lk. 146)

/---/ mallis silmade hääl

oli hyydes teda tõusma korraks päevade leest...

(„Põllule läinud aster“, 6. IX 36, lk. 163)

UTJ tekstidele on ka iseloomulik nende **rõhutatud asesõnalisus**, mis asetab pärisnimed pealkirjades sümboli funktsiooni. Näiteks 2 kõrvutiasetsevat ja sarnase kompositsiooniga luuletused (riimiskeemiga *abab* ja kuuik-jambis) – „Valatta Heivatti vari“ ja „La Jana“, mis on tekstuaalse “mina“ enesekohased sisevaatlused ja sellega seoses ka Masingu eelkristliku maailmapildi avaldus. Need on sarnase kompositsiooniga luuletused, kirjutatud *abab*-riimis ja kuuik-jambis. „Valatta Heivatti varjus“ on metonüümilisus, täpsemalt sünekdohhid nähtavad rõhutatult visuaalse elemendi kaudu (*silmad vaatavad, ammutavad; kaarjas pilk, laugevärin*):

Paar läbipaistvaid silmi vaadanud neid ridu

ja määrdund lehti puudutanud sõrmed nõlkjad.

Nyyd tunnen, kuidas keset õhtu vaikset vidu

mu põllul õitsma löövad tolmust haiged tõlkjad.

Kui pole enam mind, siis lehed kahmab keegi

tuld ahju läita nähes homsest päevast und,

ei taipa kuulata, kui tõusvat aimab leegi,

kuis siis just hiljukesi väljas hõljub lund.

Ja yhel pool laul Falfalooti pilgust kaarjast,

mis eha tules leiab esimese tähe,

ja teisel vana lugu kaksikord neitsist Maarjast,

kes kasteniiskeid roose puistas munga pähe.

Su sõrmejäljed laulvad vaeva nende vahel

ja loodab aabetesse imbund laugevärin,

et kõigest kokku taevani saab õnnis ahel,

mis usub: kyll ma päikse viimaks ikka pärin!

Mu silmad ahned ammutama õnnevarju,

ja mõtted mässivad end rohelisse uttu.

*Sest nähes valgel põõsal alles haljaid marju
ei tunne vaadatagi rahmitsevat ruttu,
vaid mõistavad: on kyllalt sest, et maapääl rõõmu,
nälg oma sõrmi ilmaaegu taga ajab
kui varastanuks sakramendi viinast sõõmu, -
jah, jätkub sest, et kuskil valla naeru kajab.*

*Kuid minu pilgud pole muud kui langev lumi
ja syda videvikku väsiv sygistaevas;
mu palgele selt vanalt mehelt jäänud jumi,
kes teades teisi valmis oma kalmu kaevas:
mu veri voolab tasa yle pika silla
ja kuulates, kas surikella teel ei lööda,
ta käänleb läbi elu palgaliste killa,
kuid eal ei jõua Sinu rõõmuni, ei mööda.
Sest selle koduks antud laulva liiva nukrus,
kes õppind mäletama kõigi kauni kadu,
vend seitsmest magajast, kel vana raha kukrus,
ta uidab kodulinna võõraks eland radu.
Ent helbeiks langedes ta riivata võib nägu,
kel õigeks eluks vaid üks valgelt lõõmav tund,
mil ta ei kuulegi, et õues kukub kägu
ja seinas toonesapp näeb pimedusest und.*

1937

(„Valatta Heivatti vari“, lk. 109-110)

Metafoori muutnud funktsioon asetab ta tekstis vahendi rolli, metafoor on "teise mina" pragmaatiline funktsioon. Muutunud subjekti-objekti suhted mõjutavad ka metafoori tähendust lausungis, grammatiseerudes osutavad nad omadustele, tegevustele, seisunditele, mõjule (toimele), ajale, kohale jne. Sõna on eelkõige vahend tunnetuskvaliteetide osutamiseks. Religiooses kõneaktis võib sõna edasi anda uusi arusaamisi millestki, võib väljendada midagi uuel viisil või üldse esimest korda. (Soskice 1987: 48, vrd: 57jj, 89).

Subjekti-objekti piiride voolavus ja üleminekud ühest teise väljenduvad keele grammatilisel tasandil substantiivi ja adjektiivi vahel, mida Masing peab omaseks

soome-ugri keelte sõnamoodustusele ja mis osutab muidugi erinevusele indoeurooplaslikust keelemudelist, kus „iga sõna on üheainsa, reaalselt eksisteeriva eseme või nähte adekvaatne sümbol“, „ega osuta midagi muud“. (Masing 2003 (1968/1969): 82). Boreaalses mentaalses ruumis on võõras eksistentsialistlik maailma lõhestamine vastandite kaupa, nagu indoeurooplasel, kellele „ükski pole korraga kaks (näit. jumalik-inimlik ühtaegu) ega koosne vastandeist kahasse“. (Masing 2003 (1968/1969): 82-83; vt. ka 81-133). Soome-ugri keelte põhimõtteline iseloomustav joon Masingu järgi on, et “kõik noomenid on loomult adjektiivsed, kõik noomenid osutavad kvaliteeti primaarselt, sekundaarselt eset või nähtust. Sest kõik substantiivid on võrreldavad: “laps-lapsem”, “mees-mehem” jne. ning sellistest vormidestki on võimalik moodustada abstraktseid (“mehemus”, “lapsemus”, mis küll kõik pole tunnustatud sõnadeks) nagu neist, mida peetakse adjektiivseks (“suuremus”, “selgemus” jt.)”. (Masing 2003 (1968/1969): 147). Adjektiivide moodustamiseks eraldatakse substantiividest mingi “väline” või “meeleline” komponent. Olemuselt on need kujundlikus kõnes adjektiivsed metafoorid. Siit on hõlpsalt tuletatav ka Masingu termini *elusamus* etümoloogia. Samas on lihtsustamine näha grammatiseerumises üksnes vahetatut füüsilist nähtust, sel tasandil avaneb ka keele sakraalsus või siis Masingu “maagiline realism”.

Masingu metafoori võikski iseloomustada teoloog ja religioonifilosoof Janet Martin Soskice'i määratlusega, mille järgi **metafoor on kõnekujund, mille abil kõneldakse ühest asjadest sõnadega, mida peetakse millelegi muule viitavaks** – mida mõistetakse midagi muud meenutavana. (Soskice 1987: 15; vt. tõlge: Põder 2002: 2140).

Masingu metafoori iseloomustuseks esitan alljärgnevalt sõnasagedustabeli Masingu luulekogude “Roheliste radade raamat” (RRR), “Neemed Vihmade lahte” (NVL), “Udu Toonela jõelt” (UTJ) ja “Aerutades hurtsikumeistriga” (AHM) kohta. Valisin nimetatud luulekogud käesoleva poeetikaanalüüsi temast lähtuvalt, arvestades nende kogude temaatilist sarnasust. Sõnavara sageduse näitlikustamise aluseks valisin 20 enimkasutatud sõna piiri.¹⁵ UTJ kohta esitatud sõnastik on teistest ulatuslikum seoses käesoleva uurimuse keskendumisega sellele luulekogule ning võimaldab nõnda esitada paindlikumalt näiteid metafooride kohta.

¹⁵ Masingu poeetilise leksika sagedustabeli koostamisel tuginesin Uku Masingu luulekogudele “Roheliste radade raamat”, “Udu Toonela jõelt” ja “Aerutades hurtsikumeistriga” U. Masingu „Luule“ I köitest (Tartu: Ilmamaa 2000) ja “Neemed Vihmade lahte” U. Masingu „Luule“ II köitest (Tartu: Ilmamaa, 2001)

Sagedustabeli koostamisel arvestasin formaalselt substantiive ja samast tüvest tuletatud adjektiive ning liitsõnu. Luulekogude leksika võrdluses tabeli alusel selgub nendes luulekogudes enam kasutatud sõnavara koosseisuline ühtlus; samas võib märgata antud sõnade järjestikku või kõrvuti asetsemises nende erinevat kategoriaalset kuuluvust: kehalised entiteedid *silmad, syda, uni, hing, veri*; looduslikud entiteedid: *tuul, täht, maa, taevas, päike, puu, leht, õied, pilv*; abstraktsed entiteedid: *tee, elu, rõõm, sõna, vari, surm, võõras*.

RRR	NVL	UTJ	AHM
tuul	Jumal	silmad	tuul
taevas	silmad	tee	silmad
syda	tee	tuul	Jumal
hing	taevas	syda	syda
silmad	syda	Jumal	suu
täht	tuul	täht	tee
tee	puu	maa	hing
maa	pilv	elu	maa
Jumal	päike	uni	pilved
elu	veri	taevas	taevas
veri	laev	hing	uni
pilved	tuli	päike	veri
päike	täht	rõõm	võõrad
uni	hing	veri	päike
surm	inimene	sõna	tähe
keha	surm	puu	sõrmed
rada	maa	leht	lilled
udu	tont	õied	muld
mõte	uni	pilv	rõõm
		vari	
		surm	
		laps(ed)	
		võõra(s)	
		rada	

Sama mehhanism, mis on aluseks metafoori tekkimisel – intuitiivne välgatus või *satori*-hetk – käivitub ka metafoori mõistmisel ja siit edasi kogu teksti mõistmisel. – Soskice'i järgi tuleb metafoori mõistmiseks religioosses kõnes eristada selle

sõnasõnalist ja mitte-sõnasõnalist väljendust, s.o. tavapäraast kõnet ja ebaharilikku kõnet. **See eristus on võimalik aga ainult lausungi tasandil.** Seepärast saab ka metafoorist rääkida lausungi kontekstis. (vt. Soskice 1987: 70)

Kasutan *lausungi* (*utterance*) terminit käesolevas poeetikaanalüüsis J. M. Soskice'i esitatud mõistemahus: lausung koosneb sõnadest või sõnade jadast, mida öeldakse kindlas kõnesituatsioonis. Lausung osutab (*reference*) ja omab tähendust (*meaning*). *Osutus* puudutab kõneleja ja osutatu (kõnetatu) vahelist suhet, *tähendus* väljendub sõna-tasandil, sõnade vastastikusel suhestumises või üksteise hingestamises. (Soskice 1987: 68-70)

Eelnevalt sõnade kõrvususe jälgimisel tabelis ilmnes nende sarnasus süntagmaatiliselt, kuid erinevus paradigmaatilisel. Religioosuses kõnes ei ole sõnadel sõnasõnalist tähendust, kuna sõnu kasutatakse lausungis mitteliteraalselt, tavatul viisil (selle teeb võimalikuks nt. allegooria). Süntagmaatiline sarnasus väljendub sõnatähenduste **metonüümilisuses** (nt. inimese kehaosad inimese enda asemel, mida märkivad substantiivid osutavad "mina" hingelisele siseruumile, mikrokosmosele; abstraktsed substantiivid osutavad "mina" ümbritsevale sakraalsele makrokosmosele.) Paradigmaatiline erinevus luuakse aga sõnade semantilise kuuluvusega erinevatele üldistusastmetele (s.o. kategooriatesse). Eelneva tekstinäite („Valatta Heivatti vari“) alusel on hästi jälgitav, kuidas lausungis tuleb nähtavale sõnade süntagmaatiline sarnasus (metonüümilisus ehk sünekdoohhiaalsus, samuti grammatiline ühtsus) ja paradigmaatiline erinevus (tugevas kirjas on eristatud tabelis antud substantiivid):

1. *Ja yhel pool laul Falfalooti pilgust kaarjast, / mis eha tulles leiab esimese **tähe**;*
2. *Mu silmad ahned ammutama õnnevarju, / ja mõtted mässivad end rohelistesse **uttu**;*
3. *Kuid minu pilgud pole muud kui langev lumi / ja syda videvikku väsiv sygistaevas;*
4. *mu veri voolab tasa yle pika silla
ja kuulates, kas surikella **teel** ei lööda,
ta kääneleb läbi elu palgaliste killa,
kuid eal ei jõua Sinu rõõmuni, ei mööda.*

Masingu metonüümilisel alusel kujundiloome olemus on sellega põhijoontes visandatud. Metafoor sisaldab niisiis vähemalt kahte mingite lausungis esinevate sõnadega seotud assotsiatsioonide võrku (vrd Soskice 1987: 45-49), mille määravad „teema“ (*tenor*) ja „esitusviis“ (*vehicle*). Üldistavalt, teema viitab metafoori

kontekstilisele või ka keelevälisele tähendusele; esitusviis peegeldab metafoori loomise mehhanismi. J. Lotman on nimetanud metafoori sellist avaldumisviisi tekstis “kaheselt funktsioneerivaks semantiliseks struktuuriks”. (Lotman 2006: 344) Süntagmaatilisel ühendatakse ühendamatu – aktiveeritakse sõnade tähenduste ootamatud aspektid, antonüümidest saavad sünonüümid (*silmad-mõtted-veri*), “nad on ühesugusesümbruses vastastikku asendatavad” (vt. Lotman 2006: 348):

silmad – õnnevarju;

mõtted – uttu;

veri – tee, elu.

Kui metafoorid sooritavad operatsioone erinevate semantiliste maailmade või regioonide vahel, siis metonüümia opereerib ühe ja sama semantilise maailma piires; kui metafoor samastab midagi millegagi, siis metonüümia esindab midagi millegagi. (Krikmann <http://www.folklore.ee/~kriku/RETSEM>) Arvo Krikmann on kognitiivlingvistika teooriatele tuginedes rõhutanud metonüümia rolli väljenduse ökonoomia osas, mida kasutatakse “parema fokuseerimise” ja “väljendusliku säästu” eesmärgil. (Samas.) Lauri Sommer on märkinud Masingu kujundikeele puhul selle üsna suurt korrastatust, millel pole tegemist kaootilisusega; Masingule oli see alateadlik protsess, “metalingvistika mõistelisel ja mentaliteeditasandil”. (Sommer 2003b: 42)

Luulekogu UTJ tunnetuslik kese on lähedane idalikule.¹⁶ Ajas suureneb kirjutatu vahetus, irreaalsuse komponent kujutluspiltides, mis on pöördvõrdeline „nähtud“ piltide konkreetsusega. Samuti ka „minaga“, mida ei saa eraldada ta keskkonnast (meenutatagu Masingu märkust: „mina“ asendus hiljem „sinaga“), „mina“ avaldub ainult suhtes teiste objektidega tekstis. „Mina“ nägemuspildid on metafüüsilised maastikud, kus reaalne ja irreaalne ei ole teineteisest eristatavad

See tuleb hästi nähtavale võrdlustes, mis põhinevad sünekdohhil: „mina“ soovid *on vaid kustund tuki vina* (lk. 141), *hajuvad kui eksiv hõbevõrk / hommikul* (lk. 141), *elu nagu liblikateparved hullaks / õitel SINU* (lk. 148); *palvetel on Sinu karika sinine jumi*

¹⁶ Masingu idalike kujutluspiltide taustad vajavad kahtlemata veel avardamist. Arne Hiob on analüüsinud Masingu käsitlust heebrea *ruah*’i kohta, mis heebrea keeles omab ka “võimalikkust ja tulevikkust” ja on seepärast “hoopis lähemal sellele, mis kunagi oli meie ‘meel’.” Hiob märgib, et „nii nagu “meie ‘meel’ muiste” tähendas “kõike seda, mis inimesel sees oli”, nõnda on ka *ruah* “inimese võimete, unistuste kogu ja nende alus”, tema “mõistuse-tunde-tahte kunagise kuju *võimalikkus*.” (Hiob 2000: 99)

(lk. 157); võrdlus võib üle kasvada ka nägemuspildiks, mille kohta üks varasem, 1934. aastast pärinev ja võib-olla üldse üks esimesi tunnetuslikku muutust märkiv sünesteetiline intensiivne tajupilt siniladvikuga (mirdiga) seoses:

*aga lõhn on öise tiigi veena sile,
ning, ta haigest rahust kerkib liivalaid,
nagu mõõku täis see mõtte musti usse*

(„Siniladvik“, 14. VI 34, lk. 138)

Sügav religioosne loodusetunnetus kumab võrdlustes: *Naer ta huulil tuikab, mille / kergus nagu päike täna paitas pääd* (lk. 103); *Kui oleks keegi nii rõõmus nagu pudenev lumi, / tasahilju vajuks kartva ellu / paitama teda* (lk. 113); *ja, kui ma vahel näen, et miski veel nii ilus / ning kaugel nagu pilv, mis sureb suvelõunal* (lk. 124); *juustel oli raagev lõhn, mis valmind õunal* (lk. 124); *Ei vist vaata teda iial hästi / nagu Sina oodates ta õitsemist* (lk. 141); */---/ Kas naeratad siniselt vastu / taevana, mida ei kunagi kahvatud lehed sääl januselt näe* (lk. 157);

Sisuliselt on seesugune võrdluste reastamine samal ajal ka Masingu meeleliste „ärkvelolu“-kogemuste registreerimine. Siit tuleb välja ka Masingu eestipärane religioossus: olla osa olemises, voolavana, osa keskkonnast, mis tähendab ka liitu Jumalaga.

(Allegoorilisi) võrdlusi järjestikku lausudes võivad need kasvada ekstaatiliseks nägemuspildiks:

*/---/ kuhu läinud
need viivud, mis me yle kõrged telgid
kui halja metsa tegid lõuna ajal,
et suurte tähte hõbedased helgid
laeks helisevaks tõuseks uhkel majal.*

(„Käokeeel“ II, 14. VII 38, lk. 150)

*Õövaikuses irdub leht ja langeb maha
nagu väsinud võidulipp,
hyyab teist, et see enda vallandaks tasa
nagu see, kes magaja pää paneb põlvilt
padjale valgele,*

vaatab veel korra ta unenäo naeru

ja siis läheb ära.

(„Peonia“ II, 27./28. VI 35, lk. 139-140)

Masing nimetab seesugust kirjeldusviisi soomeugrilasele olemuslikuks, kus mina ja maailma vaheline eristus pole enam vajalik, piirid muutuvad sõltuvalt kõneleja seisundist: „Klassifikatsiooni puudumise tulemuseks on hoiak, mida sotsioloogiliselt mõtlejad võiksid nimetada „ürgdemokraatlikuks“, religioonipsühholoogid „participation mystique“, noaaegsed publitsistid „loodusekummardamiseks“. Ükski taolisist väljendeist ei taba olukorda ega hoiakut, mis iseendast ei tarvitse olla sõbralik, ammugi siis sentimentaalne. Tähtis ei ole sugrilasele ese või nähe, millega tal tegemist, ses mõttes, et ta sõltuvalt nende ESSENTIAst peaks kujundama oma käitumist, vaid ta enda vajadus.“ (Masing 2003 (1968/1969): 145-146)

Metafooride retooriline iseloom tekstis suunab ka **„teise mina“ metafoori vaatlema retoorilise figuurina**, mis muudab Masingu luule allegooriliseks tema luuletaja-isiku suhtes. Masingu keelerelatiivsusteooria/metalingvistika taustal on **„teine mina“ kui preanimistlikkuse/boreaalsuse kood või märk**, mis määrab nii tekstisisesed kui tekstivälised suhted. „Teise mina“ olemus jääb Masingul sõnastamata, sest see on sõnastamatu. Mentaalseid protsesse tähistava terminina siiski endassesuletud, substantiaalne. Eelkõige osutab see erinevusele indoeurooplaslikust keelemudelist, kus „iga sõna on üheainsa, realselt eksisteeriva eseme või nähte adekvaatne sümbol“, „ega osuta midagi muud“. (Masing 2003 (1968/1969): 82) Boreaalses mentaalses ruumis on võõras eksistentsialistlik maailma lõhestamine vastandite kaupa, nagu indoeurooplasel, kellele „ükski pole korraka kaks (näit. jumalik-inimlik ühtaegu) ega koosne vastandeist kahasse“. (Masing 2003 (1968/1969): 82-83; vt. ka 81-133).

Allegoorilist suhet omaenese tekstidega märkis Masing tegelikult üsna kiiresti, siinses kontekstis võiks isegi öelda, et juba enne „Arbujate“ antoloogia koostamist-ilmumist. Kirjas, dateeringuga oktoober 1933 küsis Hugo Masing Jaan Kiivitilt, „*ega Sa ei tea, kas oma eesnime ka saab eestistada, kirjutaksin meeeldi „Uku“ aga kuidagi tundub koomiline?*“ (Masing 2006 (1933): 206) Nimemuutus Hugost Ukuks sai teoks 1937. aastal. „Uku“ nimega asetas Masing enese soome-ugri arhailisse aegruumi, see tähendab paradigmaatilist muutust, „mina“ vaatepunkti teisenemist, see on viide teistsugusele/alternatiivsele maailmasuhtumisele, olemisele kui toimimisele tähenduslikus ruumis.

Masing on kirjeldanud muistset eestlaste taevajumalust Ukut, kelle kuju ja isiku vahel ei tehtud vahet ja haldjana usuti asuvat nii taevas kui ka maal (Masing 1998 (1930-ndad): 44) Samas on Masingule meeldiv kujutleda eestlaste vana haldjat Ukut metsajumalusena: „Mulle isiklikult tundub, et nimetus ehk kuidagi on ühenduses puudega ja metsaga ning tähendas nii metsaisandat kui selle kuju, kuid siiski sõna on kaunis veider ja võiks olla koguni mingi laen. Kuid on teada, et puid ilma pikemata on nimetatud jumalaiks nii Lääne-Nigula Paliveres (EISEN EM I, 168) ja Hiiu Kõpus (ib.), selle tõttu säärane oletus ei tarvitseks olla võimatu.“ (Samas.) Siin tekib iseenesest seos Masingu kodus Einol ümberkukkunud papliga, mille otsas ta poisikesena istus ja luges. Pappel murdus Masingu nimemuutmisega umbes samas ajas, mis tähendas nõnda ühe mütoloogilise ajajärgu lõppu ja süvendas aegruumi relatiivsust Masingu jaoks veelgi.

„Mina“ paradigmaatilisele muutusele, tunnetuslikult metatasandile asetumisele ehk minalisusest (antropotsentrismist) välja ja nn. haldjate hulka astumisele viitab ka luulekogu pealkiri „Udu Toonela jõelt“. – Eesti rahvausundis ilmuvad udus uduhaldjad, „Toonela jõe“ motiiv pärineb setu lüroepilistest regilauludest ja märgib teekonda Toonelasse. Masing lisab, et nagu projektiivse hinge asukoht jääb määramata, ei ole teada ka Toonela paiknemine soome-ugri mütoloogias (Masing 1998 (1930-ndad): 97) Toonela on läbini paganlikku ja ka soomeugrilikku päritolu nimetus, mida ei saa otseselt samastada kristliku terminoloogia ega germaani Valhalla või ida paradiisiga. (Valk 2000: 272)

4. “MINA“-POEETIKA AVALDUMINE TEKSTI STRUKTUURIS

4.1. Kordus kui teksti ülesehitav võte

Like water I do not know where I am going,

Like a boat I do not know at which quay I put in,

tsiteerib Masing katkendit sumeri palvest – *nagu vesi, ei tea ma, kuhu lähen, nagu paat, ei tea ma, millisel sadamasillal randun* –, milles talletatud teadmistele ja informatsioonile “ei ole vaja mingit tänapäevast ümberütlemist”. “Seda, mida tšuktsi nõiad 1900 paiku jutustasid loves, võib elada kaasa ka ilma nende maailmapildi tundmiseta. Üldkultuuri kõrgus või madalus, kuidas tahes mõõdetud arenguaste ei tähenda suuremat midagi.” (Masing 1998 (1982): 375). Masing kirjeldab siin maagilist ühendust inimese ja keele vahel, mis „on olemas inimesest ja tema keelest sõltumatult, ehkki jõuab inimlikesse tajudesse juba inimkeele poolt ja tarvis korrastatuna“. (Undusk 1998: 84) Sõnasse võivad varjuda niisamuti lõhnad, pildid, helid, mis loovad ühendussildu inimmeeltega.

Lauri Sommer on Masingu ekstaatilist luulekeelt kirjeldanud kui ilmutuslikku päritolu „jumaliku ja inimliku reaalsuspinna puutepunkti“, mis tekstina muutub „grammatilisvaimseks piirnähtuseks“. (Sommer 2003a: 44)

Nagu eelmises peatükis järelalus, mõjutab “mina” teadvusseisund teksti tähendusloomet. Tekstuaalsel „minal“ lausungis on retooriline roll kandes informatsiooni Masingu maailmapildi kohta. Tekstuaalne „mina“ projitseerib nõnda kujundikeelde Masingu mentaalsuse ja religioossuse.

Janet M. Soskice eristab religioosses kõnes üksikute sõnade puhul sõna tähendust (*sense*) ja “denotatsiooni” (*denotation*), märkides nõnda sõna vahekorda keelesiseselt teiste sõnadega, sõnaraamatu-tähendust ja vahekorda keelevälisega ehk isikute, asjade, sündmustega jne. Samuti on Soskice’i käsitluses lausungiga (*utterance*), religioosse kõne aktiga, kellelegi kindlas kontekstis suunatud sõnade või sõnade jadaga, mis vastavalt omab tähendust (*meaning*) ja osutab (*reference*), ka keelevälisele. (Soskice 1987: 52j, 68, 84).

Tavapärastelt on metafoor mõistetud kunstilise terminina ja sekundaarses rollis kunstikeele iseloomustajana lähtuvalt siis kunstitekstist kui sekundaarsest

modelleerivast süsteemist. See muutub problemaatiliseks religioosse kõne või sakraalkeele puhul, kuna vaatleb metafoori asendussuhtes tegelikkusega, kui tegelikkust väljendavana ning muudab seeläbi religioosse kõne mitterealistlikuks või antirealistlikuks. **Sakraalkeel tähendab aga liikumist keele primaarsele tasandile**, selle metafoorikäsitlus on selle tasandi tõlkimine tavakeelepruuki. Selle võimaluse eitamisel “tähendaks usu keele metafoorseks kuulutamine ühtlasi selle mõttetuks kuulutamist”. (vt. Pöder 2002: 2133-2134)

Ühendavat „silda“ lausungiga osutatu ja inimmeelte vahel võib põhimõtteliselt samastada projektsiooniga. See on maagiline toiming, kus samastatakse üks asi teisega nagu ka arhailises maailmas oli indiviidiga identne tema teisik, tema „teine mina“. Selles seoses puudub põhjuslikkus, nõndasamuti ka maagilises kõnes ehk toimingus, kus „kaks objekti on ühe ja sellesama asja topoloogiliselt erinevad avaldused, millest üks on hõlpsamini manipuleeritav kui teine“. (Undusk 1998: 92-93) Arvestades “teise mina“ metafoori poeetilis-mentaalset ruumi, mis ulatub soome-ugri usundi arhailisse ajajärku, ja meenutades 1. peatüki viidet, et „teine mina“ Masingu luules on meelte funktsioon, võime neid kahte aspekti kokku liites **vaadelda Masingu luuleteksti kui tema mentaalsuse tekstuaalset avaldumisvormi**. “Teise mina” projektiivsest iseloomust tulenevalt võib omakorda järeldada, et tekst on projektiivsete, hingestatud-väestatud kogemuste tulemus. **Nõnda on „teise mina“ kõneakt ehk lausung olemuselt sakraalne, maagiline toiming.**

Need väited ühilduvad ka Masingu arusaamadega keele olemusest: “Häälikute kompleks ei saa iial tekitada kujutelma nähtusest, vaid lugu on vastupidi – sõnad on tekkinud kujutelmadest.” (Masing 2003 (1973-1974): 265)

See asjaolu suunab Masingu luuleteksti tähenduse mõistmisel tähelepanu pöörama mitte teksti autorile, vaid tekstile. Lausungitesse on asetatud tähenduslik seos kujutelma ja sõna vahel, „teise mina“ ja keele vahel. Selles suhtes tavapärane autori teadlik vahekord tekstiga ei toimi. Masing jätkab: „Ei saa aga tekkida täpselt ühtsama kujutelma, sest üks sama asi ei saa olla kahel kohal, minu kujutelmas ja väljaspool, ega saa ühtaegu üks sama asi olla minu kujutelmas ja kellegi teise inimese kujutelmas.” Tähenduste kujunemine on seega keeleväline maagiline akt, kuna „keel ei ole inimesse paigutatud või paiknenud vähendatud koopia reaalsusest ja teatavate reeglite järgi transformeeritud“ ja sellepärast „,täpsed“ väljendid tundevarjundite jaoks on vaid keele saadused, kuid ei ole mitte tunde saadused“. Masing 2003 (1973-1974): 266-267) Sommer on iseloomustanud Masingu luulekeelt kui vastust või reaktsiooni

intuitiivsele tunnetusele Sommer 2003b: 36), mis valib enesele ise väljendusvahendid. Ja Masingu järgi – „inimese tunded ei saa areneda ilma et ta neid nimetaks. (Masing 2003 (1973-1974): 267)

Teksti struktuuri ja „mina“ poetika seoste vaatlemisel pööran esmalt tähelepanu **kordusele kui teksti ülesehitava mehhanismi** avaldumisele Masingu luuletekstis. Kordamisel põhinevat nägemuspildi kirjelduse leiame UTJ luuletuses „Manda d’Hajje“. Sellest tekstist on olemas ka teine versioon pealkirjaga “Lõhkudes oma palvevaipa”, mis ilmus “Loomingus” 1935, nr. 1, lk. 87 (ja jäi enne Teist maailmasõda ka ainukeseks Masingu luuletuseks selles ajakirjas). Selle luuletuse kirjutamisaeg ei ole teada, kuid ilmselt on see loodud enne 1934. aastat, sest selles tekstis liigub süžee ülesehitus teesilt antiteesile ja sünteesile.¹⁷

Kordust kasutab Masing siin esteetilise tekstiehitusvõttena. Samuti on see luuletus poeetilise „mina“ avaldus, kus autori isik on tekstiga vahetus seoses.

¹⁷ Taastasin luuleteksti näites Masingu kasutatud y, mis „Loomingus“ on asendatud kirjakeele *ü*-ga.

“Lõhkudes oma palvevaipa”
(“Looming” 1935, nr. 1, lk. 87)
Hugo Masing

Tuul viis ära ämblikuvõrgu
ja ma kunagi ei leia teda,
kuigi kõik põllud lõhnavad.

Ei keegi toeta kirsioksi nõrku:
valged varjud vajuvad valla
nagu väsinud värvu tiivad.

Õhtul, kui eha heidab uinuma ujude alla,
kaugusest meele kustub lindenõiduv hääl,
aga homme juba unustatud eile,
hing tukub pilvede pääl.
Ainult: kuulsin korra valgete liblikate laule.
Ja nyid? Keegi ei tunne selle rohu valu,
mis kivi alt ei jõua kasvada välja.

Ah, ära palu,
et kõik päevad oleksid sädelev vikerkaar,
sest nukrus eal sydamest ära ei kao,
ainult surm vaigistab vaikuse nälja.

Ikka niikaua, kui hingad, on silme taga
sadade saarte sära,
ziusuddu-taime jäädvustav lõhn
ja tuulduvate juuste habrastunud helk.

Tean kyll, et pilvele pääd kotkas panna ei saa
ega tuulele kasvada sammal.
Tean, et kõrve läbi läeb selle tee,
kelle jalad on väsinud ära.

Aga nii mõtlen ma vaid. **Kas tuul jooksis yle vee?**
Ei usu, ega tunnista taha ma seda,
et kui tuul viis ära ämblikuvõrgu,
siis ma kunagi **yles** ei leia teda,
kuigi kõik põllud lõhnavad.

“Manda d`Hajje”
(“Luule” I, 2000. UTJ, lk. 97-98.)
Uku Masing

Tuul viis ära ämblikuvõrgu
ja ma kunagi ei leia teda,
kuigi kõik põllud lõhnavad.

Ei keegi toeta kirsioksi nõrku:
valged varjud vajuvad valla
nagu väsinud värvu tiivad.

Õhtul, kui eha heidab uinuma **ajude** alla,
piilk laterna valgel uduse näo.
Kaugusest **meelde** kustub lindenõiduv hääl,
aga homme juba unustatud eile,
mälestuski taevaste lillede sao,
hing tukub pilvede pääl.
Ainult: kuulsin korra valgete liblikate laule.
Ja nyid? Keegi ei tunne selle rohu valu,
mis kivi alt ei jõua kasvada välja.

Ah, ära palu,
et kõik päevad oleksid sädelev vikerkaar,
sest nukrus eal sydamest ära ei kao,
surm **vaid** vaigistab vaikuse nälja.

Siiski ei maga,
kuigi rahu peaks olema ju,
on vaid und, mille kosutus kannatus,
võimatute õnnede ootus.

Ikka, niikaua, kui hingad, on silme taga
Ziusuddu taime jäädvustav lõhn
ja tuulduvate juuste habrastunud helk.

Tean kyll, et **kertuustlasil nelk**
ja erakud hoiavad lilli,
et kahvatule paberile jooned kauni näo
võib tõmmata ainult munk.

Ja pilvele pääd panna kotkas ei saa
ega tuulele kasvada sammal.
Tean, et kõrve läbi läeb selle tee,
kelle jalad on väsinud ära.

Aga nii mõtlen ma vaid: **tuul jooksis yle vee.**
Ei ytle ise, uskuda ei taha kuidagi seda,
et kui tuul viis ära ämblikuvõrgu,
siis ma kunagi **enam** ei leia teda,
kuigi kõik põllud lõhnavad.

Luuletuse algul esitatud peamotiiv (tees) „*Tuul viis ära ämblikuvõrgu ...*” ja sellele järgnev teemaarendus liigub edasi antiteetiliselt. Enesekohane metafoorne lause: *Ainult: kuulsin korra valgete liblikate laule*. märgib pööret teksti semantilises lineaarses arengus, sest lugu jätkub sakraalses aegruumis: *Ja nyyd?* Poeetilise „mina“ järgnevad laused märgivad tajumuutust vaatepunkti muutmise kaudu: *Keegi ei tunne selle rohu valu, / mis kivi alt ei jõua kasvada välja*. See kaeblemine omandab allegoorilise tähenduse, kuna on lisaks „mina“ enesekohasele avaldusele ka antitees algusmotiivile:

*Ei keegi toeta kirsioksi nõrku:
valged varjud vajuvad valla”.*

Sarnase teesilt antiteesile liikumisele on üles ehitatud ka tekstid UTJ-s nagu nt. „Toomingas“ I, „Altee“, „Kress“, mis pärinevad „Manda d’Hajje“-ga samast kirjutamisajast.

Nimetatud kahte tekstivarianti võrreldes on teksti hilisemas versioonis kordused tekstis hästi vaadeldavad lausungite liigenduse ja taanete kaudu, Masing on teinud parandusi ilmselt teatavaid tunnetuslikke aspekte silmas pidades. Noor luuletaja taotles nõnda värsiridade semantika vastavust „mina“ tunnetusprotsessile.

Taanded ja teksti liigendamine jaotab teksti erinevateks rütmilisteks üksusteks, mis rõhutavad tekstiosade erinevat intensiivsust ja semantilist koormust. Kordus teksti ülesehitava võttena on ajalooliselt olnud teatud mentaalsuse ja lähenemisviisi peegeldus, mida on seostatud nii jutustamise suulise algupäraga, folkloorse taustaga kui ka teksti kompositsiooni iseloomuga. (vt. Alter 1981: 88-89.)¹⁸

Robert Alter, hebreast ja võrdlev kirjandusteadlane ning tunnustatud piiblipoetika uurija, on piibli luule näitel märkinud, et osavärsid piibli luuletekstides on seotud *väärtuspõhimõttel*, mis tähendab, et osavärsile järgnevad poolvärsid fokuseerivad või võimendavad ideeliselt, kujundiliselt, tegevuslikult või temaatiliselt iga eelnevat poolvärssi. (Alter 1987: 615) See tähendab gradatsioonilist liikumist, mis muudab esimese osavärsi sõnalise teate metafooriks või hüperbooliks teises. Värsirea dünaamikat suunabki siis kordus poeetilisi elemente fokuseerides, kasvatades või kontsentreerides. (Alter 1987: 616, 617)

Sarnast fokuseerivat ja võimendavat liikumist korduvate ridade jadas võib märgata ka Masingu tekstis, mis antud näites on hästi jälgitav Masingu hilisemas versioonis

¹⁸ Tänan Jaan Unduskit abi eest nimetatud allika hankimisel. – K.K.

lisatud värsiridade ja teksti redigeerimise kaudu. Esimeses tekstiosas antud semantilist materjali (tees) arendatakse edasi kordamise kaudu taandega antud värsiridades.

Teksti ülesehitavaks printsibiiks võib olla metafoori, sümboli, võrdluste metafoorsetel seostel põhinev kordamine sõnatähendusi intensiivistavas funktsioonis:

ämblikuvõrk -- kirsioks nõrk;

kannatus -- võimatute õnnede ootus;

valged varjud vajuvad valla / nagu väsinud värvu tiivad;

Ziusuddu taime jäädvustav lõhn, / ja tuulduvate juuste habrastunud helk.

Troopide kordamisega kaasneb ka nende astendamine. Antud näidetes põhineb astendus poeetilise “mina“ vaatepunkti vahetamisel.

Poeetiliste elementide semantilist koormust suurendab veelgi (näideteski märgatav) alliteratsioon, mis aga olemuselt on häälikukordus.

Kordamisel põhinev intensiivistav liikumine luuletekstis võib samas olla ka jutustust ülesehitav võte. Kordust kui tehnilist võtet piiblinarratiivis uurides märgib Alter, et jutustamise kunsti läbivaks iseloomustavaks jooneks piiblis on variatsioonid just loo edasiarendamise funktsioonis. (Alter 1981: 89) Jutustuse, loo klassikalises mõttes, kandja tekstis ongi kordus ja selle variatiivsus, mis võib avalduda sõnakorduses (leitmotiiv), motiivi-, teema-, tegevusekorduses või ka stseeni korduses. (Alter 1981: 95)

Käesoleva teksti puhul on korduse variatiivsus vaadeldav motiivikorduses, mida organiseerib riim. Riimitult on korduvad motiivid hästi märgatavad, kuid nende semantiline alus poeetilist „mina“ fokuseerivana selgub alles lausungi ja teiste motiivide kontekstis.

Kõrvutiseatult on motiivikordustes viide poeetilise “mina” enesekirjeldusele, samuti peegeldavad nad luuletuse teesil-antiteesil põhinevat ülesehitust, mis on tunnuslikud jooned Masingu luuleloomingu 1934. aastani:

Õhtul, kui eha heidab uinuma ajude alla, / pilk laterna valgel uduse näo

mälestuski taevaste lillede sao, / hing tukub pilvede pääl

sest nukrus eal sydamest ära ei kao, / surm vaid vaigistab vaikuse nälja

et kahvatule paberile jooned kauni näo / võib tõmmata ainult munk.

Riim fokuseerib neis värsipaarides motiivide ühist semantilist alust. Hämaruses näeb „mina“ lambi valgussõõris udust nägu, millest kasvab välja nägemuspilt, mis joonistub välja kontrastide (*hing tukub pilvede pääl -- surm vaid vaigistab vaikuse nälja*) kaudu. Poolunes (*siiski ei maga*) nähtud nägemusse Manda d'Hajjest tema *udune nägu* jääbki, omandades kujutluses tajutud lõhnades ja valguses siiski joonte kauniduse. Luuletuse lõpus korratud algusmotiiv astendab nägemuse kordumatust, tagasitulematust. Seeläbi omandab aga ka vormel „*Tuul viis ära ämblikuvõrgu ...*“ nägemuspildi kaduvuse suhtes allegoorilise tähenduse. Algusmotiivi varieeritud kordamine on Masingu luules UTJ kogus üks sagedasemaid kompositsioonivõtteid. Sellise poeetilise ülesehitusega tekste heebrea luules, kus kokkuvõtte kordab algussõnu või -fraase, on nimetatud ka ümbrikstruktuuriks. Sellise ehitusega on nt. Psalmid. (vt. Alter 1987: 621)

4.2. Korduse tunnetuslikud aspektid tekstis

4.2.1. Kordus ja “mina” tunnetuslikud kvaliteedid

UTJ luulekogus kohtame aga ka tunnetuslikult teistsugusel alusel tekste, mida on õigem nimetada poeetilisteks jutustusteks, nägemusteks. Nende tekstide **ülesehitus on sõltuvuses muutustest autori teadvusseisundis, seega tunnetuslikest protsessidest.** Lähtudes põhimõttest, et Masingu luuletekst on „teise mina“ avaldus ehk tema tunnetuse tekstuaalne projektsioon, osutab see lähenemisviisile, kus teksti tuleks mõista kui vastet tunnetusprotsessile.

Siinkohal võiks aidata selgust tuua veelkord Soskice'i käsitlus religioosest kõneaktist, kus ta eristab lausungi ja metafoori *sõnasõnalist* ja *mitte-sõnasõnalist* tasandit. Kui meenutada, et „teise mina“ seisundis opereerib Masing arhailisele (ja eelloogilisele) mõtlemisviisile omase külgnevusseoste loomisega, mis tingib ka tekstuaalse „mina“ poeetilise struktuuri, siis eelduste kohaselt peaks sama mehhanism toimima ka teksti ülesehituse suhtes. “Mina” poetika baasil on võimalik luua ka metakeel Masingu teksti ülesehituse kohta: Masingu luuletekst on “teise mina” poetika kaudu metafoorses suhtes tema maailmapildi ja mentaalsusega.

Masingu luuletekstis on teatavat maailmanägemist mõtestav ja seda vahendav funktsioon **kordusel**, millel teksti ülesehitava võttena ei ole siin enam üksnes esteetiline tähendus, vaid ka **tunnetuslik roll**.

Teksti ülesehituse suhe tajumuutustega teksti autori tunnetusprotsessis eeldab teistsugust lähenemist ka tekstianalüüsil. See tähendab, et tingitult autori asetumisest tavatunnetuse suhtes metatasandilisele positsioonile on kasutatud tekstiehituslikud võtted ja jutustamistehnika eelkõige teatud mentaalsuse avaldus. **Teadvuse muutunud orientatsioon suunab ka teksti orientatsiooni, nõnda on teksti kodeeritud teatav mentaliteet sõltumata autori subjektist.** Teksti loob autori tekstuaalne „mina“. Arvestades „teise mina“ projektiivset iseloomu Masingu luuletekstis, „väljalisust“ ja teksti tähendusseoste metonüümilisust, kinnitab see, et meelelise maailma projektsioon keelde tähendab „keelestatuse“ kõrval ka miski suurema maagilise väe kaasahaaramist, mida sõnaline tasand edasi ei anna.

„Maagilised sillad sirutuvad meie keelesüsteemi perifeeriast füüsiliste ja spirituaalsete kallaste poole /---/.“ (Undusk 1998: 98)

Masing kirjeldab luuleteksti sünni seoses enesekontrollist vabanenud teadvuse seisundiga, mis iseseisvalt ka tekstijada kujundab: “Luuletuse teema tuli tõepoolest alles siis, kui selles vabanenud olekus olin pomisedes kirjutanud mõne rea – ka siis, kui olin otsustanud kirjutada armastusest. Need read (pool stroofi või rohkem, vabavärsi esimene lause) kergitasid mingi enestest (mõnele Nähtud detailile viitava) sõltumatu pildi, mis siis omapääd hakkas avarduma ja süvenema, nagu pilt muusika kuulamisel või pildijada just enne uinumist.” (*Minu joonimine.* – K.K. Masing 1998 (1982): 382). Nõnda on Masingu lausungid – palved, lausumised, loitsud jne. maagilised vormelid, keele sakraalsuse avaldused. Mõju ja mõjutamissuhete kohta maagilises aktis väidab Jaan Undusk, et „oma sünteetilise loomuse tõttu on maagilises vaimsuses idealism ja praktitsism kuni tabamatuseni ühte klammerdunud”. (Undusk 1998: 94)

Masingu muutunud teadvuse seisundile luuletamisel iseloomulik *nägemuslikkus* on võrreldav arhailisele (suulisele) kultuurile ja mõtteviisile omase *ettekujutamisevõimalusega*, mille kohta Madis Arukask kinnitab, et see on seotud teatava mudeldatud ettekujutusaparaadi või -tehnikaga olemasoluga kultuuris. “Esitajate tekstitaguses/eelses teadvuses eksisteerib mingis muus vormis infoväli, millest vaid valikuline osa võib jõuda folkloorina lähema ja kaugema avalikkuse ette. “Mälu töötab pigem mentaalsete kujundite ja tähendusüksuste kui verbaalse väljenduse kaudu. Need kujundid võivad olla kirkad ja võimsad vaatamata sellele, milline on nende verbaalne kuju tegelikult esituses”. (Honko 1998: 96 *via* Arukask 2007: 218)

R. Alter lähtub luuleanalüüsil just korduse kui kompositsioonelemendi ja mentaalsuse seostest, kuna piiblitekstides korratakse lisaks lühikestele lausetele ka pikki episoodide, mis annab põhjust eeldusteks, et need on teadlikult tervikuks põimitud järgides paralleelsuse traditsiooni piiblipoeetikas. (Alter 1981: 89)

Järgnevas jälgin teksti ülesehitust arvestades selle suhestatust tekstuaalse „minaga“. 1935. aasta märgib mäletatavasti kujundikeele muutust Masingu luules. **Teisenenud tunnetuslik alus on ka teksti ülesehitavatel võtetel**, mida vaatlen luuletuse „Talimoon“ I alusel UTJ kogus. Huvitav on jälgida, et tekstuaalse „mina“ poolt organiseeritud tekst välistab teksti semantikas fiktsionaalsed karakterid.

„Talimooni“ I teksti lüürilist pinget kannavad antiteetilise *mitte-tulemise* (või *tulemata-jätmise*-) motiivi temaatilised kordused. Lüürilise tonaalsusega 1. stroofis on nimetatud motiivi-kordused tunnetuslikult intensiivsusest sarnased ja neid võib vaadelda kordusena ehk refräänidena eelnevale tekstuaalse „mina“ lüürilisele kirjeldusele. Refraani poeetilise võttena on Masing kasutanud ka luuletustes “Sumeri naine” IV. Teksti dünaamika avaldub siin „mina“ tunnetuslikus intensiivsuses, loo arendamist siin ei toimu.

2. stroof sarnaneb eepilisele jutustusele, mis vastandub eelnevale nii tonaalsuselt kui ka ülesehituselt. 2. stroofis korratakse esimeses katraanis antud *peiedele-tuleku* teemat astendades *mitte-tulemise* motiivi teises katraanis, sealhulgas täpsustatakse nõnda esimese stroofi tundetoone. **Kordusel on seega tekstuaalse „mina“ tunnetuslike kvaliteete fokuseeriv roll.**

2. stroofis avaneb ka tekstuaalse „mina“ asend jutustajana, kus *ehk* ja *vist*¹⁹ rõhutavad tekstuaalse „mina“ tunnetuslikku relatiivsust (kahtlevat hoiakut):

*Ju närtsind lillad tolmukad, õis irdub varsti mulda,
mis hõõgus nagu laavamäed ja laulis õhtut hääd.*

***Jääb surmast mõru väike nupp, kes teab, et eal ei tulda
ta pärast seda aiateed, kus õitsid tulest pääd.***

*Tolm määrib sõrmed tumedaks. Pea pudeneb õis mulda,
sest norgund nagu rukkivihk on põuas lõdvdad pääd.*

***Jääb mahlast pingu seemnenupp. Ei selle juurde tulda
uut avastama kevadet, kui mujal õite hääd.***

*Eks taevast kustu pilvelaid, tuul sasi musti puid
ja matusele homme ta ei unusta ehk tulla.*

*Siis palve loen ja risti teen, kuid laulvat ootan muid:
neid koolnud lilli mulla all, kel enam päev ei hulla...*

¹⁹ A. Hiob on iseloomustanud Masingu hoiakut: “Ka tema ise “ei tea õigupoolest midagi kindlat ega kindlalt”, vaid üksnes “vististi” või “ehk”” (Hiob 2000: 14).

Uku Masing: “/--/ sugrilane kahtleb alati, kas ta kogemused õigustaksid teda ütleva, et midagi on "armastus" (seepärast vähemalt mõtleb lisaks "peaaegu", "vist"); igermaan on veendunud termini kasutamise õigsuses ja kahtluse korral seletab, et termin teiste poolt või seni pole veel "tunnetatud" nii põhjalikult, kui tema nüüd on teinud seda. Sugrilasele on termin suurus, milleni ta ei jõua iial, mida ta ei "saa kätte", igermaani on termin käes nagu pidevalt muutuv ja muudetav loom”. (Masing 2003 (1968/1969): 160-161)

*Noalaeval ehatähtki ehk kaeb keset suuri puid,
kus istub surm kui kivist loom, kes elades ei hulla,
kui verenõudeks õied saan, -- kust võtan täita muid?*

Kuid minu peiedele tuul vist vaevalt viitsib tulla.

30. VI 35

(„Talimoon“ I, lk. 142)

Korduste-vahelisi semantilisi suhteid aitab ära tunda korduvate lausungite sarnane süntaktika. *Mitte-tulemise* motiivi tunderõhulisust suurendab veelgi anžambmaani kasutamine ühenduses spondeusega.

Korduse kõrval on teksti semantika tunnetuslikke aspekte fokuseerivas rollis veel võrdlussõnad (*nagu*), mis käituvad tekstis põhimõtteliselt sarnaselt anžambmaaniga. Anžambmaani kasutamine on Masingu luuletustes üldse väga levinud süžeed edasiarendav tehniline võte. Anžambmaan loob tekstis ka sidusust korduste vahel.

„Talimoon“ I on üks Masingu vormivirtuoossemaid luuletusi üldse. See on kirjutatud eeleegilises aleksandriinis ja kuuik-jambis, mida iseloomustab liitkaträän ja kindlaks määratud sõnade järjekord värsi lõpus (1-4-3-2). Värsiread jagunevad tsesuuri varal poolvärssideks, mis omakorda muudab teksti intonatsiooni tõusvaks värsirea esimeses pooles ja langevaks (vaibuvaks) teises pooles.

Tekstuaalse „mina“ tunnetuslikku intensiivsust värsireas on ühildatud selle jagunemisega poolvärssideks, kus esimene pool märgib intensiivsuse kasvu ja teine vaibumist. Värsiridade semantikas avaldub see esimese poolvärsi mõtte korduses teises poolvärsis. Lugemise on see tajutav nt. intonatsiooni tõusus ja languses, mis meenutab ka sisse-välja hingamise rütmi.

Tekstuaalse „mina“ vaatepunkt tunnetuse intensiivsuse suunajana on määratud kujundite metonüümilisusega: lilli (s.o talimoone) on nimetatud: *lillad tolmukad, õis, väike nupp*. Tunnetav „mina“ on väljendatud ainsa kehalise metafoori *sõrmed* kaudu.

Alter iseloomustab piibli luulet **intensiivistava või narratiivse arengu kaudu värsirea sees, mis tähendab selle “horisontaalse” liikumise projektsiooni allapoole “vertikaalse” fokuseeriva liikumise kaudu järgnevates ridades või läbi kogu poemi.** (Alter 1987: 620)

Kordus kui tunnetuslik vahend teksti tähenduste intensiivistajana toob siin esile teksti kogu selle semantilises tervikus ja tühistab seeläbi üksikute sõnade tähenduse.

Korduse kaudu avanevad tekstis seega sõna sekundaarsed tähendused, mis esmapilgul varjujäävatena võivad lugejale olla isegi ootamatud. (vt. Lotman 2006 (1970): 205)

Vahelepõikena olgu lisatud Jüri Talveti arutus Juhan Liivi intiimsest loodustunnetusest luuletuses “Lumehelbeke”. Selle Liivi ilmselt kõige tuntuma luuleteksti haprus ja õrnus peitub värsikordustes “tasa, tasa”, mis “saavutavad samasuguse efekti nagu Edgar Allan Poe’l kuulsas luuletuses “Kaaren”. Korduse enda tähendus muutub, olenevalt luuletuse kulgemisest. Alguses on see objekti (lumehelbe) liikumise kirjeldus, seejärel kannab luuletaja korduse objekti endasse: lumehelbes kõneleb!” (Talvet 2007: 23) Liivi minimalistlike värsikorduste kaudu on ehk mõistetavamad ka Masingu värsikordused.

Intensiivsuse ja intonatsiooni muutumine teksti semantikas on seotud tunnetava „mina“ vaatepunkti vahetamisega, mis lüürilises 1. stroofis avaneb nimisõnade, adjektiivide ja verbide kõrvutamisel. „Mina“ on siin eelkõige *vaatleja, nägija*, kirjeldades tajuimpulssi *vaatleja* („mina“) ja *vaadeldava* (õied) vaatepunktist. Tekstuaalset „mina“ võib vaadelda ka kui rändajat, teelolijat; tema „vaateväli“ on pidevas muutumises. Põhimõtteliselt avaneb selles ka „mina“-„sina“ suhe luuletuses:

närtsind lillad tolmukad – irdub õis;

hõõgus – laulis

määrrib sõrmed – pudeneb õis

norgund – lõdvad

Eepilisusele ja järgnevusele ülesehitatud 2. stroofis avaldub „mina“ vaatepunkti vahetamises ka teksti dünaamika: „mina“ liigub taeva ja maa vahel. Vaatepunkti selgitamiseks tuleb metafoore vaadelda lausungi tasandil ja katraänide vahel:

Eks taevast kustu pilvelaid, tuul sasi musti puid...

Noalaeval ehatähtki ehk kaeb keset suuri puid...

2. stroofis toimub veel üks nihkumine vaatepunktis. – Umbisikuline kõne muutub otsekõneks, mis osutab tekstuaalse „mina“ vaatepunkti muutusele tunnetusaktis, *koolnud lilled* asetamisele *vaatleja* positsiooni. Protsessi maagilisuse suurendab veelgi „mina“ lausungi eufemistlikkus (*laulvat ootan muid*):

Siis palve loen ja risti teen, kuid laulvat ootan muid:

neid koolnud lilli mulla all, kel enam päev ei hulla...

Tekstuaalne „mina“ on nüüd ka ise *vaadeldav*:

kui verenõudeks õied saan, -- kust võtan täita muid?

Kuid minu peiedele tuul vist vaevalt viitsib tulla.

Nihked tunnetusprotsessis mõjutavad seega tekstuaalse „mina“ kõneakti pöördumist kogu teksti hõlmavaks kõneaktiks. Lugeja seisukohast on siis „Talimooni“ I lugemine samal ajal ka osalemine sakraalses kõneaktis, palve lugemine.

Sarnast nihet vaatepunktis on kasutatud ka luuletustes „Peonia“ II ja „Kukekannus“.

4.2.2. Kordus ja teksti ülesehituse tunnetuslikud kvaliteedid. Semantiline parallelism

UTJ III osas “Leinates lahtuvat udu” leidub 3-osalise luuletustetsükkel „Helmile“. Tsükli esimene luuletus on Uku Masingu pöördumine 14-aastaselt surnud kasuõe poole ja on ülesehitatud ballaadilise kaebelauluna.

Esmapilgul tundub, et tekstis on eeskätt tähelepanu pööratud vormi- ja rütmipuhtusele, riimi ja värsimöödu korrapärane vaheldumine loob stroofidevahelist ekvivalentsust.²⁰ Tsükli I osa on kirjutatud sekstettides riimiskeemiga *abbacc*, mis II osas kahaneb kvintetiks riimiga *abbac* ja III osaga hääbub *abba* riimiga katräniks. Tsükli I luuletuses on värsiridade rütmiskeem stroofides ühilduv riimiga: *a*-riimiga on seotud nelik-anapest, *b*- ja *c*- riimiga on seotud kuuik-daktül, mis määravad luuletuse tempo ja intonatsiooni.

Luuletuse ülesehituse esmasel vaatlusel on tähelepanuväärne lausungi *Oh, kas Sa mäletad veel...* kordumine iga stroofi lõpus. See on palvevormel, mis peatab teksti narratiivse lineaarse arengu ja asetab selle sakraalsesse aegruumi.²¹ **Palvevormeli kordamine on siin teksti ülesehituse tunnetuslikele aspektidele osutavas funktsioonis.**

*Kas nyd, Helmi, kuskilt kaema appi saad tulla,
kui Sa veel pisutki tead Ali Baabast ja seesami juttu
mäletad kingsepp Maruufi, ta õnnetut pagemisruttu
õela moori eest või Aladdiini leidis kes kullakese
kõrbede tagant? Oh, kas Sa mäletad veel,
tydruk väike nyd jäädaval sinisel teel?*

*Ytle ette mulle, kuidas lugu võin muuta,
nii et ta Sinule meeldib, sest Sind ju ei takista vidu*

20 Teksti erinev rütmistatus ja sellega koos ka teksti muutuv intonatsioon tuleb esile Masingu luule häälega lugemisel. Kui meenutada Masingu kirjutist oma loomingu kohta 27. XII 1931 ”Mõningaid teoreetilisi refleksioone luule kohta...”, kus ta arutles rütmi ja rütmivahelduse ning kõla rolli üle, siis see tekst võiks olla ka UTJ luule põhialuste kajastus. “[Ühes värsireas – K.K.] peab olema tõus ja mõõn, teine rida ytleb sedasama aga kas teistsuguse tõusu ja mõõna asetisega või teistsuguse musikaalse kõlaga.” (Runnel 1988:6)

²¹ Sama võtet kasutab Masing ka nt. luuletuses “Igale usklikule”, kus jutustava lause *Ja ukse all elas valge nirk* varieeruv kordamine läbi teksti eepilise arengu astendab selle allegooriliselt.

*ega saa tolmata uimaseks haiguse näljane idu,
pime, milles uhkeid tähekiiri uskuda suuta
võimatu tundub. **Oh, kui Sa mäletaks veel,
et ma puhusin juttu Su õitseval teel!***

*Õelda kui ma oskaks, mida mõtlema peaksid,
yhegi sõna sest kõigest, mis otsegu rändlinnu tiivad
tiireldes Sinu siit maailmast jällegi maailma viivad,
siis ehk õigest väravast Sa aeda hiilida teaksid
keerisest pääsnult. **Oh, kas Sa mäletad veel,
kuidas siili me matsime rohtunud teel?***

*Niineõite pyha! Läänud paljugi meelest
väikese sydame tavadest ajal, mil olid Sa ise,
veel mitte võõraste soovitult väetäpi kaarduma vise,
nagu teised enne Sind. Ent, kui Sa tõuseksid neelest
lõhnava puuna, **kas Sa siis mäletaks veel,
kuidas võidu me jooksimel kodusel teel?***

*Väga pyydsid vanaks juba, mõttedki peitsid,
tunnetest mida siis, soovidest? Kes aga paiskas
kasukad vahel Sult, ennast et kuulama raiskas
muinasjutuks taas see, kelle päevadest heitsid
nägema ulmi. **Oh, kas Sa mäletad veel,
mitut lugu siis mõtlesid pimedal teel?***

*Mis Su viisid ähma? Oh, kas siiski mu soovid:
ootaks et keegi mind tulevat? Kas siis sääl lootus ei veere,
taevasse jääda võib ahas ja rohekalt naeratav meere
nooleks selle saare poole, kuhu tynuses loovid
päarani purji. **Iial kas mäletad veel:
nägin esmalt Sind viimasel mallisal teel?***

(kirjutatud ilmselt detsembris 1943, Helmi surma järel)

(„Helmile“ I, lk. 198-199)

Palvevormeleid iga stroofi lõpus iseloomustab sarnasus süntaktiliselt, samuti rütmi- ja riimiskeemis. Samas on üks lauseliige igas lausungis erinev, mis tekitab stroofide vahel teatava opositsioonilisuse ja kaotab ka ekvivalentsus-seose. Lausungites varieeruvad sõnad on omavahel vastavuses süntaktilise asendi kaudu värsireas:

*Oh, kas Sa mäletad veel, / tydruk väike nyyd **jäädaval sinisel teel?***

*Oh, kui Sa mäletaks veel, / et ma puhusin juttu **Su õitseval teel!***

*Oh, kas Sa mäletad veel, / kuidas siili me matsime **rohtunud teel?***

*kas Sa siis mäletaks veel, / kuidas võidu me jooksime **kodusel teel?***

*Oh, kas Sa mäletad veel, / mitut lugu siis mõtlesid **pimedal teel?***

*Iial kas mäletad veel: / nägin esmalt Sind **viimasel mallisal teel?***

Süntaktiline parallelism nii stroofiti kui värsiti, lisaks ühilduvus rütmi- ja riimiskeemis loob niisiis nende sõnade vastastikuse semantilise suhestatuse. Sisuliselt sama kohtasime juba ka luuletuse “Talimoon” I juures. Nii “Talimoonis” I kui ka käesolevas palas „Helmile“ I palvevormelite süntaktiline kordumine ja sellega kaasnev sõnade variatiivsus tähendab seega **semantilist parallelismi**.

Kui eelnevalt näitasin Masingu luule poeetikat ülesehitava vormivõttena kordust, siis see luule üldiseks struktuuriliseks aluseks peetav tunnus saab **isikupärased jooned Masingu luules just semantilise parallelismi kaudu**. Semantiline ehk tähenduse parallelism on sageli ühenduses rütmistatud rõhkude tasakaalustatud arvuga värsiridade vahel, mõnikord ka värsiridade süntaktilise ehitusega. Heebrea e. piibli luulele omast semantilist parallelismi iseloomustabki semantika, süntaksi ja iktuste arvu (rütmi) esinemine kombineeritult paralleelvärssides või ka kõik koos. (vt. lähemalt: Ross 1996: 12; Alter 1987: 612) “Nõnda moodustab rütmistruktuur mingi sekundaarse sünonüümia, see sünonüümia aga konstrueerib erilise denotaatide maailma.” (Lotman 2006: 201)

Juri Lotman lähtub värsivormi sünnipärastest omadustest, mis asetavad tähenduselt erinevad sõnad maksimaalselt ekvivalentsesse asendisse. “Kasutades ekvivalentsuse kõiki liike: rütmilist, fonoloogilist, grammatilist, süntaktilist, valmistab poeetiline struktuur ette teksti tajumist kui osade vastastikuse ekvivalentsuse seaduse järgi ülesehitatud isegi sel juhul, kui seda ei ole olemasolevas struktuuris selgelt väljendatud (domineerib „miinus-struktuur“).” Seetõttu ei saa Lotmani järgi eristada poeetilises tekstis ka sõna kui eraldi semantilist üksust. (Lotman 2006: 280-281)

Lotman lähtub paralleelismi käsitlemisel Roman Jakobsonist ja vaatleb luules eelkõige kui sõna suhet teiste sõnadega, mis on sõnade konteksti sidumise mehhanism luules samavõrra kui loomulikus keeles grammatiline mehhanism. (Lotman 2006: 281; Jakobson 1981: 98-135) Lisaks sellele paralleelism ei konstateeri mitte ainult sõnadevahelisi leksikaalseid ja semantilisi seoseid, vaid ka nende seoste intensiivsust, mis iseloomustab elemendi seostatuse astet struktuuris. (Lotman 2006: 283)

Semantiline paralleelism on üks keskseid ja ka kõige kergemini äratuntavaid fenomene eesti regilauluski. Niisamuti on see ülesehitav vormiprintsiip heebrea luules. R. Alter on defineerinud semantilise paralleelismi olemust heebrea ehk piibli luules: „iga uuestiväitmine on uus väide, aga kuna alateadlik või intuiitiivne poeetilise paralleelismi kunst on lisaks poeetilisele argumendile ilmselgelt ka osavärsi kordus -- intensiivistades, eritledes, täiendades, kvalifitseerides, kontrasteerides -- ja nõnda arendades iga osavärsi semantilist materjali nähtavalt seda ka korrates.“ (*Minu tõlge.* – K.K. Alter 1981: 97) **Masingule oligi rütmivahelduse eesmärk vabastada sõnatähendused abstraktsest esteetilisest mõõtmest ja asetada konkreetsele alusele, avada sõnas keele sakraalne aluspõhi.** Sel viisil saab sõnast sündmus, “sõna on asi” ja “sama sõnaga võib siis asja näidata mitmest küljest asetades ta igakord isesugusesse rütmilisse skeemi.“ (Runnel 1988: 6)²²

Variatiivsuse kaudu taotles Masing väljenduse täpsust, mille on tema luules ära tundnud ka sõber Karl Ristikivi: “Masing ei ole nimelt sama lakooniline kui teised arbujad. Just kordamistes, variatsioonides, võrdpiltide üksteise otsa lükkimises seisabki ta luule eriline võlu.” (Ristikivi 1973: 306)

Alter ütleb, et suurim komistuskivi on seostada paralleelismi üksnes sünonüümiaga, mis väljendab sama asja kahe erineva sõnaga. Sünonüümse tähendusese asemel on

²² Kindlust rütmivariatsioonideks sai noor luuletaja ilmselt E. A. Poe loomingust, samal aastal oli Ants Orase tõlkes eesti keeles ilmunud ka Poe “Valik luuletisi ja essee „Kaarna“ tekkimisest”. (E. A. Poe; tõlkinud [ja eessõna:] Ants Oras. Tartus: Eesti Kirjanduse Selts, 1931.)

piiblikuules palju enam levinud paralleelsetes värsiridades idee fokuseerimine ja kasvamine (astendamise) eritledes ideid, kujundeid, tegevusi, teemasid ühest värsist teise. (Alter 1987: 615)

Niisamuti siinses näites, luuletuses „Helmile“ I: palvevormelite rütmistatus ja ühine riimiskeem eristab need muust tekstist (narratiivist), samas tuleb just seeläbi esile nende varieeruvus üksiksõnades. Kordumises tajume üksiksõnade vastastikust semantilist ühisosa ehk semantilist paralleelsust. J. Lotmani järgi võib neid sõnu kui kui tähenduslikult iseseisvaid üksusi nimetada **arhiseemideks**, mis osutavad palvevormelite semantilisele ühisosale ja toovad samaaegselt esile nende tekstivälise semantilise spetsiifika. Seega muutub tähenduslikuks ka sõna grammatiline külg, mis väljaspool poetilist kõneakti, loomulikus keeles ei ilmne. (Lotman 2006: 247-248, 286, 288) R. Alter kasutab arhiseemide asemel **võtmesõnade** terminit, mis loovad formaalse lisastruktuuri jutustuses. (Alter 1981: 94)

Lotman lisab, et “arhiseem ei esine tekstis vahetult. Ta tekib konstruktina sõnade (mõistete) baasil, mis moodustavad semantiliste opositsioonide kimpe, viimased esinevad aga tema suhtes invariantidena.”. (Lotman 2006: 248) **See tähendab lugeja tähelepanu fokuseerimist kordamisel mitte enam üksiksõnale, vaid tähendusele kogu teksti taga.** Kordamise selline funktsioon on tuntud juba piiblipoeemides tekstiosa või väikeste jutustavate lõikude esiletõstmiseks pikemast eepilisest osast. (Alter 1987: 612)

Alteri ja Lotmani käsitlused poetilise teksti struktuuri funktsionaalsusest ja tähenduslikust ambivalentisusest haakuvad ka J. M. Soskice'i käsitlusega metafoori semantilisest kahetisusest religioosses kõneaktis (vt. Soskice 1987: 45-49), kus metafoori (arhiseemi, võtmesõna) tähenduse mõistmisel on selle “esitusviis”, keeleline vorm vaid üks osa semantikast, teise poole moodustab “teema”, tekstivälise kõrval ka kõik keeleväline, tunnetuslik element, millele metafoor viitab.

Tee-metafoori varieeruvate epiteetide kaudu omandavad stroofid abstraktsema ja üldisema tähenduse. Varieeruvate epiteetide tähendusväljade lõikumisest moodustub kõnealuse luuleteksti semantiline struktuur. Luuletuse terviktähendus kujuneb nõnda hoopis teistsugune, kui on see näiteks iga üksiku stroofi puhul, mida antud arhiseem võimendab või fokuseerib. (vt. Lotman 2006: 254) *Tee*-metafoori täiendavad epiteetid on omavahel disjunktiivses või analoogia-seoses, mis neid nende erinevuses võrdsustab, muudab üksteise suhtes (ja ka stroofide-tasandil) ekvivalentseiks, kuid ei

võrdsusta. Iga epiteet säilitab siiski oma semantilise ümbruse ja subjektiivse sisu. (vt. Lotman 2006: 256):

jäädaval sinisel teel – viimasel mallisal teel;

õitseval teel – pimedal teel;

rohtunud teel – kodusel teel.

Jaan Kaplinski on uurinud disjunktiivset seost eesti regilaulus, kirjeldades sõnadevahelist kõrvususe või võrdsuse-suhet alatise disjunktiivsuse, *või*-seose kaudu, millega rahvalaul säilitas „vajaliku abstraktsuse ja määramatuse, jäädes ometi maksimaalselt konkreetseks“. (Kaplinski 1998 (1972): 212) Kui rahvalaulus loendatakse konkreetseid mõisteid, siis seeläbi „piiritletakse tähendusi, millel eksplitsiitsemat või lühemat väljendust vahel polegi“, paralleelsetes värsiridades luuakse nagu paralleelsete „liikmete kujutus üksteisel“. (Kaplinski 1998 (1972): 213) Liikmete vastavusse-asetus või „kujutus üksteisel“ on siin sisuliselt **ühe elemendi projektsioon teise**. Paralleelismist saab seeläbi suurepärase „sideaine“ kogu tekstistruktuuri kooshoidmisel.

Kordust ja semantilist paralleelismi tunnetusprotsessile osutavate fenomenidena vaadeldes võib neid iseloomustada – ühe Masingu luules sagedamini kasutatud ajamääruse ja luuletuste sagedase algussõna *nyyd* („siinolemise“ või „kohalolemise“ tähenduses) eeskujul -- kui Masingu luule **nüüd-poeetika** elemente. Masingu luule *olevikulisus*, metafoorselt *nüüd*-poeetika kehtestamine 1935. aastast eristab ka Masingu luuletusi varasemast loomingust aastani 1934 (kaasaarvatult), kus on valdavad minevikulised nägemusrännakud kosmogooniliste jumaluste juurde. *Nüüd* viitab ka arhailisele aegruumilisele mõtteviisile.

Tähenduste analoogia-seos ongi nõnda paralleelism, mida ei või segamini ajada identsusega. Võrdsustatud ei ole üksnes epiteedid lausungis, vaid lausungi kõik liikmed:

tydruk väike – nägin esmalt Sind;

ma puhusin juttu – mitut lugu siis mõtlesid;

kuidas siili me matsime – kuidas võidu me jookstime.

Seeläbi avanevad lausungite sisemised semantilised seosed. Süntaktiline ja rütmiline paralleelism toob nähtavale subjekti-objekti grammatilise suhestatuse ehk “mina” suhte “Sinaga”, mida grammatilise 1. isiku abil emotsionaalselt värsiridades järjest intensiivistatakse asendades “mina” vormiga “meie”.

Nii Lotman kui Kaplinski jõuavad oma mõttekäikudes teatava mõtlemismudeli mikrokosmose või maailmapildi peegelduse kinnitamiseni grammatiliste kategooriate relatsioonisuhteis. (vt. Lotman 2006: 277; Kaplinski 1998 (1972): 220) Lotman konstateerib: “On selge, kui ekslik on taandada luule spetsiifika kujundlikkusele, jättes kõrvale selle, millest poeet oma maailmamudeli konstrueerib.” (vt. Lotman 2006: 277)

Semantilist kordust või parallelismi Masingu luules võime leida ka eelnevalt esitatud näite-luuletuses „Manda d’Hajje“: *Ja pilvele pääd panna kotkas ei saa / ega tuulele kasvada sammal*, mida toetab ka värsiridade süntaktiline paralleelsus, küll elliptilisusega verbide osas. Antud tekstinäites eristab 2 tekstiosa algusriidadega „*Ah, ära palu...*“ ja „*Siiski ei maga...*“ muust tekstist korrastatud rütm. Teine osa on esimese mõtte kordus just korrastatud iktuste arvu alusel. Sarnaselt seovad semantiliselt 2 tekstiosa ühte lõppriimid *näo-sao; hää-l-pääl*. Luuletuse lõpetab algusmotiivi kordus, mida rõhutab just semantiline parallelism pööratud sõnajärjega üherealises värsis (ja on ka ühenduses süntaktilise parallelismiga): *Ei ytle ise, uskuda ei taha kuidagi seda*, parallelismi on kasutatud ka algses versioonis: *Ei usu, ega tunnista taha ma seda...*. Arvestades kõnealuse tekstiosa („*Siiski ei maga...*“) puudumist algses versioonis, on võimalik, et Masing redigeeris luuletuse teksti selle loomisajast hiljem, UTJ luulekogu käsikirja koostades.

4.3. Kordus ja parallelism kui Masingu luule poeetilised koodid

Nagu ülal märgitud, on semantiline parallelism sageli ühilduv luule rütmilisusega, rõhkude arvuga värsiridade vahel ja värsiridade süntaktikaga. Selles avaldub ka **kordamise kui tehnika vastavus tunnetusprotsessile**, ekstaatilisele seisundile, religioossele suhtlemisviisile. Poeetiliste elementide semantilisi seoseid intensiivistab veelgi rõhulise värsisüsteemi kasutamine. Kuid üks oli üks Masingu loominguulisi juhtmõtteidki: „Sama nähte vaatlemine ja sõnastamine võimalikult paljudelt külgedelt, teisi sõnu, tema kataloogimine väga mitmel kombel on ainus tee avardada oma tunnetust.“ (Masing 1995 (1940?): 147) **Tähenduste intensiivistamine läbi korduste rütmi ja süntaksi varal rõhutab Masingu luule keskendatust tunnetusprotsessile.**

Järgnevas näites, vabavärsilises luuletuses „Taanduja palve“²³ on semantiline parallelism nähtav juba kahe stroofi avaridadest *Kui oleks keegi nii kerge nagu pudenev lumi -- Kui oleks keegi nii rõõmus nagu pudenev lumi*, mis suunab pilgu märkama luuletuse kogu teksti rajanemist kordusel ja semantilisele parallelismil:

*Kui oleks keegi nii kerge nagu pudenev lumi,
sama lihtsalt laseks enda lahti
tarkuse kyljest, millel on oksad ja okkad
ning kahvatu jumi,
siis ma vist paluksin päevad ja ööd
nagu nälgiv lind,
et SA juhataksid minu ta juurde,
sest igavesti SINA ju luhtad ning lokkad,
teeliste Jumal,
yle maa.
Ja ma tean, et SA kuuleksid mind,
kasvõi õhtul, mil pole mu lambis teps tahti,
kui kulunud katki on kõik mu valged vööd,
igavik raiub teisiti astjale uurde.*

²³ See tekst oli luulekogu UTJ 1974. aasta esmatrüki avaluuletuseks.

*Kui oleks keegi nii rõõmus nagu pudenev lumi,
 tasahilju vajuks kartva ellu
 paitama teda, varaks kel tydimust, hirme
 ning tapetu jumi,
 siis ta vist veeretaks SINULE teed,
 kõnniks lauldes end,
usuks: hästi loodud kõik on SU taevas
ja mustas öös, mil kirdetuul sajatab kirme
ehatähe kumal
yle maa.
 Ah, mis sest, et SA olid mu vend,-
 sellist pole ju. Kuhu ma joosta võiks pellu,
 kui pakuvad koormat ja nukrust kõikjal need,
 kellele haua synd juba sygava kaevas.*

29. III 37

(“Taanduja palve”, lk. 113)

Selles tekstis on lõpuni viidud semantika ühildamine nii rütmi- kui riimiskeemis nii värsiridades kui stroofide vahel. Sarnast semantika seost rütmi- ja riimivaheldustega võime kohata ka luulekogu II tsükli „Teekonnal sydamesse“ luuletustes „Jasmiin“ I ja „Peonia“ II.

Näiteks palvevormeli *et SA juhataksid minu ta juurde, / sest igavesti SINA ju luhtad ning lokkad, / teeliste Jumal, / yle maa* rütmiskeem kordub samas positsioonis värsiridades ka II stroofis, niisamuti riimiskeem.

Luuletuse üldist rütmiskeemi iseloomustab daktüli- ja anapestilaadne värsimõõt. Rütmivaheldused (4+2) värsiridade järgnevuses märgivad teksti erinevat intonatsiooni ehk Masingu sõnastuses „tõusu ja mõõna“, millest on võimalik aimu saada teksti häälega lugedes. Rütmi varieerimine märgib temaatiliselt eepilist ja lüürilist elementi tekstis. Lüürilises tuleb nähtavale ka jutustamistehnika seos taju intensiivsusega (ekstaatilisusega). Laulvat intonatsiooni toetab alliteratsioon või assonants, mida on samuti mõlemas stroofis veelgi rõhutatud riimi abil: *lihtsalt laseks enda lahti; on oksad ja okkad; luhtad ning lokkad, kirdetuul sajatab kirme*. Sõnade semantikat intensiivistab veelgi siire. Keele kõikide tasandite elemendid, hääliku-, sõna- ja

lausetasandil mõjutavad siin teksti ülesehitust. Sarnase iseloomuga, alliteratsiooni ja assonantsiga põimitud rütmivaheldust võib leida nt ka luuletustes „Tulbid“ ja „Toomingas“ I, „Tõlvikliilia“.

Semantilist parallelismi kohtame siin juba häälikukordustes, mis ühtivad rõhu mõlemat stroofi lõpetavates värsiridades suhestades need lausungid semantiliselt ja rõhutades nende vahelisi tähenduslikke suhteid, ekstaatilisust:

1. *kui kulunud katki on kõik mu valged vööd,
igavik raiub teisiti astjale uurde.*
2. *kui pakuvad koormat ja nukrust kõikjal need,
kellele hāua synd juba sygava kaevas.*

R. Alter kirjeldab kordusse kätketud maagilist verbaalset jõudu kui erilist kombinatsiooni sõnalisest kergusest ja dramaatilisest jõust. (vt. ka Alter 1981: 91) Kordused hääliku-, sõna-, lausetasandil ja ka rütmi- ja riimi varieerimine intensiivistab niisiis tekstielementide semantilist koormust. See on sama, kui Masing kirjeldab luuletuste lugemist enese ette “poolvaljusti ja pikkamisi (umbes kirjutamise tempos)“, mis elustab algimpulsse andnud „Nägemise hetked“. (Masing 1998: 384). Kasvab sõna maagiline emotsioone-äratav jõud, mis toimib mõlema-poolselt, nii teksti autori kui lugeja suhtes. Teksti loomise tunnetuslik protsess ei erine põhimõtteliselt selle vastuvõtmise protsessist: „Riskantseid figuure ja kombinatsioone ei loo ta mitte selleks, et „katsetada“, vaid selleks, et pikendada ja nüansseerida oma ekstaatilist inspiratsiooni. Lugejalt oodatakse siin just samasugust suhet, ekstaatilist ja inspireeritud kaasaelamist, täielikku imendumist Masingu luule maagiasse.“ (Krull 2001) Mõttekäigu lõpetuseks rõhutab Hasso Krull **tavapärase ilukirjandusliku lugemismudeli kehtimatust**: „Tekst kui vahend tuleb unustada.“ (Samas.)

Masing on nimetanud mõtete-paralleelsust ja mõtte kordamist selle varieerimise kaudu eestlastele ülepea omaseks, rahvuslikku mentaliteeti iseloomustavaks nähtuseks: „Eestlasele tundub omane alliteratsioon ja pikad ymberytlemised parallelismidega.“ Ka luuletaja olemuse seob ta otsesõnu rahvusliku mentaliteediga, öeldes, et „see ei sõltu „rahvahingest“, vaid keelest ja selle keele tavadest“. (Masing 1998 (1982): 375) Rütmivahelduste kognitiivne alus Masingu järgi on sama inimese „olemisega“ – see rajaneb kogemuste mitmekesisusel, millest sõltub kogu inimese tunnetusvõime, sealhulgas tähelepanuvõime, elu intensiivsus. Sest “esemed/nähted

(nende seas ka „mina“) ei ole iial tunnetatavad täpselt, nimetatavad ega kirjeldatavad, vaid ainult vihjatavad mistahes aspektilt ehk kyljelt.“ (Masing 1998 (1982): 375) Oluline on nii nende fenomenide või „realsuse segmentatsioonide“ arvukus kui ka kasutusväärtus, sest need määravad inimese suhtumise ümbruskonda (loodusesse, ühiskonda). (Vt. Masing 2003 (1968/1969): 49) Masing mõistab parallelismi seega **inimese mõtlemise ja kognitiivsuse üldise alustrajava mehhanismina.**

Kordust kui tunnetuslikult intensiivistavat võtet on „Taanduja palves“ rakendatud stroofide tasandil, mis saab nähtavaks võrdluse *kerge nagu pudenev lumi* intensiivistamise varal mõlemas stroofis. Narratiivne liikumine astendab semantiliselt tekstuaalse „mina“, mis toob kaasa nihke vastanduses „mina“-„tema“. „Mina“ on asetunud 2. stroofis „tema“ suhtes metatasandile, allegooriliselt 'taanduja' rolli, teisisõnu „SINA“ (Jumala) kõrvale.

„Mina“ ekstaatilisus avaldub ilmekalt eepilises, semantiliselt paralleelses värsinelikus mõlema stroofi lõpus:

1. *Ja ma tean, et SA kuuleksid mind*
2. *Ah, mis sest, et SA olid mu vend*

Muutusi „mina“-tema“ suhtes illustreerib 1. stroofis esitatud palvevormeli allegooriline kordumine 2. stroofis:

1. *et SA juhataksid minu ta juurde, / sest igavesti SINA ju luhtad ning lokkad, / teeliste Jumal, / yle maa.*
2. *usuks: hästi loodud kõik on SU taevas / ja mustas öös, mil kirdetuul sajatab kirme / ehatähe kumal / yle maa.*

Muutused „mina“-tema“ suhtes suunavad tähelepanu troopide tähenduse perifrastilisele, allegoorilisele või eufemistlikule küljele. Nende troopide tähendus selgub aga ainult läbi tunnetusakti.

Kui 1. stroofis on tekstuaalne „mina“ subjektiivne ja suhe ümbritsevaga rajaneb metafoorsetel seostel – *siis ma vist paluksin päevad ja ööd / nagu nälgiv lind* –, siis 2. stroofis osaleb „mina“ tunnetusprotsessis olles varjunud *lume* metafoori, mis rajaneb metonüümilistel tähendusseostel. 2. stroofi troopide metonüümilisus (*lume-lisus* ja palvetamise *laulmisega* seostamine) on nähtav ja tajutav võrdlustes 1. stroofi lausungitega:

1. *sama lihtsalt laseks enda lahti / tarkuse kyljest*
2. *tasahilju vajuks kartva ellu / paitama teda*

1. *siis ma vist paluksin päevad ja ööd / nagu nälgiv lind*
2. *siis ta vist veeretaks SINULE teed, / kõnniks lauldes end*

Esitatud näidetes kohtame värsisisesest semantilist parallelismi, mis luuakse metonüümia baasil: *lume vajumist* tajume siin põhimõtteliselt *paitamise* sünonüümina, niisamuti tähendab *veeretamine* eesti rahvalauludes *laulmist* (*veeretaja* = *laulja*).

Jaan Undusk on rõhutanud semantilises parallelismis esile tulevat keele sakraalset kihistust ja iseloomustanud seda kui **maagilist tekstiloome mehhanismi ning usundilise maailmataju väljendust**. Undusk osutab eesti rahvalaulude parallelismile kui otsesele arhailise usundi sõnamaagia ühele avaldusviisile. (Undusk 2001: 110)

Ballaadi-žanri poeetilist aegruumi kirjeldades on Arne Merilai samuti oluliseks pidanud teksti esteetika kõrval tähelepanu pöörata ka poeetika tunnetuslikule rollile. Ballaadi ajasüsteeme eritledes on Merilai muuhulgas eristanud *parallelismi sisaldavat ajasüsteemi*, kus “üht ja sama alasündmust või episoodi võidakse kergelt muudetuna, teise aspekti alt või alternatiivse sündmusena uuesti esitada, ilma et aeg sel juhul nähtavalt areneks”. Merilai lisab, et kui seda lihtsalt kordusena vaadelda, “läheb kaotsi muistne ajatunnetus, millele parallelism näib osutavat”. Sellest aspektist lähtuvalt “gradatsioonide mõiste ei sisalda tingimata ajalise järgnevuse ideed, vaid võib niisama hästi esindada samaaegsust.” (Merilai 1996: 18-19) Sarnast, arhailisest mõtteviisist kantud poeetilise ajatunnetuse ilmekamaid näiteid on loitsuline tekst “Talimoon” II, samuti luuletus “Reri”, millest näide:

*Aga vahel ehk mõne linnu vidin,
 tuulduvais heledais lehtedes valgusevärin,
 paitav rahu ehk kuuskede salga all,
 samm tantsisklev pilve ylal
 või mõni võõras ja kõlav sõna
 tundub ammugi ununend uni,
 Su õitsev nimi.*

(“Reri”, lk. 94-95)

“Maagiline vormel on usutunnistus millegi igikohalolekust ruumis /---/.” (Undusk

1998:93) Luuletus „Reri“ on autoril dateerimata, mis on omamoodi sümboolne antud kontekstis. Sarnaselt lausub Masing:

*Ei, nad polnud sääl,
kus õite surres synnivad uued,
närtsind lehe asemel kasvab sada teist,*

4. V. 34

(“Tulbid”, lk. 133)

või meelekerguses lauldes:

*rõõmsaks vajun nagu samblas õitsev kalju,
pilgud loovad sinisemaks õhtutaeva,
kirdetuul mu ymber iilitse ei valju,
nagu õielt lehed nopin endalt vaeva.*

2. VI 36

(“Goesti Poetoe Aloes”, lk. 104)

või tänapalves:

*ning õite jahe valgus tihedamalt mataks
neil sammaldunud oksad kõrge päikse tuelles
ja haprad linnulaulud pehmed kased kataks
aohämarusil soojest tuulist naeruhulles.*

16. V 40,

(“Kylmavõetud puud”, lk. 160)

Eesti muinasusundi uurija Aino Laagus on pidanud tõenäoliseks, et “kordused olid vahend käitumise iseloomu paremaks esiletoomiseks“. (Laagus 1976: 33)

Kui rahvalaulus lauldakse:

*Kuhu me lähme vastu ööda,
vastu ööda, vastu päeva,
vastu pilgesta pimedat?²⁴*

siis märgivad paralleelvärsid siin tegevuse kordust, kuid erinevas ajas. Tegevuse kordus arhailise usundi maailmas tähendas niisiis tavapärasest erinevat (eelloogilist) ruumimudelit, mis vabastab inimese talle harjumuspärasest (loogilisest)

²⁴ „Lähme kuud kuulama.“ (Harju-Jaani). – Ü. Tedre, V. Tormis, Uus regilaulik. SP Muusika 2007. Lk. 225.

toimimisviisist ja sellega ühenduses teiseneb ka inimese käitumismudel. See tähendab tunnetuses minalisusest vaba kontakti ümbritsevaga, kus asju tajutakse protsessis, sündmusena. (vt. ka Masing 2003: (1973-1974): 331)

Teisenenud aegruum kaotab ka vastandused *ülal-all ja öö-päev* nende sõnade keelelisest vormist olulisemaks muutub nende funktsioon lauses, ruumilised kvaliteedid, sest „vastandid on sellised teoreetilised järeldused, mis eksisteerivad ainult inimese mõtlemises võimalustena, kuid ei esine kuskil maailmas ega inimeste hulgas. Nad on alati antud koos ja pooltena tervikust.“. (Masing 2003 (1968/1969): 156jj) Masing iseloomustab eestlast vastukaaluks SAE mentaliteedile juhinduvat selliste sõnapaaride mõistmisel just nende habituaalsusest, erinevuse läbi omavahelisest suhestatusest, lahutamata neid vastanduvateks poolteks: „Sakslasele “der Hund” – “die Katze” on kuidagi opositsioon, eestlasele “kass – koer” pole vastandid, vaid tavaline paarik.“ (Masing 2003 (1968/1969): 157) Samal põhimõttel toimivad argikeeles ka levinud üldnimetustena *käed-jalad, õed-vennad, söök-jook*.

R. Alteri kinnitusel **puudub poeetilise süsteemi ja reaalsuse vaadete vahel üksühene vastavus, mis aga ei välista, et iseäralik poeetika võib julgustada või kindlustada iseäralikku reaalsuse orientatsiooni.** (Alter 1987: 619-620). Teksti struktuuris kajastuv poeetiline maailmanägemine virgutab meie taju teksti tähenduse vastuvõtuprotsessis ja empaatilise lugemisega kandub tekstiga edasi ka teatud mõtlemis- või suhtumisviis. Alter toob näiteks, et ka tavalugejale on piibli kui religioossete tekstide korpuse poeetilise vormi mõistmiseks vajalik hingeline osavõtlikkus muistsete heebrea poetide suhtes.

Läbi kordamise, mõttevariatsioonide muutub inimese ümbrusetaju „hulga udusemaks ja piiritumaks, kuid just selletõttu hulga valdavamaks ja tugevamaks. Sest, mida selgem ja mõistusele taibatavam on midagi, seda vähem tal on emotsiooneäratavat jõudu,“ ütleb Masing. Lisades samas, et see protsess on alateadlik, ja „pole jõupingutus vaid tuleb iseendast.“ (Masing 1993 (1934/1935): 94) „Kuna tegelikkust vaadeldakse voolavana, on nägijagi seal sees kindla määratluseta ”kanal” ning kogeb toimuvat vahetumalt ja kõneleb kuidagi iseeneslikult, poolkogemata /---/.“ (Sommer 2003b: 43) Sõnaloomingut arhailises kontekstis mõistab Undusk võrdväärseks teiste maagiliste toimingute hulgas, mis toimisid hingelise ülekande ehk projektsiooni printsiibil, kus „ei mõjustata mitte kausaalselt, põhjuse-tagajärje printsiibil, vaid hinge mingis teises füüsilises kehandis teistmoodi läbi elades“. (Undusk 2001: 114)

Samast vaatepunktist, eesti keeles ajalooliselt olemas, kuigi nüüdseks varjunud ja ununenud ning vähe loovat kasutamist leidnud sakraalsest kihistusest lähtudes kõneleb Lauri Sommer Masingu luule mentaalseid aluseid uurides **Masingu luulest kui keelest**. Sommer mõistab seda **poetilise kommunikatsioonivahendina, mis on tavakeele suhtes paradoksaalne** „levides“ meie tajukanaleid pidi ja vahendades terviktähendusi. Seepärast on ka semantiliste korduste tuumaks olevaid motiive ja kõnekujundeid Masingu tekstis hõlpsam tunnetada, kui sõnastada: „Ja nõnda on lugemine juba loomult visualiseerimisele lähedane loitsiv kõneakt.“ (Sommer 2003b: 46; vt. ka Sommer 2000: 903)

Vana Testamendi luulel oli küllap määrav mõju Masingu poetilise tunnetuse arengus. Arne Hiobi järgi pidas Masing tähtsaimateks just Vana Testamendi prohvetiraamatuid ning Iiobi, Koguja, Taanieli raamatuid ja osaliselt psalme. (Hiob 2000: 81) Masingut võib ehk kõrvutada piibli prohvetitega, kus nende kujutluste tunnetuslik intensiivsus tähendas kiiret taipamist. R. Alter näeb just selles heebrea luule iseäralikku aspekti, sest võimaldab prohvetinägemusi (ehk: tulevikunägemusi, visioone) vaadelda ka kui totaalset uut vaateviisi ajaloosündmustele. (Alter 1987: 622) Heebrea luulele omane kordamisele ja varieerimisele rajatud poetiline struktuur võis anda piibliprohvetitele tõukejõudu silmaringi avardamiseks ja nägemuste vaateteravuse suurendamiseks, arvab Alter. (Alter 1987: 623) Mare Kõiva seostab Masingu loomingut otseselt endisaegsete religioossete ekstaatikutega: „Masing ise on põhjalikumalt uurinud prohvet Maltsvetit ja tema nägemusi. Ma arvan, et mitmete ta luuletuste juured viivad ka nendesamade nägemuste nägijateni. Ja veelgi enam. On ta ju öelnud, et Valge Laev on saanud eesti hinge sümboliks ja ta ise on sealsamas „Vihmades...“ – oma esimeses luulekogus vihjanud sellele – kirjutanud luuletuse Valgest Laevast ja selle ootamisest. Me võime öelda – see kujund – see Valge Laeva ootamine – on eestlasi mitmel korral tabanud ja üks terve sõjajärgse aja inimesed ootasid otse aga ka metafoorses tähenduses Valget Laeva.“ (Kepp 2000)

Seega on kordus ja parallelism (ühenduses alliteratsiooniga) Masingu luule poetilised koodid või kommunikatiivsed märgid, mis osutavad Masingu luule keelelisusele. (Samas avaneb ka nende märkide metakeeleline funktsioon, mis aitab luuleteksti mõista ja ka tõlgendada.) **Värsiridade varieerumine, kordus, parallelism loob tavapärasest erineva kommunikatsioonimudeli, mis tuleb välja kõneliselt või suuliselt. Teksti tuleks vaadata siis kui keelt rituaalses kontekstis, dialoogis kujunevana.** -- „Teise mina“ kõne Masingu luuletuses – palve, loits, mana – on

sõnaline tegevus, olukordi muutva jõuga performatiivne kõneakt, millel on teavad dramaatilised tunnused. Siinkohal kerkib õhku poeetiliselt intrigeeriv küsimus, kuidas kõlaks (missuguse mõju saavutaks) Masingu tekst teatrilaval?

Folkloristikas kõneldakse parallelismist ja alliteratsioonist kui siduvatest struktuurielementidest eri laululiikide vahel, mis vabastab regilaulud temaatilisest tüpoloogilisest ja funktsioonilisest raamistamisest. Nõnda tõusevad esile laulude žanriomased tunnused, „mille sisu määravad laulu kommunikatiivne ülesanne, poeetilised erijooned, suhe välismaailmaga, aga ka lauliku vaatepunkt ja psühholoogiline seisund.“ (Valk 2000: 252-253) Parallelism on seega üks kommunikatiivseid tunnuseid, mis võimaldab rääkida rahvalaulude puhul nende ühisest laulukeelest. (Salve 1993: 2606 jj; Valk 2000: 252-253) Arvo Krikmann on nimetanud parallelismi kui teksti häälikulisi, süntaktilisi ja semantilis-leksikaalseid tasandeid hõlmava võttena universaalseks üldsemiootiliseks või -kognitiivseks printsiibiks, mis organiseerib inimmeele talitlemist ning on fundamentaalne alus ka sõnalisele kunstiloomingule. (Krikmann ptk. 3.2.4: <http://www.folklore.ee/~kriku/ALLIK/allik3.htm>)

Parallelismi oma luules ülesehitava võttena kasutades oli Masing ilmselgelt teadlik selle fenomeni tunnetuslikust rollist eesti keeles ja arusaadavusest rahvuse mentaalsusele omase märgina. Sellest lähtuvalt võime **Masingu luulet vaadelda kui metafoori soomeugrilisele või boreaalsele maailmapildile, mis luuletekstina funktsioneerib kui vahend selle maailmapildi avaldamiseks.**

Siinsamas on ka põhjus, miks on Masingu luule raskesti tõlgitav Euroopa keeltesse nagu meie rahvalauludki, nende tähendus hajub teise märgisüsteemi üle kandmisel. Ain Kaalep on selle probleemi tõstatanud Masingu tõlgitud Tagore „Aedniku“ eessõnas: „Me ei oska kujutleda seda luulet genuiinsel taustal kuigivõrd; autor ise on ju sedagi öelnud: „Ainult sisemise vastumeelsusega annan oma laule välja ilma muusikata, sest neil puudub hing.“ Kas mõtleme sellele, et meile tuntud kaunis proosalüürika on originaalis lauldav ja et Tagore on ka suur helilooja?“ (Kaalep 1974: 10-11) Sellest tuleneb ka Masingu poeetilise keele erinevus teistest, rahvalaulu stiilivõttena kasutanud autoritest: ta ei taaskirjutanud (*re-writing*) ega taasesitanud/jäljendanud folkloorset mudelit sarnasuse-, vaid kõrvususe-printsiibil.

Võib-olla ei ole vale võrrelda Masingut endisaegsete rahvalaulikutega, kellele laulmine oli samal ajal ka uskumine, loova elamise viis; nagu laulikuile, nii oli ka Masingule oluline keeleline improvisatsioon. Masingu luule taga on ilmutus, vahetu

elamus, mis vajab väljaütlemist, kuid pole kunagi äraõeldav, kättesaadav. Laulu puhul oli kõige tähtsam laulja *mõnu*²⁵ – see, kuidas laulja viisi oskas ja mida teised sellest laulust arvasid. (vt. Masing 2003 (1973-1974): 359) Masingu päevikulist luuletamisviisi võib seostada ka laulu *mõnuga*, inimese *õige* olemisega. Arhailises maailmas olid laulmine ja „mõnu“ sünonüümid, mis „avaldub kergemeelsuses, kiirgavas lõbususes, tema mõnus“. (Masing, 2003 (1973-1974): 359-360) *Mõnu* on inimesele paratamatult vajalik suhtlemisviis, mis eeldab elamist vastavuses ümbruse pideva muutumisega, seega relatiivsust inimese tunnetuses. „See eeldus ei ole dogma, vaid paratamatu vajadus, kui inimene tahab püsida elus ega eelista surma,“ kinnitab Masing „Taevapõdra rahvaste ...“ loengute lõppsõnas. (Masing 2003 (1973-1974): 360).

Sedavõrd jääb lahtiseks küsimus, kui palju kirjutas Masing luulet iseene pärast ja kui palju trükkis avaldamise mõtetega. – Läbi luule teostada oma usku ei vaja publikut. Tegija *mõnu* (või polüneeslaste *mana*) šamanistlikus tähenduses oli inimese enda tarkus, mis tõi talle edukuse, oli ta kütt, kalastaja või põllupidaja. Šamaanina, loitsijana, arbujana võis Masingu *mõnu* olla muistse nõia *mõnu*, nõia tarkussõnad ei olnud aga pärandatavad või päritavad. Neid sai ainult nõid edasi anda. (vt. Masing 2003 (1968/1969): 146).

²⁵ Masingu järgi ka „mõnu“ endine intellektuaalseid protsesse märkiv tähendus keeles devalveerunud ja seostatakse ekslikult emotsionaalsusega, lõbususega: „SAE ei vaja õigupoolest verbe. Talle eksisteerib „Lust“ ja „Unlust“, mille meie oleme targu ja valesi tõlkinud „mõnu“ ja „norg“, sest muidu oleksime võimetud filosoofitsema sel pinnal.“ (Masing 2003 (1968/1969): 109)

5. „Mina“ mütupoetilisest ruumist

Järgnevas vaatlen Masingu luuleteksti kui metafoorset vastet tema minatunnetuse relatiivsusele. Alljärgnevasse tuleks suhtuda kui lühidat pilguheitu luuleraamatu “Udu Toonela jõelt” poeetilisse ruumi ja käesoleva töö raamides märgitud rajal. “Mina” relatiivne ja “väljaline” iseloom võimaldab Masingu luules palju erinevaid teeradu edasiminekuks ja seega ka väga mitmekesiseid uurija-vaatenurki Masingu luulele. Mõningaid edaspidiseid analüüsi-võimalusi olen siin ka märkinud.

UTJ luulekogus on tekstide algusmotiivides sagedane *eksimise, otsimise, leidmatuse* teema, mis põimub poolvalguses (ehk siis *hämaruses*) *une, tukkumise, unustamise, meeles hoidmisega*. Lüürilist „mina“ Masingu varasemates, 1934. aastani kirjutatud luuletustes iseloomustab võõrandunud olek, antiteetiline hoiak „olemasoleva maailma“ suhtes. Iseloomulikke näiteid võib leida otse luulekogu avatsüklist, mille pealkirigi kõneleb sama: „Otsides igavesti kadunut“. Üks lüürilise „mina“ arhetüüpsemaid *leidmatuse*-süžeesid on luuletuses „Reri“:

*Kuigi päike pillab pilvist tähti,
tuul Su juustes otsib unemaad
ega siiski ma ei leia Sind.
Ainult, naer eksib öösse
nagu sidistav lind.*

*Oh, ma kuulen kyll teda,
aga ta pesa ei tea.*

*Kustumishämarus tiheneb vahele meile,
korra ta katab Su näo.
Unustan selle leebe ilu,
mäletan vaid, et elama jäi
kuhugi.*

Meeles hoidmine on siin ühenduses meenutamise ja mäletamisega, mis tuleneb lüürilise “mina” võõrandunud positsioonist ja on tingitud ka loomingulise protsessi iseloomust. Masing on nimetanud hiljem tagasivaatavalt oma luuletegevust 1930. aastate algul „teaduslikuks/teatuslikuks“. See tähendab siis kontrollitud intellektuaalset tegevust, mille sõlmpunktid keerlesidki peamiselt mälu ja meenutamise ümber ning tahtel midagi *meeles pidada* ja või *meelest lasta (unustada)*. Loitsusõnadest Rerile selgub mälestuste ja unustamiste igatsuslik sisu kadunud ulmade, unenägude järele:

*või mõni võõras ja kõlav sõna
tundub **ammugi ununend uni,**
Su õitsev nimi.*

Uni ja unenägemine on Masingu luules keskne teema juba tema loomingulise tegevuse algusest saadik. Unes saab unustada kõik vaevane, uneluses saabub õnnetunne, rahu, meelekergeus:

*Terve päeva elan siis **uduses õnnes,**
unelevas rahus nagu väikene laps,*
(kõik näited ülal: “Reri”, lk. 94)

Unenägudega seostuvad vaimsed kaaslased muistsetest aegadest (vt. luuletusi “Mael”, “Diggita Manaia”, “Cathleen Burke”, “Sumeri naine” IV), kes tõusevad unedes mütoloogiliste, taevaste jumalusteni:

*Vaid olid nagu inglid, keda vanad kirjeldavad,
kuid uskuda ei suuda laps, ka mittekujutella,
sest **nende tiivad meenutavad unelindu,**
kes suri, et võiks näha pilvist valgust hella
ja ylistada kaugeil saaril sinist indu.*
(“La Jana”, lk. 111-112)

*ja sädeles taevas,
kuigi läinud oli tema, kes siras nii kaunilt,
kaunimalt lasuurkivist unest.*

(“Sumeri naine” IV, lk. 121)

*Laisalt astus õhtu, palmelt piilusid datlid,
varsti magusoolased nagu Sinu suu,
mu igaveste unede lemmik.*

(“Sumeri naine” IV, lk. 121)

Nendel mütoloogilise sisuga nägemuspiltidel UTJ-s on sarnasust „Neemede...” raamatu tundelise alusega. Need on samadel alustel Vincent B. Leitchi kirjeldatud „sakramentaalse maailmanägemusega“, mida kannab luuletaja läheduse kogemine Jumalaga, Jumala kohalolu tunnetamine. (vt. Leitch 2002 (1974): 79) Masingule iseloomulikult on nägemuse sakraalse sisu kandjad loodusmotiivid: *lehed, õied, tähed, puud, pilved, tuul*. Leitch osutab Masingu motiivide liikuvusele, mis ei lase Masingu usuelamustel muutuda ornamentaalseks: “Ta aktsepteerib looduse dünaamilisust, pilved on seega alati liikvel, lilled võrsumas, kuu tõttamas.” (Leitch 2002 (1974): 80-81) Masingu võrdluses Hopkinsi ja Eliotiga teeb Leitch tähelepaneku, et Masing erineb neist just religiooselt põhjaluselt, kus Jumal on „kord lähedane, kord kaugel, mis tähendab, et inimese põhisuhe Jumalaga vaheldub Masingul tugevasti olenevalt ühest või teisest religioosest kogemusest“. (Leitch 2002 (1974): 89)

Nägemuste liikuvuses on vahelduv ka lüüriilise „mina“ vaatepunkt. 1934. aasta ümbruses kirjutatud UTJ luuletekstides võib leida poeetilise „mina“ ümberkehastumisi: Masingu „*Seeder Liibanoni viimse kalju pealt / olen mõeldes viivuks Sinu väikseid käsi*“ („Mael“, lk. 96), mis on olemuslikult sama kui Bernard Kangro „*Laman selili ja olen / enda meelest reheahi*” („Ajatu mälestus“, Kangro 1990: 104). “Mina” metamorfoosid tähistavad üleminekut teise reaalsusse. Need laused on nägemuslikult samal tunnetuslikul alusel märkides ka ümberkehastumise ühist suunda arhailisse, mütoloogilisse aegruumi. Masingu ja Kangro kujutluspildid on sakraalse sisuga, nende “mina” ürgne aluspõhi rajaneb kodustel Eesti loodusmotiividel, Masingu õrn-hapraid *õisi-lehti-tähti* täiendavad Kangro jõulised arhetüüpsed sümbolid *mets-mägi-vesi-kivid-päike-puu*. See tähendab mütopoeetilist mõtlemist, mis on Masingu ja Kangro luulele iseloomulik nende 1930. aastate

loomingus. Sellist loomingulist suundumust võib mõista ka kui vastandumist põlvkonnakaaslastest lüürikute linlikule ja literaalsele kogemusele, sest mõlemad – nii Kangro kui Masing – olid nn. maapoised.

Masingu 1930. aastate alguse unenäolised kujutluspildid erinevad Kangro ürgeestilistest minevikuruumidest tunnetusliku mitmekesisuse poolest. Masingu ulmades *hulkumistes* ja *eksimistes* üks leitmotiive on *muistse naeru* sümbol. Juba ülalviidatud “Reri” näites võis kohata unenäolises otsimisrännakus *naeru* auditiivsust: “*Ainult, naer eksib öösse / nagu sidistav lind või siis tunnen lõhnavat omi mõtteid / nagu Su naeru.*” *Naeruga* seostuvad liikumine, puudutused, värvid: *naeruga* põimuvad “unede lemmikute” *kerged juuksed, mis kippusid pilvi*, kes võivad naerdes olla *nagu päike ja paitada pääd. Naervas suus* muutub naer *punaseks* ja südames asub *ikka rohendav naer. Naeru* semantiline funktsioon on siin eelkõige tähistada kommunikatsiooni müüdilise aegruumi ja „mina“ vahel; *naer* võimaldab nõnda tunnetuslikku kontakti läbi ruumi ja aja; *naeru* kaudu ulatub „mina“ ületama sidet teispoolsusega:

***Vist ma pole kunagi naernud rõõmsamat naeru
kui sellel vidusel õhtul, mil viimati jõuan
sinna, kus Sa ootad mind. Ja usu, ma unustan,
et mu keha alla keegi ei pannud pihutäitki õlgi,
tean ju kaljukindlasti seda,
et just Sinu taasnägemisrõõm nii suureks,
nõnda tulivägevaks mu sydame muudab,
et mu kehagi kuuleb, kui teda kutsuma lähen
ykskord rohust ja mullast, pilvist ning merest.***

3. XII 34

(“Pollale”, lk. 177)

Naeru-motiivi auditiivsuses ja visuaalsuses avalduvad Masingu luules esmakordselt „mina“-poetikat iseloomustavad kognitiivsed aspektid. Naer on igapäevaselt inimesele kõige kättesaadavam vahend projektiivse ülekande tunnetamiseks. Inimesed saavad kokku naerus. *Naeru*-motiivi projektiivsus läbi erinevate aegruumide Masingu luules teeb võimalikuks Masingu luule puhul rääkida fantaasial põhinevate kujutluspiltide asemel religioossetest nägemustest või visioonidest ja seega ka

visionaarsusest luule iseloomuliku omadusena. Nagu juba öeldud, on *naeru*-motiiv Masingu luulet läbiv figuur. Selle motiivi arengu analüüs läbi Masingu luuleloomingu võiks olla huvipakkuv ja kahtlemata tähelepanu vääriv uurimisteema edaspidisel Masingu luule poeetika analüüsimisel.

Eelnevalt 3. ja 4. peatükis Masingu luuleteksti struktuuri analüüsil selgus, et sõltuvalt „mina” loomise iseloomust tekstis võib nimetada *projektsiooni* Masingu luulele iseloomulikuks ülesehitavaks printsiibiks. „Mina”-poeetika kehtestamist *projektsiooni* kaudu luuleteksti semantilisel ja süntaktilisel tasandil seletasin värsiridade kordumise ja varieerumise põhimõttega, mis sisuliselt tähendab ühe elemendi projektsiooni teise ja on ka parallelismi olemuslik alus. Muutused Masingu metafooriloomes, mis 1935. aasta luuletustes esile tulevad, märgivad „mina“ tunnetusliku relatiivsuse esiletulekut Masingu keeles „mina“ meeleaseisundite väljendamise funktsioonis. Teksti semantika avaldub nõnda erinevate „teise mina“ projektsioonidena aegruumis.

Masing on märkinud, et arhailistes hingekujutelmades seostati just unenägude kaudu inimese „teist mina“ nägemuste ja visioonidega. Nõnda on *nägemine* arhailises kontekstis seotud muutunud teadvuse seisundi ja vahetu kogemise ning intuiitiivse tajumisega: „Aga magaval inimesel oli midagi teisiti. Magav inimene ei näinud, ei kuulnud, kuigi vahel häälitsetes ja võpatas, ometi unes ta midagi nägi ja toimis ilmtingimata. On loomulik arvata, et juba primitiivne inimene paigutas selle nn irdhinge oma pähe, sest silmad, kõrvad, nina, suu on pääs.“ (Masing 2003 (1973-1974): 281-282).

Ajas suureneb Masingu loomingus kirjutatu vahetus, irreaalsuse komponent kujutluspiltides, mis on pöördvõrdelised „nähtud“ piltide konkreetsusega. „Mina“ nägemuspildid on metafüüsilised maastikud, kus reaalne ja irreaalne ei ole teineteisest eristatavad.

Olemuselt asetub Masingu luuletekst *visionaarsuse* kaudu vastavusse aegruumilise mõtlemisega, mis vaatleb maailma kuidagi *sub specie aeternitatis*. (Masing 1993: 349, 352) Tunnetusliku relatiivsusega koos oli see vabanemine ka ühestainsast tegelikkusest (vt. Masing 2003 (1973-1974): 269jj) Arhailises boreaalses maailmas, kirjeldab Masing, usuti, et unes astub inimese teadvus (meel) kontakti teiste meeltega, mis “on üleloomulikud ja üleainimlikud ainult tingimisi, ainult seepärast, et nad ei viibi inimeste keskel, vaid kuskil maa all, vees või taevas, kus inimene “ilmsi” viibida ei saa”. (Masing 2003 (1973-1974): 283, 285) Masing eeldab, et ka igapäevane ümbritsev reaalsus on võrreldav une ja tegelikkuse suhtega. Nõnda oletabki ta, et

unenägudes “meel” tuletab ehk inimesele meelde, et igapäevane maailm on ainult üks võimalikke kirjeldusi, mida ei tohi pidada absoluutselt õigeks!” (Masing 2003 (1973-1974): 286)

Masingu „teisest minast“ lähtuv looming tähendab ka maailmakirjeldusviisi, mis lähtub **mütoloogilisest ruumiprintsiibist**, ruumilise ümberpaiknemise seadusest. “Maagiline mõtlemine kuulub ühte põhiliselt ruumiliste, siin- ja sealpoolsete, palju vähem ajaliste ning põhjuslike hierarhiatega.” Undusk möönab, et vastandumine on siiski suhteline, sest näiteks kasvõi “keelelised väljendid aja- ja ruumisuhete kohta on tihti kattuvad”. (Samas.)

1935. aastast võiks iseloomustada Masingu luulet UTJ kogus kui **ekstaatilist**, mis avaldub nii kujundikeele visuaalsuses kui ka luule rütmistatuses (rütmilise varieeruvuses). See *loitsuline kulgemine*, kui kasutada Lauri Sommeri nõtket terminoloogiat, toob kaasa ka värsiridade laulva intonatsiooni (häälega lugemisel).

Sellist unenäolises seisundis toimuvat kommunikatsiooni sobib näitena illustreerima hästi luuletus „Kukekannus“, mille heksameetriline meetrum tekitab loitsiva-lausuva rütmilise ja annab teisenenud, metatasandil „mina“ *hulkumistele* ja *ekslemistele* meetrumi kaudu tunnetatava rändamise rütmilise. Rännaku asupaik ja „mina“ seisund on antud juba tekstuaalse „mina“ pöördumisega: *pea meeles mind, unine vend*. „Mina“ kirjeldused põhinevad osaduslikul sakraalsel suhtlemisel ümbrusega: *mu palvetel on Sinu karika sinine jumi*, kus asjade olek on ebamäärane, ja suhteline, „pooliti“: *otsekui eksinud veerele tusase tyygaste välja*. Mäletamise-protsess on küll intellektuaalne, kuid nüüd rõhutatult meeleline ja seotud unes- ja ärkvelolemise piirialaga (vrdl: *Kes usub lõhnu, see kõnnib aastaid pikka teed / hämara ja päeva piiri*. („Jasmiin“ I)) tukkumise või uneluse, ulmades viibimisega:

Mäleta, ivike aega pea meeles mind, unine vend,

seni kui udusest vihmast saab janune, kangestav lumi,

mõttele, kuis hulgun ma asjatult ajades oma eel end,

aga mu palvetel on Sinu karika sinine jumi.

Pooliti tolmune liblikas, pooliti kimarduv tupp

otsekui eksinud veerele tusase tyygaste välja.

Aimad ehk, lähedal piilumas ammu Sust võõrdunud nupp

või oled unustand lillaks ja metsikuks saamise nälja?

*Millal taas näeme? Kas kunagi Toonela tuisusel teel,
rajal, kus tuulehooks pudeneb väsinud kaduja nägu.*

*Mäletan Sind, aga, kas ma siis tukkivas meeles Sul veel
kuulates raagudes kukkuvat Manala kevade kägu?*

*Mida kyll Sina siis lausud? Kas naeratad siniselt vastu
taevana, mida ei kunagi kahvatud lehed sääl januselt näe,
rammetult sosistad: Hilju mu juurde, oi hääbuja, astu,
ennegu kustume, jäta mu huulile puudutus sydame väe!*

*Võibolla mitte, sest pudenend õitel on niipalju radu,
ainsatki nendest ei mõista ju elades hulkuda ma.
Vaeseid meid! Ekslemas mõlemad ulmades kesk tuulte padu,
aga me sydamed iial nii kaugete minna ei saa,
et yhe päeva Sa oleksid mina ja teisel Su juuril
hoiaksin avali tuulega leinavaks rebitud suud
kahvatukollast ja uneleks õnnistust ennegu suuril
iilidel pyhib mu kuivanud lehtedest sygise luud.*

3. IX 36

(“Kukekannus”, lk. 157)

Kui varasem mäletamine ja meenutamine luuletustes põhines sümbolitel ja võrdpildidel, siis unenäolisus *nägemuslikult* mõistetuna on tekstuaalselt metonüümilise iseloomuga. Näiteluuletuseski on tähelepanдав sünekdohhide visuaalsus, rõhutatud „värvilisus“ ja „vormilisus“. Niisiis on tekstuaalse „mina“ ekstaatilisus sõnatasandil nähtav troopide metonüümi. Näiteks mõned „ekstaatilisid võrdlused“:

soovid hajuvad kui eksiv hõbevõrk / hommikul (lk 141);

ei vist vaata teda iial hästi / nagu Sina (lk 141);

mina soovid on vaid kustund tuki vina (lk 141);

mina lapsena küsib taas (lk. 146);

elu nagu liblikateparved hullaks (lk. 148);

Sest kardan, nagu rõõmsad lilled kaovad / ka uned need, mis korruga me näinud; (lk. 150);

ka surnult loota leilipehmeid ilmi (lk. 150).

Neid näiteid võib nimetada ka lunastatud seisundis, ärkvel olles Teise Maailma *nägemisel* saadud kogemuste „äratoomiseks“ siinpoolsesse maailma. „Vist kõik säärased olid ja on mulle „väed“ omaette, kuid võib ju olla ka, et nende haruldus on see, mis paneb inimese silmitsema neid ärksamalt ja vastuvõtlikumalt.“ (Masing 1998 (1982): 382) *Nägemuslikkuse* või *unenäolist* seisundit kinnitab ka Masingu väide, et „enamik mu luuletusi on „teise mina“ tooted ja esimese suhtes poolteadlikud, siis mul on pääs vaid mõned lühikesed“. (Masing 1998 (1982): 384) Masingu Sõna ruumilisust ja dünaamilisust võiks võrrelda müüdilise imemaailmaga, kus kõik on hingestatud, maagilise väega, kus on loomulik olukordade, asjade, olendite kõikumine irreaalse ja reaalse maailma vahel.

Nägemuslikul alusel kõnefigureide semantikas ongi peamine pildiline dimensioon, nende *nähtavus*, mis viitab metafooride loomise protsessi kognitiivsele või tunnetuslikule alusele.

*Vaata, syda, nad juba lõhuvad punaseid telke
kõrbe läbi minevate sumerlaste viisi,
kes vägevat läände loojuvat vaatasid
kogu pika tee.*

27./28. VI 35

(„Peonia“ II, lk. 139-140)

Nendel intuitiivset päritolu kujutluspildidel on vallandav mõju. Selles maailmas on taipamine välkarusaamine, tähenduste ülekandumine projektsiooni teel. “See on “intuitiivne välgatus (praegusel ajal siis kirjasõna tõukel), mis tekib kahe olendi vahel iseeneslikult, kui mingi sisemise valmisoleku määr on saavutatud.” (Sommer 2003b: 27; vt. ka: 36) Nägemuslik tekst suunab vaatama, ise lahendusi otsima, ärkama, nägema. See lähtekoht eeldab ka, et Masingu luulet tuleks vaadelda loova, muutuva protsessina, mis toimib arhailises poeetilises ruumis. Vallandav mehhanism toimib ka metafooride mõistmisprotsessis (tavapärase metafooride *seletamine* ei ole enam võimalik), mis loob lugemisel avaruse- ja mõõtnatusetunnet, millega *projitseerubki* lugejasse teksti *visionaarsus*.

Projektsiooni mõiste kaudu seostub Masingu luulelooming seega ka boreaalse mentaliteediga ning asetub nõnda šamanistlikule alusele põhinedes läbinägemisel (*insight*) ajas ja ruumis. (vt. Ricoeur 1978: 143-159.)

1971. aastal nimetas Ants Oras otsesõnu, et Bernard Kangro, Uku Masingu ja Betti Alveri loomingu omene *nägemuslikkus* on fenomen, mille poolest nende autorite looming kõige paremini vastab “Arbujate” antoloogia pealkirjale. (vt. Oras, 1971: 146) Karl Ristikivi tegi kehtiva arbujate-kaanoni arvel mõni aeg hiljem mõtteuperpalle ja küsis Kangro kohta, “Kas on meil sellepärast üldse õigust teda arbujate hulka lugeda?”, põhjendades, et Kangro kujutuspiltidel põhinevas luules puudub ju arbujate üldiselt hinnatud mõtteselgus. (Ristikivi 1973: 305).

Orase mõttekäigust selgub *nägemuslikkuse* termini kasutamine viitena *arbujalikkusele* šamanistlikus tähenduses. Boreaalses-šamanistlikus kontekstis omandab Masingu luule *visionaarsus* nõnda veelgi avaramaid mõtteseoseid.

Madis Arukask osutab setu regilaulude ruumimudeli analüüsimisel, et suulistes traditsioonides rajaneb sõna ruumilisel mõtlemisel. Ruum võib olla abivahend teksti “mäletamisel” ning nõnda kujundab ruum lauluteksti alusstruktuuri. (Arukask 2007: 215) Folkloristikas on kasutusel termin *visuaalne ettekujutatavus (imagery)*, mis on kirjeldatav esemelise või ruumilisena. Tekstiloomes protsess on nõnda seotud käitumise või teadvusseisundi muutusega, mis lubab lauluteksti võrrelda ka kognitiivse mentaalse kaardiga (vrld. Masingu käsitluses: keeled kui kaardiprojektsioonid! (Ptk. 1)). Käesolevas uurimistöös näidatud Masingu luuleteksti projektiivne iseloom loob siin iseenesest ühendussillad folkloorse laulutraditsiooniga. – Kordused ja parallelismid Masingu luules eeldavad ilmselgelt teatava visualiseeritud *mentaalse kaardi* olemasolu loomisprotsessis.

Tundes ennast mentaalselt kuuluvat soome-ugri arhailisse aegruumi, kus olemine toimib võimalikult paljudes reaalsustes, erinevates “tegelikkustes”, taipas Masing ka eesti rahvalaulude *visionaarsust*: “Meie rahvalaulud kõik olid figuratiivsed, nad ei tahtnud iial väljendada mingeid suuri elamusi, vaid ainult keerlesid kirjeldades pisiasjade ümber. Pealeselle iialgi ei olnud tähtis asja reaalsusele vastav kirjeldamine. /---/ On tähtis ainult, et laul mõjuks omaette nagu loodud asi ja mitte nagu referaat nende üle.” (*Minu joonimine*. K.K. Masing 1993 (1938): 237) Seda veendumust on Masing boreaalse mentaliteedi käsitlemisel laiendanud ekstaatilisele nägemuslikule loomingu protsessile, millega Masing tühistab väited, et „meie laulikud on juba pärit

laulikute peredest või õppinud laulud alati teistelt, kellega koos mõisas või kuskil mujal on orjanud”. (Masing 2003 (1973-1974): 305; vt. ka lk. 306)

Rahvaluules on laulikut võrreldud ka *rändaja* või *teelolijaga*, mis ei ole ka Masingu luulele olemuslikult võõras sümbolika. UTJ kogus leiame luuletuste pealkirjadestki viiteid *hulkurile* või *taandujale* ja *lauluveeretajale* (vt. “Taanduja palve”). Masingu itkud või leinalaulud lähedastele surnutele UTJ III tsüklis pakuvad laulus rändamise või šamaanirännakuna teispoolsusesse huvitavat mõtteainet ja edaspidist interdistsiplinaarse uurimise võimalust. Seejuures muutub kõnekaks asjaolu, et rännaku vertikaalne suund *maa – taevas* on Masingu luuletuste läbiv tunnus. See võib väljendatud olla nt. *puu*-motiivi kaudu, mis Masingu enesekohase sümbolina avaneb hästi vormilistes luuletustes „Kylmavõetud puud“, „Põllule läinud aster“, “Yksi jäänud määnd“ ja „Lootusetus“. Jumala poole taevassevaatav pilk suunab vertikaalset liikumist vabavärsilistes luuletustes „Tulbid“, „Sinilill“, “Toomingas“ I, „Altee“.

*Aga, kui metsa lähen kord ja unustan viisid,
mille raudrõngaste katsin sõjaks rinna,
ja sambla panen kasvama kehale,
kas siis veri kunagi tõuseb yles
sinist vart pidi Jumalat kiitma?*

23. III 35

(“Sinilill”, lk. 134)

Masingu luule toimimine arhailises kontekstis annab topelttähtsused tema väidetele boreaalse kultuurist ja mentaliteedist. Boreaalsust mõistab ta kui elamist looduse rütmis, kuna „tundras, metsas, rohtlas toitu hankivad inimesed võivad unustada külades kehtivad suhted täiesti, eriti siis, kui nad on üksinda“. (Masing 2003 (1973-1974): 305; vt. ka lk. 314) Üksindus on tinginud ka põhjarahvaste laulude unenäolisuse, sest inimesed on vabanenud konventsioonidest ja mõtteskeemidest ning muutunud “tähelepanelikumaks, mõtlikumaks, kindlusetumaks”. (Samas.) Üksildase *nägemustes rändajana* unes ja ärkvel piirialal ulatub Masingu tunnetuslik side Juhan Liivi ja Ernst Ennoni.

Masingu luuletekstis kirjeldatud nägemuslikud paigad, olukorrad on võrreldavad *projektiivsete maastike* või *ruumidega* boreaalses kontekstis. Need on mentaalsed paigad, kus Masing nägemusrännakuid sooritab. Projektiivsele maailmale on

iseloomulik irreaalsus, kus kaob *nägija* seos reaalse asukohaga, nii inimeste, maastike, asulate (küla või tänapäeval ka linn), ruumidega (nt. tuba). Põhjarahvaste pärimustes asetuvad need kusagile vahealale, omandades nägemustes ka fantastilisi jooni ega ole sel moel “inimesed ega asjad, on mõlemad ega ole kumbki”. (Masing 2003 (1973-1974): 314)

Irreaalsus võib ka erootiline olla, kus muistsele kütile ilmusid metsnaised või haldjad, kellega nägemustes abielluti või kes töid saagiõnne. Intrigeerivat mõtteainet pakub boreaalse nägemusrännaku kontekstis Masingu laululine rütmivaheldustele rajatud ja lüroepikasse kalduv luuletus “Hulkur kõneleb kuningatütrele”. See luuletus vääraks iseseisvat monograafilist vaatlust, mida käesoleva töö maht ja teemakäsitus ei võimalda. Ääremärkusena võiks esile tuua kõnealuse teksti süžeelist organiseeritust meetrumite abil: daktüli ja eelegilise distihhoni korrapärases vaheldumises kujunevad episoodid, kus intonatsiooni tõus daktülis ja langus eelegilises distihhonis loovad dialoogi efekti. Luuletuse kompositsioon on rajatud korduse ja semantilise parallelismi põhimõttele; korrastatud riimi- ja rütmiskeem osutab loo “lahtiveeremisele” ja rännaku kulminatsioonis tagasi “kinniveeremisele”.

Mõned näited luuletuse irreaalsust loovatest ruumikirjeldustest, mis on tihedalt põiminud loodusmotiividega:

/---/

*Mõnikord ainult ju mängin ja iial ei looda, ei nõua
isegi naeru Su huulilt ja verevaks heldivat udu
voogavat laugude alt. Ent kui naerataks sammeldand värav,
eneselt puistaks mu pakutud laulude valeva pudu
otsekui marjad ja taas kisuks, siis olen vaikne ja särav.*

/---/

*Kui ma Sult kysin, oh kõnele! Vaata, on imelik õhtu:
leinavad ruugjadki rajad ja oksad on unede moodi,
tähekiir puudutab tukkuva laotuse kumerat kõhtu,
kastevihm huulile tõstab Su sulgedest seeliku toodi.*

21. VII – 7. IX 36

(“Hulkur kõneleb kuningatütrele”, lk. 114-115)

Masing nimetab neid irreaalsesse ruumi tõstetud arhailisi erootilisi kujutelmasid omaseks just boreaalsele piirkonnale. Need projektiivsed maailmad on seejuures

seotud konkreetse keskkonnaga, “seda sündmustikku ei saa tõsta kuskile mujale maailma, millisele tahes teisele lavale. See, mis nende lugudes juhtub, saab juhtuda ainult sääl ja ainult nende inimestega”. (Masing 2003 (1973-1974): 313) Niisamuti ei saa „mina“ eraldada ta keskkonnast (meenutatagu Masingu märkust: „mina“ asendus hiljem „sinaga“), sest „mina“ on tajutav ainult suhtes teiste objektidega antud kontekstis. Sellesse väitesse on peidetud tingimatu suhe oma kodukoha või geograafilise asualaga. Masing nimetab arhailises mõttelaadis taotletud harmoonilist suhet loodusega kui võimalust ime-kogemiseks: “Boreaalne mees ületab naise, s.t haldja kaudu normaalse inimese piirid. /---/ Kui see sõnastada ümber nn. looduse pinnale, siis boreaalne mees kontaktis loodusega ületab keskpärasuse /---/.” (Masing 2003 (1973-1974): 316)

Uurimustöö eelnevates peatükkides vaatlesin soome-ugri arhailise usundi maailmapildi kehtestumist Masingu luule poetikas. Masingu lausungitesse on asetatud tähenduslik seos kujutelma ja sõna vahel, „teise mina“ ja keele vahel. Ka *une*, *eksimise*, *unustamise* motiivid tema luuletekstides kinnitavad veelkord Masingu “mina”-poetika olemuslikku sidet arhailise usundilise maailmapildi ja boreaalse mentaliteediga. Boreaalne osaduslik suhtlemine loodusega, mida võiks ka šamanistlikuks nimetada, kaotab piirid reaalse ja irreaalse, ärkvelolu ja unenägemise vahel.

Selles kontekstis omandab uue sisu ka *maamehelikkus*, mida Ants Orase esimesest Masingu- arvustusest on korratud ja Masingule, samuti Bernard Kangrole iseloomulikuks peetud. Masingu luuleloomingu *nägemuslikkuses* või *visionaarsuses* on šamanistlikke jooni, mis ei haaku *maamehe* raskepärasuse ja rohmakusega ning võiks pigem pärimuslikus mõttes esindada *arbujalikkuse* hoiakut, mis hingestatud, boreaalse kultuuri rahvastele omase väe-uskliku elamisviisiga erineb moodsast (läänelikust) mõtlemistüübist, indoeuroopa mentaliteedist. Nõnda avab Uku Masingu loomingu *šamanistlikkus* või *arbujalikkus* võimalusi avastada eesti kirjanduses ühemõtteliselt kinnistunud *arbujalikkuse* mõiste teistki, *meelelist* poolust. *Arbujalikkuse* mõtestamine *reaalse ja irreaalse suhte* avamise kaudu eri autorite loominguks võiks parimal juhul jõuda nn. põhjamaise šamanismi ehk religioosselt mõistetud *arbujalikkuse* sõnastamiseni eesti luules.

KOKKUVÕTE

Käesolev uurimus Uku Masingu (1909-1985) luulest põhineb luulekogu “Udu Toonela jõelt” (1930-1943) teksti struktuuri analüüsil keskendudes “mina” poetikale. Masingu loomingulist ja teaduslikku tegevust ei saa otseselt teineteisest lahutada, religioosse elamise viis tähendas teadmiste ja tunnetuse koostoimimist, kus üks on teise eluvõimalus. Peaesmärgina Masingu loomingu “mina” poetikale lähenemine eeldas nõnda eelnevalt ülevaadet Masingu tunnetusteoreetilistest põhiseisukohtadest, mis on kujunenud seoses tema keelelise relatiivsuse teooria printsiipidega.

Uurimustöö 1. ja 2. peatükis ongi lähema vaatluse all Masingu keeleteoreetilised seisukohad, mille alusel on võimalik kirjeldada ka Masingu “mina”-tunnetuse relatiivsuse kujunemist ning suundumust loominguliselt erinevate tunnetusviiside otsimiseks. Tähelepanuväärne on tõsiasi, et semiidi ja soome-ugri keelte võrdleval analüüsil jõudis Masing keelelise relatiivsuse hüpoteesini 1928. aastal, mis oli samal ajal Edward Sapiri ja Benjamin Worf'i samasisulise teooria loomisega, kuid Masing töötas siiski nendest sõltumatult. Eluaja kestel arendas Masing soome-ugri keelte baasil välja oma keeleteoreetilised seisukohad alternatiivsena *Standardse Keskmise Eurooplase (Standard Average European)* mentaliteedile, nimetades neid etnolingvistikaks või metalingvistikaks.

Masingu lingvistikaalaseid probleeme käsitlevate artiklite keskne küsimus on: kuidas? Seda filosoofilist küsimust võib vaadelda kui üldistusena Masingu eetilistele ja moraalsetele hoiakutele ja neid kokkuvõtva põhiteesina, kuid Masingu jaoks oli sellises küsimuseasetuses primaarne elamise kvaliteeti, inimese käitumist suunav toimimisviis, mis tähendab nõudmisi ja hinnanguid eelkõige iseendale inimesena. Selle hoiaku aluseks on religioosse osaduse tunnetamine ümbritsevaga. Küsimusesse “kuidas?” on kätketud seega Masingu filosoofiline ja religioosne toimimisalus. 2. peatükk on pühendatudki sellele probleemiasetusele ning vaatleb kuidas?-küsimust seoses Masingu religiooselt mõistetud rahvustundega.

Masingu religiooselt mõistetud eestluse olemuse eritlemisel osutan Masingu religioossuse täitumisele uue sisuga 1930. aastate keskel, mida iseloomustab intensiivsus, jõulisus ja vitaalsus nii hoiakutes kui ka nende väljendamisel. Kristluse

mõtte ja Kristuse mõistmiseni jõudmine tähendab Masingu mõistes ristiusu kohandamist eestlase usundilistele pärimustele sobivaks, mis vabastab saksapärasest mõttemallidest. See on erinev traditsioonilisest romantilisest isamaalisusest, kuna rajaneb teistsugusel tunnetuslikul alusel.

Masingu *eestipärasest ristiusust* kõneldes tuleb arvestada pärimuslikke ja religioosseid kogemusi, mis kujundasid Masingu maailmapilti, mis on sisuliselt põiming soome-ugri ja vanaheebrea rahvaste maailmanägemisest ja andsid tema (luule)loomingule ka kultuurilise konteksti.

Keelerelatiivsusteoorias sidus Masing keele inimese kognitiivsusega, mis lingvistikas leidis laiemat teaduslikku käsitlemist alles 20. sajandi lõpus. Masingule tähendas see aga mina-tunnetuses teed, mis oli „lahti „uuele sünteesile““. „Uue sünteesi“ mõiste aluspõhi tuleneb semiitlikust ja boreaalsest mõttelaadist. 1. ja 2. peatükis antud analüüsi tulemusena võib kokkuvõtvalt öelda, et Masingu keelilise relatiivsuse teooria on vahetus seoses tema mina-tunnetuse relatiivsusega, mille põhiolemus seisneb vabanemises oma „mina“ piiridest. Masingule oli siinjuures määravaks tajunihe, mida võimaldas ilmutuskogemus.

Masingu keelefilosoofiliste seisukohtade seos eelloogilise mõtteviisiga tähendab otseviiteid Masingu mina-tunnetuse sidususele semiitliku ja boreaalse mõttelaadiga. Sellest põhiteesist lähtuvalt vaatlen 3. peatükis tunnetusliku relatiivsuse esiletulekut Masingu poetilises keeles. Uku Masingu luulekogu „Udu Toonela jõelt“ on selle sidususe otsene väljendus ja katab Masingu ühe loomingulise kõrgaja.

“Mina” poetika analüüsil keskendun muutustele Masingu lüürilise „mina“ arengus ja näitan Masingu luule aluspõhja kujunemist semiitliku ja boreaalse või kristliku ja rahvausundilise mentaliteedi liitmisel ja sünteesimisel. Masing on pidanud ennast mentaalselt kuuluvaks kultuurkonda 5000.-2000. e.Kr, olles eestlasena osa INI- või boreaalsest kultuurist (vt. Masing 2000: 37)

“Mina“-poetika analüüsil luulekogu „Udu Toonela jõelt“ põhjal selgus, et luulekogusse koondatud tekstide kirjutamisaega, ajavahemikku 1930.-1943. a., mahub tunnetuslikult aluselt väga erinevaid luuletusi. 3. peatükis toon välja Masingu luuletekstide analüüsi põhjal uute tunnetuslike kvaliteetide ilmumise 1935. aastal. Sellest aastast pärinevate luuletuste puhul „Udu Toonela jõelt“ kogus on märgatav muutus luuletekstide ülesehituses ning lüürilise „mina“ kadumine tekstist. Muutusi „mina“ poetikas võib lugeda sidusaks Masingu keelealaseid probleeme käsitlevate

artiklite tunnetusliku aluse muutumisega. Niisamuti erinevad tema kultuuriideoloogilised reaktsioonid 1930./1931. a. ümbruses keelepsühholoogilistest artiklitest alates 1934. aastast, millega Masing alustas sisuliselt sügaval religioosel alusel vaimse testamendi loomist. Artikkel “Eestipärasest ristiusust” (1938) osutus Masingu “mina” poeetika käsitlemisel oluliseks “võtmetekstiks”, mis maailmavaatelse seisukohavõtu kõrval kajastab ka Masingu väljakujunenud mina-tunnetust.

Masingu “mina”-poeetika vaatlusel 3. peatükis osutasin vajadusele vaadelda Masingu luuleteksti kui “teise mina” avaldust. Masingu kujundikeele analüüsil tuginen Janet M. Soskice’i käsitlustele. Masing on nimetanud enese muutunud teadvusseisundit luuletamisel metafooriga “teine mina”, mis tähendab vabanenud olekut „esimesest minast“, argiteadvusest. “Teise mina” mõtteseosed rajanevad allegooriatel, mis on iseloomulik eelloogilisele, arhailisele mõtteviisile vastukaaluks loogilistel seostel opereerivale „esimesele minale“.

“Mina”-poeetika analüüsil tuvastasin selle termini seostatavuse arhailiste uskumustega surmajärgsest elust eesti ja teiste soome-ugri rahvaste folklooris. Masing asetab nõnda oma „mina“ mentaalse ruumi ja poeetilise struktuuri soome-ugri arhailise usundi ajajärku. Masingu keelerelatiivsusteooria/metalingvistika taustal nimetasin Masingu „teist mina“ preanimistlikkuse/boreaalsuse koodiks või märgiks, mis määrab nii tekstisiseseid kui tekstiväliseid suhted.

Seega saame tekstianalüüsil kirjeldada „teise mina“ erinevaid avaldumisviise, „väljalisust“. Kasutasin selle kirjeldamiseks ainekäsitlusest endast väljakasvanud mõistet *projektsioon*. Teksti tuleks seega Masingu käsituses vaadata kui erinevaid „teise mina“ projektsioone aegruumis. „Teise mina“ luuletegevus on toiminguna sama nagu toimis *ise, teisik* arhailises maailmas. Masingu luuletekst „mina“ projektsioonide või „väljade“ vaatekohalt viitab neis tekstides lõpmatul hulgal erinevatele reaalsustele, sh ka erinevatele „minadele“, mille tähendus on väljaspool keelt.

Masingu tekst on tunnetusprotsessi avaldus. Sellest saab järeldusi teha ka “mina” tekstuaalse struktuuri kohta. Luulekoguga “Neemed Vihmade lahte” võrreldes on tuntav “Udu Toonela jõelt” uuenenud kujundiloomeme mehhanism, metafoorsete seoste kõrval on tooniandvad metonüümilised tähendusülekanded. „Teise mina“ seisundis opereerib Masing arhailisele (ja eelloogilisele) mõtlemisviisile omase külgnevusseoste loomisega, mis tingib ka tekstuaalse „mina“ poeetilise struktuuri. Masingu luuleloomingut võib vaadelda vastena tema religioonifilosoofilisele

küsimusele „kuidas?“, mis on sisuliselt ka eelloogilise mõtlemise väljendus ja annab Masingu keelemõistmisele šamanistlikud jooned. Nõnda kehtestab Masing oma luule poeetikas soome-ugri arhailise usundi maailmapildi. Lausungitesse on asetatud tähenduslik seos kujutelma ja sõna vahel, „teise mina“ ja keele vahel. Selles suhtes tavapärase autori teadlik vahekord tekstiga ei toimi. – Järeldasin, et nende „autor“ on „teine mina“, **tekst on „teise mina“ avaldus, tunnetuse tekstuaalne projektsioon.**

Uurimuse 4. peatükis vaatlen Masingu relativistlike seisukohtade ja mentaalsuse mõju tema luule ülesehitusele. Teksti struktuuri ja „mina“ poeetika seoste vaatlemisel pööran tähelepanu kordusele kui teksti ülesehitava mehhanismi avaldumisele Masingu luuletekstis. Kinnitan samas, et **Masingu luuleteksti struktuur on põhiolemuselt väga lihtne, see põhineb värsiridade ja stroofide semantilisel kordusel.** Kordusel ei ole Masingu luuletekstis ainult esteetiline võte, sel on ka tunnetuslik roll. Teksti struktuuri analüüsil toetun Robert Alteri käsitlustele piiblipoeetikast, Juri Lotmani jt. seisukohtadele.

Kordus ei ole siin ainult esteetiline võte, sel on ka tunnetuslik roll, osutades tekstuaalse „mina“ tunnetuslikele kvaliteetidele. R. Alter lähtub luuleanalüüsil just korduse kui kompositsioonielemendi ja mentaalsuse seostest. Kordus kui luule üldiseks struktuuriliseks aluseks peetav tunnus saab isikupärased jooned Masingu luules **semantilise parallelismi** kaudu. Semantiline ehk tähenduse parallelism on sageli ühenduses rütmistatud rõhkude tasakaalustatud arvuga värsiridade vahel, mõnikord ka värsiridade süntaktilise ehitusega. Selles avaldub ka kordamise kui tehnika vastavus tunnetusprotsessile, ekstaatilisele seisundile, religioossele suhtlemisviisile.

Masingule oligi rütmivahelduse eesmärk vabastada sõnatähendused abstraktsest esteetilisest mõõtmest ja asetada konkreetsele alusele, avada sõnas keele sakraalne aluspõhi. Sel viisil saab sõnast sündmus, *sõna on asi ja sama sõnaga võib siis asja näidata mitmest küljest asetades ta igakord isesugusesse rütmilisse skeemi.* Semantiline parallelism on üks keskseid ja ka kõige kergemini äratuntavaid fenomene eesti regilauluski. Niisamuti on see ülesehitav vormiprintsiip heebrea luules.

Tekstianalüüsi tulemusena järeldus, et Masing kasutas semantilist parallelismi kui teksti ülesehitavat võtet sarnaselt eesti rahvalauludele ja heebrea ehk piibli luulele. **Masing on nimetanud mõtete-paralleelsust ja mõtte kordamist selle varieerimise**

kaudu eestlastele ülepea omaseks, rahvuslikku mentaliteeti iseloomustavaks nähtuseks: just semantilises parallelismis tuleb esile eesti keele sakraalne kihistus.

5. peatükk on Masingu luule poeetika analüüsi kokkuvõttev osa, kus vaatlen Masingu luuleteksti kui metafoorset vastet tema mina-tunnetuse relatiivsusele. Ajas suureneb Masingu loomingus kirjutatu vahetus, irreaalsuse komponent kujutluspiltides, mis on pöördvõrdelised „nähtud“ piltide konkreetsusega. Uurimustöö viimases peatükis vaatlen Masingu luule semantikat **nägemuslikkuse** aspektist; „mina“ nägemuspildid on metafüüsilised maastikud, kus reaalne ja irreaalne ei ole teineteisest eristatavad; nõndasamuti ei saa „mina“ eraldada ta keskkonnast, sest „mina“ on tajutav ainult suhtes teiste objektidega tekstis. Näitasin Masingu luuletustes *une, eksimise, unustamise* motiivide kaudu relatiivse tunnetusviisi esiletulekut tema luuletekstide semantikas, mis kinnitab veelkord Masingu “mina”-poeetika olemuslikku sidet arhailise usundilise maailmapildi ja boreaalse mentaliteediga.

Samas esitan ka Masingu luule poeetika uurimise võimalikke suundi edaspidi.

Masingu mina-tunnetuses esile tulev ekstaatiline piireületav suhe ehk ühtsustunne looduse, ümbritseva maailmaga oli Masingu jutlustatud sõnumi sisu kogu tema eluajal. Analüüsis Masingu maailmakäsituse rajanemisest arhailisele mõttelaadile ning Masingu isikupäraselt mõistetud religioossuse mõtestamisel puudutasin ka Masingu väärnimõistmist kaasajas. Võib-olla oli põhjus tema prohvetlikus jutustamislaadis, et Masing seisukohad ja veendumused tundusid omas ajas ootamatud ja radikaalsed, 1930. aastate Eesti kultuurielu Euroopa-orientatsiooni (ja SAE) kontekstis lausa utoopilised ja idealistlikud.

Masingu religioossuse ja veendunud tegevuse järjepidevust arvestades leidsin, et Masingu vastandumises Eesti kultuurielu Euroopa-kesksusele ja Noor-Eesti ideoloogia lapidaarsele maailmale ei tuleks näha opositsioonilisust iseeneses. Mida enam Masing kasvas tunnetuslikult kokku oma kodukoha, Eesti loodusmaastikuga, seda enam kasvas, nii sisemiselt kui ka väliselt, tema sotsiaalne võõrus ajaloolises aegruumis. Algse reaktsioonina väljendunud Masingu vastandumise tühistas sügaval religioosel alusel loominguline tegevus, mis ei vajanud enam eneseõigustust. Masingu luuletamine päevikupidamise viisil, millega on meile jäänud umbes 10000 lehekülge tema luulekäsikirju, on kinnitus iseenesest Masingu ideede ja seisukohtade elujõule ja kestvusele ajas.

Masingule on Sõna tegu, toimimisviis, sõna loob maailmu, millest meil enne võibolla aimugi ei olnud. Eessõnas Rabindranath Tagore luulekogudele “Gitandžali” ja “Aednik”, mis Masingu tõlkes 1936. aastal välja anti, kirjutab Masing iseloomustavalt Tagore luuletustest, mis aga kõlab kui midagi olemuslikku ka tema enda loomingu kohta: *„kunagi neid ei või lugeda ainult ühelt seisundilt, vaid korruga reaalseina ja sümboolseina. Alaline millegi muu kui öeldu otsimine väsitab ainult ja vist on õigem viis lugeda mitte mõeldes, mis nad tähendavad, ja ometi teades, et nende lihtsate asjade taga on terve elu.“*

KASUTATUD KIRJANDUS

KÄSIKIRJALISED ALLIKAD:

Masing 1960. a-d. = Käsikirjaline loengutekst. 1960. a-d. Uku Masingu Kolleegiumi valduses.

Masing 1972 = 50-aastane noor. [Ettekanne Tartu Noorte Autorite Koondises. 1972.] Käsikirjaline loengutekst. Uku Masingu Kolleegiumi valduses.

UKU MASINGU LUULE:

Lõhkudes oma palvevaipa: [luuletus]. // Looming 1935, nr. 1, lk. 87.

Udu Toonela jõelt. // “Luule“ I. Tartu: Ilmamaa, 2000. (2. trükk). Lk. 89-214.

Roheliste radade raamat. // “Luule” I. Tartu: Ilmamaa, 2000. Lk. 5-88.

Aerutades hurtsikumeistriga. // “Luule” I. Tartu: Ilmamaa, 2000. Lk. 215-294.

Neemed Vihmade lahte. // “Luule” II. Tartu: Ilmamaa, 2001. Lk. 5-86.

UKU MASINGU ARTIKLID JA ESSEED:

Masing 1993 = Vaatlusi maailmale teoloogi seisukohalt (artiklite kogumik).

Ilmamaa. Tartu, 1993. (1. trükk)

Piiride juurde. (1930), lk. 21-24.

Masing 1931 a = Lõigend Araabiast. (1931), lk. 37-42.

Masing 1931 b = Teema variatsioonidega mitte ainult mollis, vaid ka duuris. (1931), lk. 43-47.

Hüpoteetilist eesti keele psühholoogiast. (1933), lk. 51-55.

Eestlase usulisi eeldusi ja nende tähendus teoloogiale. (1934), lk 91-109.

Prof. E. Tennmanni “Maailma usundid” ja raasuke eestluse ideoloogiat. (1935), lk. 185-188.

Eesti hingest. (1935), lk. 161-164.

Prof. E. Tennmann: “Hinge surematus”. (1936), lk. 189-192.

Eessõna raamatule Rabindranath Tagore “Gitandžali & Aednik”. (1936), lk. 197-201.

Eestipärasest ristiusust. (1938), lk. 233-243.
Uue teoloogia võimalusi. (1938), lk. 245-252.
Usundiloo mõttest. (1938), lk. 253-288.
Surma metateooriat. (1939), lk. 305-310.
Usu ja teaduse suhtest. (1939), lk. 311-317.
Mõtlemisest ja tuleviku inimesest. (1940), lk. 341-361.

Masing 1995 = Pessimismi põhjendus. (Eesti mõttelugu, 5). Tartu: Ilmamaa, 1995.

Pessimismi põhjendavad nähted. (1930), lk 30-77.
Kosmose tunnetamisest ja keelest. (1940?), lk 135-156.
Masing 1930ndad = Uskumisest. (1930ndad; katkend loengutest „Eesti usund“
(Masing 1998 (1930-ndad)), lk 201-226.

Masing 1998 = Meil on lootust. (Eesti mõttelugu; 19) Tartu: Ilmamaa, 1998.

Eesmärk: elusamus. (1967), lk 134-137.
Semantikast ja metalingvistikast. (1963), lk 277-293.
Ärkamine keeltele. (1974), lk. 362-370.
Kuidas ma luuletan. (1982), lk. 371-386.

Masing 1998 (1930ndad) = Eesti usund. Tartu: Ilmamaa, 1998 (2. tr).

Masing 2000 = Üldine usundilugu. Tartu: Ilmamaa, 2000.

Masing 2003 = Keelest ja meelest. (Monograafia) Tartu: Ilmamaa, 2003.

Keelest ja meelest. (1968/1969), lk. 13-238.
Taevapõdra rahvaste meelest ehk juttu boreaalsest hoiakust. (1973-1974), lk. 239-360.

UKU MASINGU KIRJAD:

Masing 1963-1964 = Masingu kirjad Linnart Mällile Moskvasse 1963-1964. //
“Wellesto” album. Oulu, 1988.

Masing 1973 = Kiri Vello Salole. 2. aprillil 1973. Käsikirjas. Koopia Uku Masingu
Kollegiumi valduses.

Masing 1980 = Kiri Vello Salole. 25. juuni 1980. // Käsikirjas. Koopia Uku Masingu Kolleegiumi valduses.

Masing 1982 = Kiri Felix Oinasele. 20. jaanuar 1982. // Käsikirjas. Koopia Uku Masingu Kolleegiumi valduses.

Masing 2006 = Uskuda, elada. Ilmamaa. Tartu 2006.

Kiri Jaan Kiivitile. Oktoober 1933. // 32. kiri, lk. 202-206.

Kiri Jaan Kiivitile. 29. detsember 1934. // 46. kiri, lk. 261-265.

Kiri Jaan Kiivitile. 20. juuli 1937 // 52. kiri, lk. 288-292.

Kiri Jaan Kiivitile. 3. mai 1938. // 55. kiri, lk. 301-307.

Kiri Jaan Kiivitile. 6. juuli 1939. // 57. kiri, lk. 309-310.

UKU MASINGU INTERVJUUD:

Masing 1939 = Läänud kevade lüüriline avamäng: Arbujaid usutlemas. // Kevadik 1939, 27. veeb., nr. 1, lk. 5-9. (Allk. S. S.)

SEKUNDAARNE KIRJANDUS:

Piibel. (kasutatud Eesti Piibliseltsi 1989. aasta väljaannet)

Alter, R. 1987. The Characteristics of Ancient Hebrew Poetry. // The Literary Guide of the Bible. Ed. R. Alter and F. Kermode. Cambridge, Massachusetts: The Belknap Press of Harvard University Press. P. 611-624.

Alter, R. 1981. The techniques of Repetition. Chpt. 5. // The art of biblical narrative. New York: Basic Books. P. 88-113.

Arukask, M. 2007. Setu lüro-eeviliste regilaulude ruumimudel kui traditsiooni süvastruktuuri oluline element. // Sator (2007), nr. 6. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseumi Teaduskirjastus.

<http://www.folklore.ee/rl/pubte/ee/sator/sator6>. Vaadatud 10. juuni 2008.

- Ehin, A. 1999. Masingu vaated põlisrahvaste küsimuses. tema eelkäijad ja mõttekaaslased // *Nädaline* (1999) 30. okt., lk. 6. (= Uku Masingu ideoloogia põlisrahvaste kultuuri küsimuses. Eelkäijad. Mõttekaaslased. <http://www.suri.ee/etnofutu/vanaisad/masing/ehin.html> Vaadatud 10. juuni 2008.)
- Gross, A. 1997. Uku Masing Vana Testamendi teadlasena Tartu Ülikoolis 1926 – 1940. Magistritöö. Tartu Ülikool. Usuteaduskond, Vana Testamendi ja semiidi keelte õppetool. Käsikiri.
- Hiob, A. 2000. Uku Masingu religioonifilosoofia põhijooned. Doktoritöö. Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus.
- Ivask, I. 1959. Uku Masingu nägemuslik luule. [Sissejuhatav essee] // U. Masing, Neemed Vihmade lahte (Stockholm, 1959). Lk. 5-18.
- Ivask, I. 1965. Kaasaegseid luuletuuli kungasmaal: P.-E. Rummo ja M. Traadi luulekogude puhul. // *Mana* (1965) nr. 3. Lk. 3-8.
- Ivask, I. 1967. Euroopaliku Eesti teostusi sõjajärgses kirjanduses kodumaal. [Loengukokkuvõte] (1967) // *Metsaülikool 1967-1982*. (Toim. H. Susi). Toronto, 1984. Lk. 88 – 91.
- Ivask, I. 1975. Uku Masing: Udu Toonela jõelt. (Roma: Maarjamaa, 1974); Piiridele pyydes. (Roma: Maarjamaa, 1974). [Retsensioon] // *Books Abroad* (1975), No. 4. P. 814 – 815.
- Jakobson, R. 1981. Grammatical parallelism and its Russian Facet. // *Poetry of Grammar and Grammar of Poetry. Selected Writings*. The Hague, Paris, New York: Mouton Publishers. P. 98-135.
- Jakobson, R. 1956. The metaphoric and metonymic poles. Two aspects of language. // *Fundamentals of Language*. S.-Gravenhage: Mouton & Co. P. 77-81.
- Kaal, A. 1936. Ühe „segase“ raamatu puhul“. [Retsensioon raamatule „Neemed Vihmade lahte“. Tartu: Akadeemilise Usuteadlaste Seltsi Kirjastus, 1935] // *Üliõpilasleht* (6. mai 1936), nr. 5, lk. 156.
- Kaalep, A. 1974. Kooskõlaline Tagore Eessõna. // Tagore, Rabindranath. Aednik. (Ingl. k. tlk. U. Masing). „Loomingu“ Raamatukogu, nr. 45/46 (885/886)). Tallinn: Perioodika. Lk. 5-12.
- Kaplinski J. 1998 (1972). Parallelismist lingvisti pilguga. (1972) // J. Kaplinski, Usk on uskmatus. Tallinn: Vagabund.
- Kangro, B. 1990. Kogutud luuletusi I. Lund: Eesti Kirjanike Kooperatiiv.

- Kasemaa, K. 1995. Uku Masing semitistina. // Keel ja Kirjandus (1995), nr. 11, lk. 721-732.
- Kepp, V. 2000. Masingu maastikud I: Kitsas rada keset metsi. Dokumentaalfilm. (Intervjuu Mare Kõivaga). Stsenarist ja režissöör V. Kepp. Tallinn: Faama Film.
- Kepp, V. 2004. Masingu maastikud II: Inimesepoeg Valgel laeval. Dokumentaalfilm (Intervjuu Toomas Pauliga). Stsenarist ja režissöör V. Kepp. Tallinn: Estinifilm.
- Kepp, V. 2007. Masingu maastikud III: Surm on öömaja põllul. Dokumentaalfilm (Intervjuu Linnart Mälliga). Stsenarist ja režissöör V. Kepp. Tallinn: Estinifilm.
- Krikmann, A. Kaasaegne metafooriteooria.
[http:// www.folklore.ee/~kriku/ALLIK/allik3.htm](http://www.folklore.ee/~kriku/ALLIK/allik3.htm). Vaadatud 10. juuni 2008.
- Krikmann, A. Ütluste semantikast. 2.
<http://www.folklore.ee/~kriku/RETSEM> . Vaadatud 10. juuni 2008.
- Krull, H. 2001. „Pilv, läki Pühaks kullerkuppe tooma...“: ekstaasi allegoorilised labürindid. // Eesti Ekspress (15. veebr. 2001), nr. 11.
- Kulmar, T. 2000. Eesti muinasusundi hingefenomenoloogia probleeme. // Sator (2000), nr. 1. Artikleid usundi- ja kombeloost (Toim. Mare Kalda ja Mare Kõiva). Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum. Rahvausundi ja meedia töörühm.
www.folklore.ee/rl/pubte/ee/sator/sator1/kulmar.html. Vaadatud 10. juuni 2008.
- Kulmar, T. 2006. Üldine usundilugu I. Õppesõnastik. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2006.
- Laagus, A. 1976. Eksimise motiiv eesti mütoloogias. // Folkloor ja poeetika. (Vastutav toim. J. Põldmäe). Tartu: Tartu Riikliku Ülikooli toimetised. Lk. 25-39.
- Leitch, V. B. 2002 (1974). Usuline nägemus moodsas luules: Uku Masing võrdluses Hopkinsi ja Eliotiga. (Ingl. k. tlk. Märt Väljataga. – Religious Vision on modern Poetry: Uku Masing Compared with Hopkins and Eliot. Journal of Baltic studies 1974, nr. 5. P. 281-294.) // Vikerkaar (2002), nr. 10, lk. 77-89.
- Liiv, T. 2001. Arbujate pärapoesia taastrükk. [Retsensioon: „Arbujad“ Koost. A. Oras. Kirjastus Tänapäev, 2001. 2. trükk.] // Eesti Ekspress (28. juuni 2001), nr. 26.

- Lotman, J. 1999. Semiosfäärist. // J. Lotman, Semiosfäärist. Tallinn: Vagabund. Lk. 7-35.
- Lotman, J. 2006. Värsi struktuursed omadused leksikaal-semantilisel tasandil. // J. Lotman, Kunstilise teksti struktuur. Tallinn: Tänapäev. Lk. 279-300.
- Loorits, O. 2000. Eesti rahvalaulu elutundest. // O. Loorits. Meie, eestlased. (Eesti mõttelugu, 35). Tartu: Ilmamaa. Lk. 164-181
- Merilai, A. 1996. Eesti ballaadi ajamudelid. // Kirjandusteadus. Mõte ja ulm, rakendus ja uurimus. (Koost. L. Epner ja A. Merilai). Tartu Ülikooli eesti kirjanduse õpetooli toimetised, 1. Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus. Lk. 13-28.
- Merilai, A. 2004. Eepos – pikem (pigem) lugulaul. // Keel ja Kirjandus (2004), nr. 4, lk. 241-250.
- Muru, K. 2002. Lisandusi Uku Masingu retseptioonile (Külliki Vulfi ärgitusel). // Keel ja Kirjandus (2002), nr. 11, lk. 809-814.
- Oras, A. 1936. Hugo Masing: Neemed Vihmade lahte. 1930-1934. [Retsensioon] // Looming (1936), nr. 6, lk. 700-702.
- Oras, A. 1959. Torn uttu. [Luulekogust „Neemed Vihmade lahte“] // Mana (1959), nr. 3, lk. 208-210.
- Oras, A. 1965. Lugesin teie ajakirja viimases numbris huviga Ivar Ivaski arutlusi artiklis „Kaasaegseid luuletuuli kängasmaal“. // Mana (1965) nr. 4, lk. 60-61. (Kirjad „Manale“).
- Oras, A. 1966. Uku Masing ja John Masefield. [Luuletuste „Tontide eest taganejate sõdurite laul“ ja „The Seekers“ / „Otsijad“ võrdlus]. // Tulimuld (1966), nr. 2, lk. 79-80.
- Oras, A. 1971. Märkmeid Bernard Kangro luule puhul. [Retsensioon raamtule: B. Kangro, Minu nägu. Luulekogumik 1934-1969. Eesti Kirjanike Kooperatiiv, Lund 1970.] // Tulimuld (1971), nr. 3, lk. 145-148.
- Poe, E. A. 1931. Loomingu filosoofia. // Valik luuletisi ja essee „Kaarna“ tekkimisest. (Tlk. A. Oras). Tartu: Eesti Kirjanduse Seltsi kirjastus. Lk. 79-93.
- Pöder, Th. A. 2002. Usu keele metafoorsus. Fundamentaalteoloogiline uurimus I. // Akadeemia (2002), nr. 10, lk. 2131-2172.
- Ricoeur, P. 1978. The Metaphorical Process as Cognition, Imagination, and Feeling. // Critical inquiry. Vol 5, no. 1. Special issue on Metaphor (1978), pp. 143-159.

- Ristikivi, K. 1973. Neljast „arbujust“. // Eesti Keele ja Kirjanduse Instituudi aastaraamat: Kirjanduslikke, keelelisi ja kultuuriloolisi ülevaateid ja uurimusi. (1. kd.) Stockholm. Lk. 270-311.
- Ross, K. 1996. Heebrea luulest. Eessõna. // Uni Jeruusalemmas. Valik heebrea luulet. (Koost. ja tlk. K. Ross). (Hortus Litterarum). Tallinn: Aviv. Lk. 7-30.
- Runnel, H. 1988. Selle raamatu saamisloost. [Eessõna]. // U. Masing, Ehatuule maa. „Loomingu“ Raamatukogu, nr. 1/2 (1569/1570). Tallinn: Perioodika. Lk. 5-8.
- Salo, V. 1979. Mahavaigitud Masing. // Aja Kiri (1979), nr. 4 (Okt.), lk. 8-14.
- Salve, K. 1993. Toone tare. // Akadeemia (1993), nr. 12, lk. 2605-2621.
- Sepp, A. 1999. Uku Masingu personaalbibliograafia.
- Sommer, L. 2001. Mõnest Uku Masingut kujundanud jõujoonest. Ekstaasi ja teksti suhe. III osa. // Looming (2001), nr. 6, lk. 887-911.
- Sommer, L. 2003a = Sommer, L. Uku Masingu käsikirja “Saadik Magellani pilvest” mentaalne, ajalis-ruumiline ja elulooline taust. Magistritöö. Tartu Ülikool. Filosoofiateaduskond, Eesti kirjanduse õppetool. Tartu, 2003. Käsikiri. (= Sommer, L. 2004. Uku Masingu käsikirja “Saadik Magellani pilvest” mentaalne, ajalis-ruumiline ja elulooline taust. // Looming 2004, nr 4-6).
- Sommer, L. 2003b = Sommer, L. Uku Masingu käsikirja “Saadik Magellani pilvest” vaimne, ajalis-ruumiline ja elulooline taust.
<http://www.ounaviks.ee/kago/raamatukogu.htm>. Vaadatud 10. juuni 2008.
- Soskice, J. M. 1987. Metaphor and religious language. Oxford: Oxford University Press.
- Sutrop, U. Eesti keele maailmapildist: meel, hing ja vaim. // Mäetagused. Elektrooniline folklooriajakiri. (Toim. M. Kõiva ja A. Kuperjanov). Eesti Kirjandusmuuseumi rahvausundi ja meedia töörühm.
<http://haldjas.folklore.ee/tagused/nr24/sutrop.pdf>. Vaadatud 10. juuni 2008.
- Talvet, J. 2007. Juhan Liiv ja tema olemasoluluule. [Eestikeelne saate-essée] // J. Liiv, Meel paremat ei kannata. Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus. Lk. 7-28.
- Tedre, Ü., Tormis, V. 2007. Uus regilaulik. SP Muusika.
- Tenjes, S. 2006. Ruumilise keele mehhanismid ja võimalused mõiste käsi väljendamisel. // Eesti Rakenduslingvistika Ühingu aastaraamat, 2. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus. Lk 271-284.

- Tenjes, S. 2004. Kategooriad inimese kognitiivsel ja sotsiokultuurilisel maastikul. // Eesti Rakenduslingvistika Ühingu aastaraamat, 1. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus. Lk 155-170.
- Undusk, J. 1998. Maagiline müstiline keel. (Oxymora, 2.) Underi ja Tuglase Kirjanduskeskus. Tallinn: Virgela.
- Undusk, J. 2001. Eesti regivärsi parallelism ja maagilise elutunde taandumine. // Uurimusi müüdist ja maagiast. (Koost. P. Lepik). Tallinn: Tallinna Pedagoogilise Ülikooli Kirjastus. Lk 110-134. (= Undusk, J. Eesti regivärsi parallelism ja maagilise elutunde taandumine. // Mäetagused. Elektrooniline folklooriajakiri. (Toim. M. Kõiva ja A. Kuperjanov). Eesti Kirjandusmuuseumi rahvausundi ja meedia tööühm. www.folklore.ee/tagused/nr24/undusk.pdf. Vaadatud 10. juuni 2008.
- Valk, Ü. 2000. Regilaul kui kommunikatsioon teispoolsusega: dialoogist nägemuseni. Kust tulid lood minule... // Artikleid regilaulu uurimise alalt 1990. aastatel. (Toim T. Jaago & Ü. Valk). Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus, lk 245-276.
- Vulf, K. 2002. Eesti kirjanduskriitika kõnelused Uku Masinguga. Monoloog või dialoog? // Keel ja Kirjandus (2002), nr. 6, lk. 385-400.

SUMMARY

ON THE SUBJECT OF UKU MASING'S POETRY: POETICS OF THE SELF IN THE COLLECTION OF POEMS "MIST FROM THE TOONELA RIVER" ("UDU TOONELA JÕELT")

Uku Masing (1909-1985) is one of the most multi-faced poets in Estonian literature, his abundant creation of poetry reaches almost to 10000 pages in manuscript. The current study on Masing's poetry is based on the structural analysis of the collection of poems "Mist from the Toonela River" (1930-1943), focussing on the poetics of the "self".

The first chapter of the study touches upon the development of Masing's poetic knowledge of oneself in connection with the development of his positions on the theory of linguistic relativity. Masing came to the hypothesis of the linguistic relativity theory in 1928 with the comparative analysis of Semitic and Finno-Ugric languages. It happened at the same time with the creation of the Sapir-Whorf theory of the similar content; nevertheless, Masing worked on it independently. Linguistic theoretical standpoints shaped also the relativity of Masing's "self"-cognition and led Masing to search for the creatively different modes of cognition.

The foundation of Masing's poetry henceforth advanced in the merging and synthesising the Christian and folk religious material, which is elaborated in the second chapter. Uku Masing's collection of poems "Mist from the Toonela River" is the direct expression of this synthesis and covers one of the Masing's creative primes. In 1935, Masing's poetry acquired new cognitive qualities. The structure of poetic texts changed and the lyrical "self" disappeared from the text. It was hereafter replaced by the textual "self", the so-called identical double of the author. The "self" in the text has turned into a medium, a channel. These changes signify the emergence of the cognitive relativity. The third chapter of the study concentrates on the changes in the development of Masing's lyrical "self". In the treatment I rely on Masing's

monographs on linguistics and history of religion, essayistic and articles in the press. In addition, the correspondence was used as the source. In the analysis of Masing's figurative language I rely on the treatments by Janet M. Soskice. Masing named later this double as the "other self", which signifies the altered state of consciousness in composing the poetry. The term originates from Estonian folk poetry and is connected with the archaic beliefs of the life after the death. According to the beliefs in the folklore of Finno-Ugric people, a person's "other self" survived the death. In consequence, Masing placed the mental space and poetical structure of his "self" into the epoch of Finno-Ugric archaic belief.

In the fourth chapter of the study, I take a look at the influence of Masing's relativistic standpoints and mentality on the structure of his poetry. In the analysis of the text's structure, I proceed from the principle that Masing's poetic text is the expression of his "other self". The common belletristic reading model does not apply in understanding of such text. I confirm at the same time that the structure of Masing's poetic language in its substance is very simple; it is based on the semantic repetition of verses and strophes. Repetition in Masing's poetic text is not only an aesthetic method; it also has a cognitive role. In the analysis of the text's structure, I rely on Robert Alter's treatments of the poetics of the Bible, viewpoints of Juri Lotman and others. This feature, regarded as the general structural base of the poetry, acquires characteristic traits in Masing's poetry exactly through the semantic parallelism. The textual analysis results in the notion that Masing used the semantic parallelism as a textual upbuilding method similarly to Estonian folk songs and Hebrew or Bible poetry.

The closing part of the chapter studies the semantic parallelism as a mechanism for magical textual creation and the expression of religious world perception in Masing's poetry.

The fifth chapter summarizes the analysis of Masing's poetry's poetics, where appearance of the poetics of the "self" in the text's semantics is scrutinized.